

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ДНІ НАУКИ

ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2012

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
(18–19 квітня 2012 року)

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА 10

Редакційна колегія: **А. Є. Конверський**, д-р філос. наук, проф., чл.-кор. НАН України (голова); **С. В. Руденко**, канд. філос. наук, доц. (відп. секр.); **І. С. Добронравова**, д-р філос. наук, проф.; **А. М. Лой**, д-р філос. наук, проф.; **В. І. Лубський**, д-р філос. наук, проф.; **Д. В. Неліпа**, канд. політ. наук, доц.; **М. І. Обушний**, д-р політ. наук, проф.; **В. І. Панченко**, д-р філос. наук, проф.; **А. О. Приятельчук**, канд. філос. наук, доц.; **М. Ю. Русин**, канд. філос. наук, проф.; **В. Ф. Цвих**, д-р політ. наук, проф.; **П. П. Шляхтун**, д-р філос. наук, проф.; **В. І. Ярошовець**, д-р філос. наук, проф.

*Рекомендовано до друку
вченою радою філософського факультету
(протокол № 6 від 27 лютого 2012 року)*

"Дні науки філософського факультету – 2012", Міжн. наук. конф. (2012 ; Київ). Міжнародна наукова конференція "Дні науки філософського факультету – 2012", 18–19 квіт. 2012 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2012. – Ч. 10. – 119 с.

Адреса редакційної колегії: 01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, філософський факультет; ☎ (38044) 239 31 94

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2012

Секція "ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ"

Підсекція "ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ"

О. В. Батрименко, канд. політ. наук, доц., КНУТШ, Київ

АЗІАТСЬКА МОДЕЛЬ БЮРОКРАТІЇ

У сучасній науковій думці виділяють дві основоположні моделі бюрократії – "азіатську", яку ще називають "імперською", або "східною" та, так звану, "європейську", яку ще називають "веберівською".

Вже древні китайці Конфуцій, Шан Ян, Мо-Цзи вважаються основоположниками "азіатської" моделі бюрократії. Прихильники даної моделі єдині у розумінні того, що: по-перше, існує реальна небезпека для монархічної влади в разі недостатнього контролю за бюрократією; по-друге, наголошується на неодмінній залежності чиновництва від політичної влади; по-третє, визнається необхідність забезпечення рівних можливостей для чиновників; по-четверте, бюрократія вибудовується за ієрархічним принципом.

Азіатська модель виникла як своєрідне продовження й доповнення до родових відносин. Суспільні відносини в цьому випадку тісно переплітаються з природними, нерідко виступаючи як підпорядкований елемент. Європейська модель, навпаки, з'являється й еволюціонує в напрямку противиagi природним відносинам, руйнуючи й витісняючи їх. З виникненням державності, ці відносини існують самостійно, тому відрізняється логіка становлення й розвитку двох типів державності. Азіатська (східна) державність виникала з системи природних відносин як їхнє продовження, європейська – у процесі руйнування й заміщення таких відносин.

Держава, по-азіатськи, – це безпосереднє вираження суспільної природи людини, де немає видимого кордону між політичною й соціальною сферами. Держава по-європейськи вже опосередковано виражає суспільну природу людини. Тут з початку свого становлення держава відділена від суспільства й у процесі еволюції цей поділ тільки зростає. Загальною ознакою функціонування чиновників "східних деспотій" було те, що за їхньої допомоги відбувається одержавлення більшості сторін життєдіяльності суспільства, і бюрократія здобуває можливість значно впливати на сферу політики й економіки.

При азіатській моделі управління, азіатському способі виробництва, держава якщо не поглинає повністю громадянське суспільство, то, щонайменше, стає значно сильнішою за нього, передусім, тому що колективною працею керують державні службовці. На думку Р. Арона, коли керівництво покладається тільки на державу, суспільство характеризується водночас однорідністю та ієрархічністю. В такому суспільстві соціальні групи розрізняються за способом життєдіяльності, але жодна з них не має самостійності, тому що всі вони – складові частини державної структури. Якщо держава є єдиним керівником колективною працею, то привілейованими виявляються особи, так чи інакше пов'язані з державою, тобто передусім державна бюрократія [Арон Р. Демократия и тоталитаризм. – М., 1993. – С. 54].

Таким чином, у суспільствах так званого "східного типу" спосіб життя, структура й рівень доходів в окремих соціальних групах різняться, проте жодна з груп не має необхідної автономії, отже, не протиставляє себе іншим. При "азіатській" формі управління політична влада абсолютна й неподільна, носій верховної влади проголошує свою прихильність певній релігії чи ідеології, опираючись при цьому на бюрократію [Арон Р. Демократия и тоталитаризм. – М., 1993. – С. 55].

Нерозділеність політики й управління, політики й економіки, відсутність власності на засоби виробництва в населення, натуральне господарство, обмежені товарно-грошові відносини – суть специфічної "азіатської моделі" бюрократії. Бюрократія "східної" форми не допускає поліпшення адміністративного управління, вона зміцнює своє становище настільки, що її вплив переростає в "бюрократичну державу", "бюрократичний абсолютизм". Чиновництво не тільки реалізує адміністративні функції, але й виконує істотну політичну роль, що й призводить до "застою" у суспільному житті.

Отже, азіатська модель бюрократії, представляє зразок державної служби, де держава якщо й не поглинає повністю суспільство, то, щонайменше, стає значно сильнішою за суспільство, передусім, тому що колективною працею управляють державні службовці.

О. М. Березенська, асп., КНУТШ, Київ
ukrainka_86@mail.ru

ПОЛІТИЧНИЙ ЛОБІЗМ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

У соціально-політичних механізмах сучасної плюралістичної демократії важливу та своєрідну роль відіграють групи інтересів (лобістські угруповання), які використовують тактику тиску. Перші дослідники лобізму американський політолог А. Бентлі та француз Ж. Мейно вважали його специфічною рисою – тиск на парламент та адміністрацію виконавчої влади, здійснюваною, так званим лобі, з ціллю реалізації групових інтересів. Ф. Трумен диференціював групи інтересів як певні соціальні

субстрати ("вихідний суспільний матеріал") та групи тиску (лобі) як політично інституціоналізоване відображення перших [Суть лобізму як категорії політичної науки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Unir/2008_20/09.pdf]. Тому політичний лобізм можна характеризувати, як систему і практику реалізації інтересів різноманітних груп та об'єднань громадян, шляхом організованого впливу на законодавчу та адміністративну діяльність органів державного управління.

Основоположним фактором зростання впливу політичного лобізму є потреба недержавних організацій в налагодженні добрих стосунків з державними установами та чиновниками на усіх рівнях влади. Лобісти, які відповідають за зв'язки з органами державного управління, головним чином відслідковують і координують роботу управлінців, переслідуючи декілька загальних цілей. По-перше, вони налагоджують стосунки з працівниками державних установ та організацій на всіх рівнях державного управління. По-друге, відстежують роботу законодавчих та виконавчих органів, міністерств і відомств у тих сферах, і з тих питань, які справляють вплив на життя громадян, сприяючи тим самим їхній ефективній та продуктивній праці.

Політичний лобізм – поняття для позначення професійної форми діяльності, покликаної забезпечити потрібне політичне рішення. На відміну від інших форм політичного тиску, політичний лобізм – легальний професійний вид суспільної діяльності (у США він існує в такій формі з 1946 р.). Політичний лобізм – не просто закулісна інтрига політиків, це система аргументації, механізм підготовки й прийняття рішень, що реалізують інтереси груп, які лобіюють [Словник з політології. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovnik.com.ua/?grupa=9>]. Таким чином політичний лобізм є непартійний, цивілізований і впорядкований законом спосіб впливу та стелінь тиску інтересів зацікавлених осіб на державноуправлінський апарат.

Успішність політичних лобістів залежить від того, якою мірою вони володіють загальними надбаннями науки і мистецтва public relations: здібностями налагодити особисті стосунки з об'єктами впливу та подати переконливу інформацію законодавцям і державним посадовцям. Але на додаток до таких PR-здібностей лобістам потрібні ще й всебічні знання з питань державного управління, законотворчого процесу, соціальної політики, формування громадської думки. Організація, яка зацікавлена у зв'язках з органами державного управління, їх чиновниками, як правило, наймає висококваліфікованих фахівців, перед якими, зрозуміло, ставиться завдання впливати на управлінський процес [Роль громадських організацій та інших неурядових структур у становленні та розвитку місцевого самоврядування в Україні: науково-практичний посібник / М. М. Клепацький та ін. ; за заг. ред. В. В. Кравченко. – К. : Атіка, 2003. – С. 15]. Це продукує безпосередній вплив на поведінку держав-

них органів, посадових осіб з метою переорієнтації політики на свою користь, ухвалення та впровадження в дію вигідних управлінських рішень і навіть законодавчих актів.

Для здійснення такої діяльності, не завжди необхідно офіційно реєструватися лобістом. Право звернення до члена парламенту, урядовця чи посадових осіб – надано кожній особі. Відмінність політичних лобістів, від хто лише час від часу використовує таку можливість, полягає в тому, що вони виборюють довіру та повагу до себе та своєї організації з боку управлінця. Тому не випадковими є ситуації, коли лобісти йдуть на державну службу, а згодом використовують свою офіційну посаду, для надання підтримки колишнім клієнтам. Але досить часто і державні службовці, після закінчення строку повноважень, стають політичними лобістами.

Важливим сегментом лобістської діяльності є робота по збору фактів. Державне управління – це нескінченна кількість конкретних фактів, статистичних даних, економічних показників, думок і рішень, про які потрібно знати і в яких потрібно розбиратися. На основі фактологічного матеріалу постає необхідність інтерпретації управлінських акцій, що також входить у завдання політичного лобізму [Мельник А. Ф., Оболенский О. Ю., Васютіна А. Ю. Державне управління : підручник / за ред. А. Ф. Мельник. – К. : Знання, 2009. – С. 52]. Ключове призначення полягає в тому, щоб інтерпретувати керівництву організації значення управлінських акцій та потенціальні наслідки законодавчих актів, що мають бути ухвалені. Лобісти часто прогнозують, що може відбутися у сфері законодавства, та рекомендують заходи щодо запобігання можливим наслідкам.

Також політичний лобізм постає своєрідним виразником дії урядових організацій. Під час майже щоденних контактів з членами уряду та їх помічниками, лобіст повідомляє їм думку організацій та конкретних груп громадськості, щодо здійснених управлінських дій. До яких можна віднести: прийняття пільгового оподатковування, внесення потрібних змін у бюджет, пільгові можливості акціонування й приватизації, введення протекціоністського митного оподатковування, кооптація в уряд і в представницькі органи влади своїх представників, робота зі ЗМІ, PR-технології та інше.

Підсумовуючи усе вищезазначене, можна стверджувати, що політичний лобізм здійснює вплив на роботу органів державного управління шляхом розширення інформаційної бази прийнятих рішень і забезпеченням органів влади потоком інформації з того чи іншого питання. Вплив політичного лобізму можна оцінювати через досягнення компромісів, взаємного урівноваження та примирення між собою різноманітних інтересів. Це сприяє збереженню рівноваги різних сил і досягненню консенсусу при прийнятті управлінських рішень, адже, врешті-решт, стрижень лобізму – взаємовигідне співробітництво.

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ:
ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ
ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ**

Останні кілька десятиліть вже ні в кого не виникає сумніву те, що відбувається утворення єдиного глобального світу, певного єдиного простору, у який інтегруються всі (тією чи іншою мірою) людські спільноти. Завдяки зростанню інтенсивності функціонування комунікаційних структур та темпів обміну інформацією стають можливими процеси, що охоплюють собою весь світ, тобто мають глобальний характер. Тому, варто говорити про утворення єдиного інформаційного простору на ряду з економічним, політичним, екологічним і т.п. Іншими словами, інформаційна компонента перестає бути тільки частиною великих субсистем соціуму і набуває самостійного характеру, виділяється у самостійну соціальну субсистему – інформаційну сферу.

Зростання значущості та цінності інформації в сучасному світі та усвідомлення колосального продуктивного потенціалу інформаційної сфери набуло наукового обґрунтування в рамках кібернетичних наук та синергетичних теорій. Відповідно до цих підходів, інформація усвідомлюється як фундаментальна величина технічних, природних та соціальних систем, структура функціонування яких включає в себе прийом, обробку, зберігання, знищення та передачу інформаційних даних. В зазначених течіях було виявлено, що існує пряма залежність між збільшенням в системі інформації та зниженням рівня ентропії системи. Таким чином було обґрунтовано, що інформаційний обмін із зовнішнім середовищем веде до взаємної адаптації та стабілізації відкритих систем [Шеннон К. Работы по теории информации и кибернетике. – М. : ИЛ, 1963].

Виявлена особливість інформації та її роль в суспільному існуванні дозволяє зробити висновок про виключну важливість інформаційної сфери для безпеки існування будь якої соціальної системи, зокрема для національної та державної безпеки. Важливість інформаційної сфери є особливою гострою для українського суспільства зважаючи на соціальні та політико-правові трансформації які воно переживає.

Місце та значення інформаційної сфери для національної безпеки проблематизується у зв'язку з трансформацією поняття "інформаційна сфера" в українському політико-правовому дискурсі. Зокрема, інформаційна сфера визначається відповідно до статті 3 Закону України "Про інформацію" як "інформаційні відносини, які виникають у всіх сферах життя і діяльності суспільства і держави при одержанні, використанні, поширенні та зберіганні інформації". Таке визначення інформаційної сфери ґрунтується на закладеному в законі розумінні інформації як відомостей про події та явища, що відбуваються в суспільстві, державі та

природному середовищі. Наслідком зазначеного розуміння інформаційної сфери стало те, що інформаційна безпека як сфера національної безпеки України визначалася принципом "безпеки інформації". Тут інформаційна безпека стосується не стільки інформаційної безпеки України (як фактору захищеного існування цілої соціальної системи), а як охорони інформації (як відомостей про навколишній світ). Принцип "безпеки інформації" був закладений також і в інших галузевих законах (наприклад "Про телекомунікації").

Проте, ґрунтування українського законодавства в галузі національної безпеки на принципі "безпеки інформації" суперечило тому факту, що в сучасному світі основні соціальні субсистеми (фінанси, економіка, політика, військова сфера, екологія) мають інформаційний характер – інформація є їхнім визначальним системоутворюючим фактором, а не лише відомостями що просто відображають їхнє існування.

Приведення українського законодавства у відповідність реаліям та викликам сучасного глобалізованого світу виявляється можливим через формулювання відповідного адекватного розуміння поняття "інформаційної сфери". Здійснення цього вимагає перегляду розуміння поняття "інформація". Уявлення про інформацію, яке визначало ідеологію згаданих законів, обумовлювалось функціональним визначенням інформації як відомостей про об'єкти і явища навколишнього простору, їх параметри, властивості і стан, що сприймаються інформаційними системами у процесі життєдіяльності і праці. Принциповим недоліком такого визначення є розуміння інформації окремо від сфери спонукальних мотивів, тобто тут здійснюється редукування інформації лише до функції відображення і невраховування функції управління. Цей недолік враховує відомий український вчений В. Горовий та дає визначення інформації "як ідеального відображення у свідомості людини важливих для неї ознак матеріальних предметів в та явищ, створення на їх основі ідеальних образів, що стають орієнтирами для мотивації її існування і розвитку" [Горовий В. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / наук. ред. Л. А. Дубровіна. – К., 2010. – С. 70]. Відповідно до такого розуміння інформації інформаційна сфера повинна визначатися як особлива системи суспільних відносин, які виникають в усіх сферах життя і діяльності суспільства та держави в результаті одержання, використання, поширення, зберігання інформації та здійснення через неї управління в різних соціальних субсистемах.

Тобто, старе розуміння інформаційної сфери повинне бути доповненим управлінською функцією інформації, яка виявляється через маніпуляцію інтересами. Наслідком законодавчого закріплення цього моменту стане перехід від принципу "безпеки інформації" до принципу "інформаційної безпеки". Відповідно до цього, ми можемо визначити інформаційну безпеку як захищеність інтересів особи, суспільства та держави які виникають в особливій системі суспільних відносин що мають інформаційний характер. Необхідність такої трансформації поняття інфор-

маційної сфери усвідомлюється в Законі України "Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки". В ньому визначення інформаційної безпеки України вже не ґрунтується на принципі "безпеки інформації", а на принципі "інформаційної безпеки": "Інформаційна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації" [Закон України "Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки"].

Таким чином, виявлено взаємозв'язок між розумінням інформації та визначенням інформаційної сфери як однієї з найважливіших сфер існування людини. Обґрунтовано недостатність розуміння інформації як простого відображення дійсності та необхідність доповнення цього розуміння функцією управління. Це має принципові наслідки для розуміння та законодавчого визначення інформаційної безпеки як одного з головних факторів національної безпеки.

Ж. В. Дем'яненко, КНУТШ, Київ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ

В умовах реформування системи державної служби в Україні висока кваліфікація, професійні та моральні якості державних службовців є одним з найважливіших факторів утвердження громадянського суспільства, побудови демократичної держави, створення ефективної системи державного управління, що відповідає стандартам правової держави із соціально орієнтованою ринковою економікою.

Хоча статус і функції державної служби як професійної діяльності, її моральні цінності, основні правила етики поведінки набули законодавчого закріплення і нормативно-правового оформлення, проте, їх практичне впровадження потребує наукового осмислення морального чинника суспільного розвитку і його функціонування в усіх сферах державного управління.

Аналізуючи загальні цінності, які мотивують поведінку людини, можна дійти висновку про те, що новим підходом до етики державних службовців є так звана "етика відповідальності", яка реалізує об'єктивні потреби людини у самоповазі, відчутті власної значущості, професійній самореалізації у праці на загальне благо.

Розширення частини повноважень державних службовців внаслідок децентралізації і делегування стимулює зростання самооцінки і міри відповідальності за прийняті рішення, їх відповідність державній політи-

ці. Набуття більшої самостійності і відповідальності забезпечує належну поведінку державного службовця, яка більшою мірою ґрунтується на персональній позиції, а не на вказівках їх керівників.

Тому новий підхід до етики державних службовців, на мою думку, вимагає органічного поєднання традиційної етики правил, яка регулюється правовими засобами, і етики відповідальності, яка включає само-регульовальні механізми особистості.

О. А. Зубчик, доц., КНУТШ, Київ
zubchyk@ukr.net

РЕФОРМА ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЧИ ЗАСІБ МАНІПУЛЯЦІЇ

Сьогодні чи не найуживанішим терміном у досить широкому контексті є термін "реформа". Його вживають, у контексті – від способу покращення матеріального стану кожного окремого індивіда до "рецепту", як вибратися Україні з економічного і гуманітарного провалля, про що свідчать міжнародні рейтинги (наприклад, "новий курс реформ в Україні 2010–2015 рр."), є термін "реформа". Але, як влучно зауважує одне з сучасних українських видань, від частоти його використання, нерідко бездумного, вихолощується зміст, який має за ним стояти, що, у свою чергу, свідчить про брак реальних реформ [Реформи: погляд очима НАТО // Тиждень. – 2011. – 6 груд. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Politics/38304>].

Яка ж насправді сутність реформи, як інструменту державного управління? Основний зміст юридичної, тлумачної, політологічної, економічної енциклопедичної літератури з цього приводу можна передати наступним. Термін "реформа" – латинського походження і означає "перетворюю", "поліпшую", "роблю кращим". Тобто, це перетворення, зміна, перевлаштування якої-небудь сторони суспільного життя. Наприклад, порядків, інститутів, установ, але не знищує основ існуючої соціальної структури.

Отже, з формальної точки зору, під реформою розуміється нововведення будь-якого змісту. Проте, у політичній практиці і політичній теорії реформою називають прогресивне (звернімо на це увагу!) перетворення. Крок до кращого! З іншого ж боку, під реформою досить часто розуміється й таке перетворення, зміна, нововведення, яке не знищує основ існуючої структури. Йдеться, наприклад, про політичне перетворення, яке здійснюється без порушення основ існуючого ладу. Зміна, яка не порушує основ існуючої структури, але змінює її форму.

У класичному варіанті реформа здійснюється через введення законодавчим шляхом. Зокрема, це може бути процес перетворення держави, розпочатий владою з необхідності. Кінцева мета будь-якої реформи – це зміцнення та оновлення державних засад, що, однак, не завжди несе за собою поліпшення рівня життя, скорочення державних витрат і навпаки – збільшення доходів.

Які ж складові інструменту "реформа", як державного управління? По-перше, це аналіз та оцінювання. Оцінити сили та співвіднести їх з масштабом вирішуваних завдань ("дерево цілей", засоби їх досягнення та часовий період реалізації). По-друге, реформа має забезпечуватися інтелектуальним ресурсом. Йдеться про роль особистості в історії реформ (що підтверджує світовий досвід та історія, яка чомусь не вчить!). По-третє, комунікація та порозуміння між розробниками (ініціаторами) реформи її реалізаторами та учасниками галузі, яку вона охоплює. Реформа – це командна праця та прозорі зрозумілі аудиторії правила. По-четверте, реформа потребує координації зусиль, зосередженості, чіткої виконавчої дисципліни. Оскільки є потрясінням для галузі і, відповідно, для структур, які керують нею. П'яте, заходи реформи (її етапи) мають реалізовуватися своєчасно. По-шосте, комплексність, а не "косметичність". Наприклад, якщо це стосується окремої галузі, то перетворення відбуваються у всій галузі. Якщо це стосується галузі освіти, то системні зміни, це не лише зміни вищої освіти, чи тільки дошкільної освіти, якщо це стосується національної безпеки, то й економічної, соціальної, інформаційної, військової, екологічної, зовнішньополітичної та інших її складових [Мостова Ю. До того, хто не проводить реформи, постукає Реформація // Дзеркало тижня. Україна. – 2011. – № 8, 4 бер.].

Таким чином, бачимо, що ефективні реформи мають ґрунтуватися на комплексному підході. Комплексний підхід – це національна програма дій (річна, на середньострокову перспективу, на довгостроковий період). Національна програма дій є основним практичним інструментом для визначення цілей і напрямів українських реформ, розподіл ресурсів, визначення термінів. Наприклад, сучасна декларована, національна програма дій визначає кроки перемін у таких ключових сферах, як політична, економічна, ресурсна, безпекова та оборонна, судова [Реформи: погляд очима НАТО // Тиждень. – 2011. – 6 груд. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Politics/38304>].

Але сьогодні Україна в черговий раз опинилася на історичному перехресті. Мова йде про вибір, від якого буде залежати доля України, її народу і держави: або продовжується невпорядкований рух, політичне протистояння, збагачення одних за рахунок зубожіння інших, втрата людського, науково-технічного і гуманітарного потенціалу і, як наслідок, фрагментація і розпад або консолідація суспільства і влади, формування ефективної моделі соціально-економічного розвитку й спільна праця заради досягнення поставлених цілей [Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін. – К. : НВЦ НБУВ, 2010].

Тож, повернімося знову, до того, з чого починали – термін "реформа" – з латини "перетворюю", "поліпшую", "роблю кращим". Головне, починаючи у черговий раз вести мову про нові реформи, не забувати про це, аби реформа з ефективного інструменту державного управління не перетворилася на дієвий засіб маніпуляції.

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Конкурентоспроможність України, сталість її розвитку, належний рівень життя громадян поряд з іншими чинниками суттєво залежать від ефективності функціонування системи державного управління.

Згідно із ч. 2 ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності органів держави і місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб [Конституція України від 28.06.1996 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>].

Службовці органів державної влади і місцевого самоврядування перебувають у постійних взаємовідносинах з громадянами та забезпечують втілення в життя завдань і рішень органів державної влади. Як показує досвід демократичних держав, будь-які позитивні реформи у державі слід починати саме із реформування апарату державної влади і підвищення професіоналізму та відповідальності апарату службовців органів влади. Сьогодні особливої уваги набуло питання подолання корупції у сфері державної служби. Відсутність виваженої кадрової політики та створення дієвого механізму протидії корупції у цій сфері неминує призводити до кризового стану в державному управлінні і підриває довіру громадян до органів державної влади.

Президент України як гарант Конституції визначив боротьбу з корупцією одним із стратегічних завдань влади. У Президентській Програмі економічних реформ "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава" зазначено, що високий рівень корупції робить країну менш привабливою для міжнародного капіталу, а це гальмує економічне зростання і заважає виконанню завдань щодо підвищення добробуту українських громадян.

Одним із перших Указів Президента В. Януковича було утворено Національний антикорупційний комітет, який Президент України очолив особисто. З першого липня 2011 року набрали чинності прийняті нові антикорупційні закони ("Про засади запобігання і протидії корупції", "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення"), розроблені та внесені Президентом України. Було схвалено Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки та розроблено й прийнято майже усі підзаконні акти з метою якісного впровадження та реалізації нового антикорупційного законодавства.

Ефективність зусиль щодо подолання такого негативного соціально-політичного явища, як корупція, значною мірою залежить від здійснення політичної, а також державно-правової реформи та її складових: адміністративної, парламентської, муніципальної та судово-правової реформ;

чіткого визначення повноважень і функцій політичних інститутів та їх посадових осіб; запровадження демократичних принципів управління суспільними справами, створення умов для всебічного розвитку структур громадянського суспільства, утілення дійового механізму соціального контролю за владними інституціями [Проблеми ефективної реалізації антикорупційної політики в органах виконавчої влади та в органах місцевого самоврядування : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Т. II. Формування державної комунікативної політики як засіб протидії корупції. – Донецьк : ДонДУУ, 2011. – С. 22].

До спеціальних напрямів адміністративної реформи в Україні слід віднести: посилення протидії корупції, насамперед у правоохоронних органах і військових формуваннях. Слід забезпечити дерегуляцію економіки, встановлення процедур і регламентів функціонування державних інститутів. Запровадити антикорупційну експертизу проектів нормативних актів, а також реалізувати принцип невідворотності [Державне управління : курс лекцій / В. Д. Бакуменко, Д. І. Дзвінчук, О. С. Поважний. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2011. – С. 356–357].

Положенням про Нацдержслужбу України передбачено здійснення контролю за додержанням у державних органах вимог законів "Про державну службу" і "Про засади запобігання і протидії корупції", а також здійснення заходів щодо запобігання проявам корупції серед державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування [Положення про Національне агентство України з питань державної служби. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nads.gov.ua>.]

Насамперед, це стосується чіткого визначення сутності корупції в органах державної влади. Від її правильного розуміння значною мірою залежить формування стратегії і тактики антикорупційної діяльності, постановка її цілей, визначення сил і засобів [Посібник для державного службовця з питань запобігання корупційних діянь / уклад. С. М. Серьогін, О. Л. Молошна, В. В. Баштанник та ін. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2009. – С. 6].

Тому основою нових нормативно-правових актів має бути не документування наслідків цього негативного соціально-політичного явища, а створення відповідних умов, що виключають можливість корупційних проявів.

В Законі України "Про засади запобігання і протидії корупції", однією з новацій є запровадження норм, які регламентують питання етичної поведінки службових осіб, недопущення та врегулювання конфлікту інтересів [Закон України "Про засади запобігання та протидії корупції" від 07.04.2011 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>].

Своєрідним етичним кодексом для державних службовців є Загальні правила поведінки державного службовця. Ці правила мають силу нормативно-правового акта (затверджені наказом спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань державної служби

та зареєстровані в Міністерстві юстиції України), та містять розділ – "Врегулювання конфлікту інтересів".

Таким чином, постала необхідність проведення системної роботи серед державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування щодо роз'яснення основних положень антикорупційного законодавства.

Для забезпечення проведення системної роботи з широкого роз'яснення основних положень нового антикорупційного законодавства серед державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування на центральному рівні та в регіонах, Нацдержслужба України ініціювала прийняття Кабміном розпорядження від 06.07.2011 № 642-р "Про підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування з питань запобігання проявам корупції на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування" [Розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.07 2011 № 642-р "Про підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування з питань запобігання проявам корупції на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nads.gov.ua>].

На виконання урядового рішення протягом 2011 року:

- запроваджено обов'язкове підвищення кваліфікації з питань запобігання і протидії корупції на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування для всіх категорій посад державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування (далі – підвищення кваліфікації);
- здійснено закладами післядипломної освіти розроблення спеціалізованих професійних програм підвищення кваліфікації;
- проведено роботу щодо формування списків та підготовки тренерів для здійснення підвищення кваліфікації з числа працівників обласних державних адміністрацій, викладачів центрів перепідготовки та підвищення кваліфікації, галузевих навчальних закладів післядипломної освіти та вищих навчальних закладів, що мають ліцензії на здійснення освітніх послуг з підвищення кваліфікації за освітнім напрямом "Державне управління" [Положення про Національне агентство України з питань державної служби. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nads.gov.ua>].

Варто відзначити, що боротьба з корупцією – це ефективний інструмент модернізації державної служби. Перший крок на цьому шляху зроблено – створено правовий механізм, який відповідає міжнародним стандартам та ефективно працюватиме в умовах нашої юридичної системи в умовах сьогодення.

Запровадження нового антикорупційного законодавства разом із започаткованою реформою самої державної служби сприятиме її оновленню та підвищенню її авторитету, впровадженню системних змін та модернізації державного управління в цілому.

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Взаємодія політичної та адміністративної складових в системі державної служби, розмежування політичних та службових (адміністративних, чиновницьких) посад в органах виконавчої влади та місцевого самоврядування залишаються на сьогодні важливими проблемами, які необхідно вирішувати в ході розбудови української держави в контексті демократизації та оптимізації державного управління. Сьогодні залишаються ще не визначеними роль, принципи діяльності та взаємодії, межі компетенції, механізми впливу державних службовців у політичному процесі та політиків в державному управлінні. Вирішення зазначених проблем є основою адміністративної та політичної стабільності в країні.

Варто зазначити про недостатню увагу української науки до даного питання, адже серед наших вчених можна назвати лише декілька прізвищ науковців, які так чи інакше розглядають в своїх працях це питання, а саме: А. Кірмач, В. Солових, В. Тимошук, В. Токовенко, А. Школик та Н. Янюк. Серед закордонних вчених можна виокремити праці Ю. Абербаха, К. Дойча, С. Кембела, Г. Пітерса, Р. Пнтама, Б. Рокмана.

Виходячи із суті державної служби, яка полягає в забезпеченні виконання повноважень державних органів та осіб, які займають державні посади, виконання політичних рішень та оперативне управління підвідомчою сферою суспільного життя можна сказати, що вона (державна служба) виступає своєрідним "містком" між політиками і суспільством. І як зазначає український дослідник В. П. Солових, в даному контексті, державна служба, з одного боку, забезпечує виборну владу неупередженою і професійною експертизою її рішень, а з іншого є одним із інструментів раціоналізації суспільних інтересів [Солових В. П. Політична та адміністративна складові в державному управлінні: ознаки, функції та суперечності взаємовідносин Солових // Актуальні проблеми державного управління. – Х., 2010. – № 1(37). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/doc/1/15.pdf>].

Багато вчених зазначають, що існує принцип дихотомії влади: на працівників, які здійснюють політичну владу в органах державної влади, та на працівників, які здійснюють в цих же органах адміністративну владу чи державну службу. Тобто, ми можемо вести мову про політичну владу та апарат політичних чиновників, й адміністративну владу апарату державних органів в системі державного управління. Політична та адміністративна складові державної служби мають різні функціональні навантаження, через політичну складову здійснюється легітимація політичного курсу, а через адміністративну – процес реалізації цього курсу.

Якщо звернутися до досвіду розвинених демократичних держав, то з'ясується, що розмежування політики та адміністрування для них є аксіомою. Щодо України, то перші потуги в цьому напрямку були зроблені лише в 2001 році, коли після тривалих дискусій Указом Президента України "Про чергові заходи щодо дальшого здійснення адміністративної реформи" від 29 травня №345 було встановлено, що посади членів Кабінету Міністрів України належать до політичних посад і не відносяться до категорії посад державних службовців, а для управління апаратом міністерств були запроваджені посади державних секретарів міністерств. Але після двох років існування посади державних секретарів були ліквідовані. На нашу думку, ця сторінка державотворення України потребує свого переосмислення і наукового аналізу.

В даних тезах ми хочемо зосередитися на ознаках, які дозволять розмежувати посади державних політичних діячів і посади державних службовців. Ці ж ознаки одночасно повинні й обґрунтувати необхідність такого розподілу. Першою ознакою виступає порядок призначення та звільнення з посад. Для політичних посад переважно характерна виборність на певний строк або, так зване, "похідне" призначення за політичними критеріями. Такими політичними критеріями можуть виступати наявність або підтримка особою певної політичної програми, приналежність до певної партії тощо.

Другою ознакою є характер виконуваних повноважень. Головним завданням особи на політичній посаді виступає насамперед формування державної політики в тій чи іншій сфері суспільного життя. Діяльність державного службовця передбачає функцію виконання, технічної підтримки та реалізації політичного курсу. Окрім того, повноваження політичних державних службовців підтверджені демократичним процесом, а повноваження державних службовців визначаються посадовими інструкціями.

Третьою ознакою є види та підстави притягнення до відповідальності осіб, які займають політичні посади та осіб, які займають службові посади. Так для політиків, зокрема, членів уряду, на відміну від професійних службовців, які несуть ієрархічну відповідальність, характерна так звана "політична відповідальність", яка передбачає можливість звільнення з посади без потреби обґрунтування підстав та обмежує право на судовий захист у випадку звільнення. Державні службовці, як правило, мають поступову кар'єру та можливість працювати в одній установі все життя.

Четвертою ознакою є професійна кваліфікація. Для претендентів на політичні посади є не обов'язковою наявність певної освіти чи досвіду роботи у певній галузі, не передбачається проходження конкурсу на перевірку професійних якостей тощо. При призначенні чи обранні на посаду державного політичного діяча головним чинником виступає підтримка особи впливовими політичними групами. До державних службовців, навпаки, висувається вимога політичної нейтральності до керівництва держави.

Розглянувши підстави розмежування адміністративних та політичних державних посад, варто звернути увагу на те, що не зважаючи на їх

відмінність, існує сфера їхнього взаємного перетину, а саме – політичний курс, який політики виробляють, а адміністратори – реалізують. Їх взаємодія утворює політико-адміністративні відносини.

Зазначений перелік є неповним, але, принаймні частково відображає необхідність розмежування політичної та адміністративної складової в державній службі, зокрема, в сфері розподілу посад державних політичних діячів та державних службовців в органах виконавчої влади. Дуже важливим є вимога недопущення формальних і реальних порушень принципів розмежування політичних та адміністративних функцій. Ці принципи мають бути чітко прописаними в законодавстві та повинно бути розуміння необхідності і корисності зазначеного розподілу. Важливим питанням, яке потребує свого подальшого розгляду є реальні механізми розподілу цих функцій.

Є. В. Коломієць, асп., КНУТШ, Київ
kol.lilia777@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ В УКРАЇНІ

Зазвичай, найбільш широко, ґрунтовно та систематично інтереси суспільства в процесі взаємодії з владою представляють громадянські рухи та організації.

Така взаємодія влади та громадськості базується на наступних принципах:

- відкритості влади,
- об'єктивності,
- координованості дій,
- прямого спілкування,
- зворотного зв'язку.

В результаті взаємодія органів державної влади та громадськості може набирати наступних форм:

- безпосередня взаємодія,
- консультативна взаємодія,
- інноваційна взаємодія,

• наглядова взаємодія [Держава і громадянське суспільство : партнерські комунікації у глобальному світі : навчально-методичний посібник / В. Бебик, В. Бортніков, Л. Дегтерьова, А. Кудряченко ; за заг. ред. В. Бебика. – К. : Ін-т громадянського суспільства, 2006].

Сучасний стан взаємодії громадськості та органів державної влади викликає стурбованість та занепокоєність.

Важливим є те, що не тільки влада має бути відкритою для суспільства, забезпечувати можливість впливу громадськості на свої рішення, але й суспільство, має бути готовим до такої співпраці. А наразі, окрім закритості влади від широкого загалу, ми маємо нагальну проблему

пасивності самих громадян, їх неготовності та небажання долучати зусиль до вирішення суспільних проблем. І саме це є однією з головних загроз, що становить небезпеку для розвитку демократії та становлення інституцій громадянського суспільства.

Зокрема, на сьогодні, на думку дослідників проблеми, організації громадянського суспільства не розглядаються як реальний, дієвий суб'єкт соціальних відносин, що здатний відстоювати і захищати інтереси населення, виступаючи посередником між державою і громадянином [Бойко Н. Про засоби впливу громадськості на владу // Українське суспільство 1992–2006. Соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2006. – С. 384–390].

Наразі взаємодія громадських організацій та органів державної влади в Україні носить безсистемний характер. Практично відсутні довгострокові програми співробітництва, а механізм надання коштів місцевим бюджетам для підтримки соціально вагомих програм громадських організацій, м'яко кажучи, недосконалий.

Незначний сегмент громадських організацій, які працюють в Україні, мають на меті своєї професійної діяльності хоч якийсь вплив на прийняття соціально-відповідальних рішень органами державної влади та місцевого самоврядування.

Цікаву класифікацію запропонував Дементов В. О., яка була розроблена за критерієм реальної мети та завдань створення та діяльності громадських організацій:

1. Громадські організації-сателіти, або припартійні ГО.
2. Громадські організації іміджеві, (діяльність яких направлена на створення та підтримку певного позитивного, соціально-бажаного іміджу однієї людини).
3. Громадські організації – "грантоїди" (ГО, які конкретно відпрацьовують зарубіжні гранти, тобто кошти зарубіжних благодійних фондів, реалізуючи за певний термін певні проекти, які в більшості носять локальний несистемний характер. Основною метою створення та діяльності таких організацій є збагачення вузького кола людей, які є координаторами та реалізаторами цих грантових проектів).
4. Громадські організації – диванні, (створюються з конкретної, політичною, а часто з комерційною, метою).
5. Професійні громадські організації (спілки юристів, лікарів, соціальних працівників тощо) [Дементов В. О. Громадські організації в Україні: вплив на прийняття соціально-відповідальних рішень. – Х., 2011. – С. 151].

У сучасній Україні сегмент таких громадських організацій та, відповідно, їх вплив на прийняття політичних рішень не значний, але їх відрізняють від інших наявність певних позитивних рис, а саме: професійна орієнтація їх членів, цілеспрямована діяльність щодо захисту своїх інтересів, чітка направленість на участь у прийнятті специфічних професійних рішень.

Отже взаємодія ГО та влади в Україні вимагає масштабного перегляду та покращення. І зусилля до цього повинні докладатися не тільки

чиновниками, але й громадянами. Також слід не забувати, що ефективна взаємодія органів державної влади та громадськості не можлива без чітко поставлених, значущих для усього суспільства цілей

Позитивним прикладом співпраці органів державної влади та місцевого самоврядування з громадськими організаціями може бути досвід країн з розвинутою інфраструктурою соціального партнерства. До таких держав відноситься, перш за все, Польща, Німеччина, Франція та Великобританія.

Д. В. Косенко, асп., КНУТШ, Київ
kosenko.dv@gmail.com

РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В КОМУНІКАТИВНІЙ ТЕОРІЇ Ю. ГАБЕРМАСА

Очевидно, що "Теорія комунікативної дії" Ю. Габермаса вивела дискусію про природу раціональності на новий рівень, акцентувавши увагу на те, що раціональне виникає і розвивається саме у сфері комунікації і що процеси, які відбуваються у цій сфері, є визначальними факторами суспільного і політичного розвитку, особливо у сфері державного управління. Саме комунікативний дискурс, на думку Ю. Габермаса, створює той простір свободи, в якому індивіди на основі згоди здатні впливати на хід історичного процесу, на управління державним апаратом, та бути реальними суб'єктами подій [*Habermas J. The theory of communicative action Vol. 1. Reason and the rationalization of society / transl. by T. McCarthy. – Boston : Beacon Press, 1984*].

Розмірковуючи над питанням, як уможливлюється соціальний лад, коли індивіди діють згідно з власними цілями та інтересами і водночас створюють стійкі форми суспільної, інтеграції, Ю. Габермас наголошує на значенні комунікативної дії. За допомогою теорії комунікативної дії він намагається обґрунтувати теорію раціоналізації суспільства, в межах якої прослідковується і раціоналізація державного управління. Дія в нього виступає важливим засобом координації різних видів діяльності і взаємозв'язку в рамках соціального цілого: людей між людьми; людей та інститутів влади.

Комунікативна дія зосереджує в собі можливість координації соціальних планів, дій і, зрештою, суспільної інтеграції. На думку Ю. Габермаса, соціально-інтеграційна енергія комунікативної дії виявляється передусім у тих окремих життєвих формах і життєвих світах, котрі пов'язані із конкретними традиціями та царинами інтересів. Можна стверджувати, що солідаризуюча енергія цих життєвих контекстів може переноситися і на тло організаційних процесів у державі.

Враховання можливостей комунікації і переваг "комунікативного розуму" є вагомою підставою для спроб відійти від розуміння однозначності детермінації людського життя й історичного процесу. Можна стверджувати,

ти, що перспективи суспільного життя так чи інакше пов'язані з великими можливостями, закладеними в людській комунікації. В різнобічності комунікації люди прагнуть віднайти принципи і цінності такого порядку, який ґрунтується на взаєморозумінні та консенсусі вільних індивідів. У комунікації виявляється потужна сила соціальної інтеграції, в ній сконцентровано значний потенціал суспільного та політичного співіснування.

Спосіб консенсуально-дискурсивного розв'язання проблем і конфліктів, що його пропонує, мислитель, а також ідеальна спільнота як теоретична модель реальних міжлюдських відносин виступають важливою умовою ефективного функціонування певного типу соціальної організації в суспільстві. У свою чергу, організація, згідно з власною специфікою, може надавати умови для реалізації принципу дискурсивного розв'язання проблем, що постають перед людьми.

Великі можливості і перспективи дискурсу треба враховувати, виходячи із складності сучасної духовної ситуації, в якій перебуває людство. Ця ситуація, як відомо, визначається домінуванням технократичного мислення над моральністю, бюрократичних структур над індивідуальністю. Людина в таких умовах перетворюється на "ресурс", на "гвинтик", на "матеріал". Технократизм ігнорує не лише людину, а й її культурні особливості. Людські взаємовідносини в сучасному світі стають непрозорими, анонімними, незбагненими, що, власне, становить небезпеку для самої особистості. висуває як нагальну і дуже важливу в сучасному світі проблему обґрунтування моральних норм не лише практичною філософією, а й суспільством у цілому. Надзвичайно актуальними стають також вимоги універсалістської етики відповідальності.

Суб'єктом і творцем колективної відповідальності має бути спільнота у вигляді різноманітних зібрань, конференцій, з'їздів. Зусилля її членів спрямовуються на ідею дискурсу, орієнтованого на взаєморозуміння, в якому було б виражено інтереси всіх можливих учасників комунікації. Водночас вимога універсалістської моралі й демократичної співвідповідальності в глобальному масштабі доповнюється ідеєю повернення і збереження власних національних традицій і успадкованих життєвих форм, в яких уособлено неповторне буття людини.

Особливого значення Ю. Габермас надає демократії Оплот демократії він бачить не в зміцненні державності, тобто не в посиленні державного втручання в життя суспільства, а в посиленні ролі свідомої, освіченої громадськості, яка виробляє цілі та ідеали соціально-політичного життя, активно бере участь у політичному процесі, який є "живим духом" демократії, гарантом її забезпечення. Демократія, на його думку, існує лише до тих пір, доки "критична громадськість" лишається здатною ефективно виробляти політичну ініціативу, здійснювати контроль за діяльністю бюрократії [Новітня політологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / Ф. М. Кирилюк. — К. : Центр учбової літератури, 2009].

Ю. Габермас впевнений що в даний час контроль над державно-політичною бюрократією можливий лише з боку громадсько-політичної

бюрократії партій та союзів, яка, в свою чергу, також підлягає контролю в рамках громадських організацій.

В розумінні державного управління Ю. Габермас стверджує, що як політика так і закони потребують нормативного обґрунтування, а відносно влади вони повинні функціонувати як засоби її обмеження. Саме комунікація виступає в якості базового процесу, що згуртовує суспільство для вирішення певних цілей, тому саме в комунікативній дії досягається консенсус і раціоналізуються взаємовідносини між суспільством і владою.

Раціоналізація сфери державного управління означає усунення тих владних відносин, які перешкоджають консесуальному розвитку державних інститутів разом з громадськими організаціями. Тобто комунікативно-структуроване державне управління – це результат процесу комунікативної раціоналізації, а комунікативна дія не може бути раціоналізованою ні в технічному, ні в стратегічному аспектах засобів, що вибираються, а лише в морально-практичному аспекті осудності суб'єкта діяльності та правомірності норм діяльності, не в сфері закону, а в сфері права.

***О. В. Краснокутський, канд. філос. наук, доц., докторант,
ЗНУ, Запоріжжя
krasnokutskij@rambler.ru***

СУТНІСТЬ ІДЕОЛОГІЇ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ФЕНОМЕНА

Поняття "ідеологія" тлумачиться суспільствознавцями досить неоднозначно. Пошук вирішення проблеми ідеології представниками західної, немарксистської суспільної думки відбувався в основному в руслі "соціології знання" К. Манхейма, який, зокрема, розглядав ідеологію в якості довільного судження про соціальні й моральні цінності, що виражає суб'єктивні інтереси різних класів, соціальних прошарків та груп населення, яке протиставлялось науці як об'єктивному й науковому знанню. Таке тлумачення ідеології у 50–60 роках минулого сторіччя розвивали Р. Арон, Д. Белл, С. Ліпсет, К. Поппер та ін. Із їх іменами, зокрема, пов'язані становлення й розвиток концепції "деідеологізації". Намагаючись представити західну соціологію у якості "чистої науки", зазначені автори, під приводом "ненауковості будь-якої ідеології", вели атаки, перш за все, на марксистсько-ленінську ідеологію.

Огляд робіт авторів, які досліджували проблему ідеології з марксистських позицій, свідчить про наявність кількох значень поняття, що ми розглядаємо. Перше з них використовувалось для позначення концепції ідей, певного їх тлумачення. Як відомо, в "Німецькій ідеології" К. Маркс та Ф. Енгельс, обґрунтовуючи наукову неспроможність ідеологічної концепції, відповідно до якої "ідеї панують над світом", обґрунтували діалектико-матеріалістичну концепцію, засновану на тому, що всі ідеї, вилучені з досвіду, відбивають дійсність або вірно, або спотворено. Друге

значення розглядуваного поняття пов'язане з прагненням розкрити ідеологію як "сферу думки, дії та виховання". У даному випадку робиться спроба підвести під поняття "ідеологія" практично всю ідеологічну діяльність, результатом якої і є поява феномена. Серед дослідників-марксистів є і ті, хто, позначаючи поняттям "ідеологія" перекручену, спотворену, ілюзорну свідомість, змикаються в його тлумаченні з прибічниками соціології знання, концепції "деідеологізації". Ця точка зору, підтримана з боку прихильників перебудови в колишньому СРСР, в свій час сприяла формуванню негативного становлення до ідеології.

Після гострої критики марксизму і марксистської ідеології, розвалу СРСР, виникнення незалежних держав становлення до ідеології поступово починає змінюватись. Замість суцільного, бездоказового несприйняття самого поняття приходить прагнення суспільствознавців розібратися, що ж собою уявляє позначаємих ними феномен, з'ясувати його зміст. Поняття ідеології з'являється у довідковій літературі. Зокрема, підсумовуючи найбільш уживані значення поняття "ідеологія", автори "Універсального словника-енциклопедії" (головний редактор М. Попович) вважають, що ним позначаються: 1) система понять і позицій, що характеризують суспільство у певну епоху; 2) система поглядів, що виражають інтереси певного класу; 3) комплекс символів, міфів, інтелектуальних схем, мовних структур, що відбивають політичну і культурну ситуацію.

Дійсно, кожне з наведених значень розкриває певну сторону феномена, висвітлює певне з його численних проявів. Однак, на жаль, при цьому поза увагою залишається його сутність. Вона ж, на нашу думку, може бути розкрита на шляхах аналізу свідомості, що, виступаючи в якості єдиного цілого по відношенню до буття, в межах цієї цілісності має складний, багаторівневий характер. Важливим структуроутворюючим елементом свідомості слугує практична свідомість, тобто розум, на який спирається мислячий суб'єкт, який здійснює матеріальну, почуттєво-предметну діяльність, що має своїм змістом освоєння та перетворення природних і соціальних об'єктів, складає загальну основу, рушійну силу розвитку людського суспільства й пізнання і що, як відомо, охоплює собою поняття "практика". Нижній рівень практичної свідомості утворює "здоровий глузд" – погляди людей на оточуючу дійсність і самих себе, які стихійно формуються під впливом досвіду, і, оволодіваючи свідомістю їх, стають підвалинами практичної діяльності. Вищий же рівень – сукупність теоретично обґрунтованих ідей і поглядів на ту ж оточуючу дійсність і самих себе, які сприймаються суб'єктом як правильні і потрібні у вирішенні тих чи інших завдань практики, утворюючи, в такий спосіб, ідеологію. Тобто ідеологія є теоретично обґрунтована практична свідомість.

У вітчизняному суспільствознавстві традиційно домінувала точна зору, що ідеологія виступає в якості класової свідомості. Тим самим штучно обмежувався суб'єкт, носій ідеології. Наприкінці існування СРСР це положення було поставлено під сумнів. Так, наприклад, Г. Х. Шахназаров зазначав, що сама природа, призначення ідеології зумовлює "соціа-

льну ангажованість", але вона не обов'язково відбиває інтереси класів, оскільки є національні ідеології, релігійні тощо, тому правильно говорити про її соціальний характер. І це дійсно так, оскільки, як відзначалось, ідеологія є практична свідомість, на яку спирається суб'єкт, що здійснює практичну діяльність, а остання являє собою соціальну форму руху матерії. Тому суб'єктом, носієм ідеології можуть виступати як класи, так і інші соціальні групи, суспільство в цілому, а також окремі особи. Зазначена обставина обумовлює складну мозаїку проявів ідеології, її багатоманітність. У той же час ідеологія завжди носить конкретний характер. Це детермінується, з одного боку, конкретністю суб'єкта, а з іншого, – конкретним змістом практичної свідомості, на яку спирається суб'єкт, що здійснює певну форму діяльності. Відповідно до основних форм практичної діяльності правомірно виділяти: ідеологію виробництва матеріальних благ, ідеологію соціально-перетворюючої діяльності, ідеологію наукового експерименту. Кожен із цих структуруючих елементів системи ідеології, в свою чергу, може бути представлений у якості системи. Ідеологія соціально-перетворюючої діяльності включає у якості структуруючих елементів ідеологію державотворення, ідеологію вдосконалення суспільних відносин, ідеологію виховання підростаючих поколінь тощо.

Виходячи з вищезазначеного, ідеологію державотворення можна визначити як сукупність теоретично обґрунтованих ідей і поглядів, які виражають ставлення до існуючої системи державного устрою, її можливих змін, що сприйняті у якості правильних і потрібних співгромадянами конкретного суспільства, соціальними групами, які приймають участь у їх практичній реалізації. В цьому, на нашу думку, і проявляється сутність ідеології державотворення як соціального феномена, в тому числі і як чинника оптимізації суспільно-політичного розвитку українського суспільства на етапі його трансформації. Її суб'єктом, носієм можуть виступати суспільство в цілому, класи, інші соціальні групи, окремі особи, які приймають участь у державотворчих владних відносинах, процесі державного будівництва, реалізації теоретично обґрунтованих ідей створення й розвитку держави. Державотворча ідеологія, базуючись на дійсній науці, пізнаних законах і закономірностях суспільного розвитку, спираючись на них у своїх прогнозах, адекватно відбиває соціальну реальність, формує чіткі напрями, механізми, форми суспільно-політичної життєдіяльності.

***І. М. Куліш, канд. наук з державного управління, ст. наук. співроб.,
ІРД НАНУ, Львів
reksi@mail.ru***

ДЕМОГРАФІЧНА СКЛАДОВА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІЙ

На сьогодні демографічна ситуація в Україні стала загрозливою: народжуваність перевищує смертність – загальний коефіцієнт природного

приросту є стабільно від'ємним, що негативно впливає на соціально-економічне становище держави.

Стратегія демографічного розвитку на період до 2015 року (далі – Стратегія), зазначає, що глобальна тенденція зниження народжуваності посилилася в Україні у зв'язку з економічною кризою, різким зниженням доходів населення, невпевненістю їх у майбутньому. Крім того, утворився значний розрив між низьким рівнем життя населення та високими європейськими життєвими стандартами. Вкрай негативно на рівні народжуваності позначилися руйнування системи дошкільного та позашкільного виховання [Про затвердження Стратегії демографічного розвитку в період до 2015 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2006 р. № 879 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 26, 12 лип. – С. 161. – Ст. 1898]. Усі зазначені проблеми на сільських територіях є критичнішими, ніж у місті.

У Стратегії йдеться про економічну кризу пострадянського періоду 1992–1999 рр. У цей період спостерігалось стрімке падіння національного валового внутрішнього продукту, загальне зuboжіння населення і безробіття. Щороку зростала заборгованість із заробітної плати, більшість установ та організацій мали податкові заборгованості, розрахунки проводилися через взаємозаліки, векселі тощо [Куліш І. Державне управління регіональним розвитком України в контексті європейської інтеграції : монографія. – Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – С. 111].

Проте криза минула, а кількість населення у регіонах, окрім міст Києва, Севастополя, Волинської, Закарпатської, Рівненської областей, неухильно зменшується. Відносно великим є приріст населення лише у м. Київ (у 5 разів більший, ніж у Закарпатській області, та у 37 разів – ніж у м. Севастополь). При цьому у теперішніх складних економічних умовах деякі сім'ї розглядають державну грошову допомогу при народженні дитини як, чи не єдину, можливість, якщо не заробітку, то отримання законним шляхом грошей для утримання раніше народжених дітей.

Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України спільно з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) у 2009 р. оприлюднив результати дослідження впливу соціально-економічного розвитку на становище дітей в Україні, у якому виділено групи причини, що можуть спровокувати дисфункції сімейних відносин та визначити сім'ю як неблагополучну. Таких груп три: економічні, асоціальні, психологічно-етичні. Серед економічних виділено: скрутне матеріальне становище сімей з дітьми; низький рівень доходів, зокрема багатодітних родин, сім'ї, у складі яких є безробітні, або особи похилого віку. До асоціальних, поряд з іншими віднесено залежність одного з батьків (або навіть обох) від алкоголю, а до складу психологічно-етичних, в числі іншого, експлуатація батьками праці дітей [Бідність та нерівні можливості дітей в Україні / Л. М. Черенько, С. В. Полякова, А. Г. Реут та ін. ; за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Український центр соціальних реформ, 2009. – С. 166–167]. При цьому дуже часто, практично у кожній сім'ї, на селі спостерігається

хоча б один з перелічених чинників. У місті ситуація дещо краща, проте також погана. Щодо експлуатації батьками дітей, то питання чи можна вважати експлуатацією допомогу по дому залишається відкритим. Українська традиція така, що старші діти доглядають молодших братів та сестер, окрім того, в сільській родині завжди допомагають по господарству, а у місті – окрім господарства допомагають батькам, якщо є сімейний бізнес. Те, що родина при цьому не стає неблагополучною, а діти все ж таки отримують загальну середню освіту здебільшого заслуга сімейного виховання, коли, незважаючи на економічні негаразди, батьки вишукують можливості для дотримання хоча б видимості доброброту.

На сьогодні немає ґрунтовного дослідження як час, котрий український підліток витрачає на працю на присадибній ділянці впливає на його рівень освіти та можливість стати достойним членом суспільства. Однак є дослідження, які чітко вказують на те, що українські підлітки – мешканці сіл мають надмірне, з точки зору медицини, навчальне та побутове навантаження, що з часом відзначиться не лише на рині окремого населеного пункту, а й на майбутньому усій державі [Куліш І. М. Проблеми дискримінації молоді за віковою ознакою у сфері зайнятості // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України / за заг. ред. В. С. Загорського, А. В. Ліпенцева. – Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – Вип. 27. – С. 286].

Питання прожиткового мінімуму піднімається дуже часто. Без сумніву харчування та мінімальний набір непродовольчих товарів, необхідні для життя людини є важливими в першу чергу, однак у ст. 1 Закону України "Про прожитковий мінімум" ще говориться про "мінімальний набір послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості" [Про прожитковий мінімум : Закон України // Офіційний вісник України. – 1999. – № 33, 03 вер. – С. 55], проте саме сфера послуг на сільських територіях, вірніше її відсутність є додатковим чинником, котрий суттєво впливає на бажаність чи ні проживання у певній місцевості, що знижує конкурентоспроможність даної території.

Відсутність можливості отримати належну освіту і пізніше роботу, погані побутові умови, низькі доходи селян, а також непрестижність сільськогосподарської праці – є тими причинами, через котрі щоразу менше охочих жити та працювати на селі.

Таким чином одна криза породжує іншу: низький соціально-економічний розвиток території знижує її привабливість для життя, а знелюднення викликає зниження конкурентоспроможності регіону в усіх сферах. Проблема для сільських територій є набагато гострішою, ніж для міських, особливо враховуючи занепад соціальної інфраструктури, та усі наслідки, які з цього випливають. Селяни та сільські ради самотужки проблем не вирішать, необхідно на державному рівні не лише прийняти, а й втілити програми підтримки та розвитку села, заохочувати молодь оселятися у сільській місцевості створенням сприятливих умов життя, наданням пільг, житла тощо.

**ОСОБЛИВОСТІ БЮРОКРАТИЗМУ
В СУЧАСНОМУ ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ
ТА ПРОБЛЕМА ПОДОЛАННЯ ЙОГО НЕГАТИВНИХ СТОРІН**

Україна переживає новий складний розвиток державотворення, який характеризується: політичною нестабільністю, незавершеністю державницьких реформ, негативними наслідками світової економічної кризи. У цій ситуації за відсутності чи послабленні громадянського контролю за бюрократією можуть розвиватись негативні тенденції бюрократизації управлінського апарату, невиправдане збільшення його чисельності, некомпетентність і тяганина під час виконання державних функцій.

Вибір Україною стратегії розбудови правової демократичної держави передбачає створення професійного, кваліфікованого дієздатного механізму державного управління, сучасної організації державної служби та її ефективне функціонування з метою розв'язання суспільних проблем. За цих умов особливого значення та актуальності набуває проблема бюрократії, яка є інструментально-функціональним механізмом влади, засобом реалізації її рішень. Адже бюрократизм проймає усі сфери суспільного буття людини – політичну систему, державні інститути, бізнес, соціальне та культурне життя. Тому проблема державної служби, співвідношення таких феноменів як бюрократія і бюрократизм є невід'ємною складовою частиною проблематики політичної науки, має теоретичне і практичне значення. Про це соціальне явище написано багато, проте ця тема невичерпна.

Проблеми бюрократії свого часу розглядали такі видатні мислителі минулого, як Платон, Арістотель, Цицерон, Н. Макіавеллі, Т. Гобс, Б. Спіноза, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Г. Гегель та ін. Під їхнім впливом були сформовані і погляди на організацію державного управління та бюрократію К. Маркса та В. Леніна. Різні аспекти протидії бюрократизму досліджуються в наукових роботах вітчизняних і зарубіжних авторів: Ю. Вінтюка, В. Мельниченко, О. Оболонського, Г. Орлова, В. Плотникова, В. Смолькова, В. Цветкова та ін.

В. Цветков досліджує позитивні та негативні риси бюрократизму, розкриває його сутність і соціальне значення як багатопланового явища в державному управлінні, оскільки бюрократія за своєю функціональною природою покликана виконувати одночасно політичні, соціально-економічні та суспільно корисні функції [Цветков В. В., Горбатенко В. П. Демократія, управління, бюрократія. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – С. 177–198].

В. Смольков, визначаючи такі властивості бюрократизму, як відчуженість від народу, соціальну замкнутість, кастову байдужість до інтересів населення, зазначає, що повне викорінення бюрократизму є утопією, а боротьба з ним має бути спрямована на суттєве обмеження зони

економічних, політичних, юридичних та інших підстав, що його відтворюють [Смольков В. Г. Бюрократизм // Социологические исследования. – 1999. – № 2. – С. 40–44].

Неможливо визначити феномен бюрократії, з'ясувати її природу, проаналізувати її позитивні й негативні сторони, виходячи із самої бюрократії. Адже остання є похідною від політичного режиму, соціально-політичного устрою суспільства. Саме вістря боротьби проти всевладдя бюрократії має бути спрямоване проти того політичного режиму, який створює сприятливі для бюрократизації суспільного життя умови. Тому аналіз цього складного феномена, його ролі та функцій треба проводити не абстрактно, а в органічному зв'язку суспільства і політичної системи. Одним з умов дійсно ефективної боротьби з бюрократизмом є дослідження генезису, суті й структури цього явища, визначення його об'єктивних і суб'єктивних чинників. Адже навіть рішуче викриття конкретних фактів і проявів бюрократизму мало чого дає, оскільки не зачіпає його глибинних причин і тим самим не перешкоджає його відтворенню, а лише робить бюрократа більш обережним та замаскованим, тобто в соціальному плані більш небезпечним. Саме в цьому повинен полягати головний вклад науки у боротьбу з бюрократизмом.

Суб'єктами протидії бюрократичним проявам у широкому розумінні є законодавча, виконавча та судова влади, Президент України та правоохоронні органи. Але неефективна система влади в країні сама гальмує зміни на краще, гальмує процеси реформування, витрачає такий важливий ресурс держави як час. Більшість чиновників не зацікавлені в цих змінах, зазначає В. Симоненко, бо за наявності чіткого розмежування функціональних обов'язків і повноважень за умови завершення адміністративної реформи відразу стане видно, хто винен у невиконанні своїх обов'язків, розвитку негативних процесів. А це нікому не вигідно, адже відповідати доведеться. Тому краще, коли діє система колективної безвідповідальності, навіть якщо при цьому завдається величезних збитків державі [Симоненко В. Адміністративна реформа – рух по колу колективної безвідповідальності / Дзеркало тижня. – 2002. – № 5. – С. 13].

Прагнення переробити різні прояви бюрократизму також вічне, як і прагнення удосконалити систему управління в цілому, зробити її більш ефективною, вільною від недоліків і такою, що відповідає потребам суспільства. Складність подолання бюрократії полягає насамперед у тім, що у бюрократії дуже міцні традиції, що відклали свій відбиток на кожну людину. Народившись, людина починає складний шлях соціалізації, що пронизана дуже складними ієрархічними системами. У цих системах і підсистемах людина привчається грати безліч соціальних ролей, не усі з яких виповнюються щиро. Тому бюрократичні прояви становлять реальну загрозу суспільству і державі. Бюрократизм протистоїть розвитку середнього класу завдяки протидії діяльності малого та середнього бізнесу. З одного боку, неефективні системи кредитування та оподаткування, переобтяжений, складний і заплутаний процес одержання ліцензій при-

зводять до "тінізації" бізнесу, а з іншого – бюрократизм ефективно протидіє проведенню державних реформ, які б дозволили нормалізувати ситуацію в економіці. У нинішніх умовах виконання більшості рішень, функцій, завдань, які мають реалізовуватись адміністративним апаратом, наштовхуються на бюрократію, тобто ієрархічну організаційну систему, яка діє, в першу чергу, у власних інтересах з метою збагачення та наживи. Протидія бюрократичним проявам потребує: системного і комплексного реформування державного апарату шляхом визначення і закріплення мети, завдань і функцій будь-якого державного органу; підвищення ефективності судових та правоохоронних органів; введення демократичних принципів контролю з боку громадськості та міжнародних організацій.

Н. В. Лікарчук, доц., КНУТШ, Київ

ОСНОВНІ МОДЕЛІ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СИСТЕМИ

Адміністративно-територіальний устрій країни є надзвичайно важливим елементом її державної організації. Цей інститут складався історично під впливом природно-географічних, соціально-економічних і демографічних факторів. Крім того, враховувались особливості державного управління кожної окремо взятої країни.

Цей устрій у більшості випадків має суто консервативний характер. Як правило, він рідко піддається докорінним змінам, навіть при умовах прийняття нових конституцій і конституційних законів, що зачіпають інші аспекти в організації держави.

В системі адміністративно-територіального поділу зарубіжних країн дотепер ще збереглися застарілі територіальні одиниці, невеликі за територією, що втратили економічну, а іноді й демографічну основу для свого існування. До цих пір зберігаються серйозні розходження в розмірах території, чисельності населення й економічному потенціалі адміністративно-територіальних одиниць, які належать до однієї категорії.

В унітарних державах питання адміністративно-територіального устрою належить до компетенції центральної влади, у федеративних – за ці питання відповідають суб'єкти федерації, хоча загальні принципи організації адміністративно-територіального поділу в таких державах мають будуватися на основі принципів загальнофедеральної конституції.

Регулювання місцевого адміністративно-територіального устрою здійснюється за допомогою спеціальних законодавчих актів.

Головна мета поділу держави на відповідні адміністративні одиниці – допомогти віднайти найефективнішу систему державного управління, яка б найкраще відповідала б потребам населення певного регіону.

У державному праві розрізняють такі основні демократичні системи здійснення публічної влади на місцях – англосаксонську, романо-германську, іберійську та систему рад [Григорьев В. А. Эволюция местного

самоуправления. Отечественная и зарубежная практика : монография. – Киев : Истина, 2005. – С. 183].

Англосаксонська система характеризується тим, що на всіх рівнях нижчих за державу (суб'єкти федерації, державно-адміністративні регіони) на території адміністративно-територіальних одиниць для вирішення місцевих питань створюються органи місцевого самоврядування. Ця система не передбачає призначення з центру чиновників на місця для здійснення контролю за діями виборчих рад.

За цією системою місцеві ради в межах закону, норм, звичаїв, традицій, самостійно вирішують питання, які не входять до компетенції центральних державних органів. Аудит центру здійснюється шляхом фінансових перевірок. Крім того, центральні органи можуть звертатися до судових органів з позовами проти органів місцевого самоврядування.

Цікавим і таким, що заслуговує на увагу, є те, що населення обирає не тільки раду, а й деяких посадових осіб, наприклад (шерифа, скарбника). У містах діють хартії самоврядування, відповідно до яких обирають ради та мерів.

Романо-германська або континентальна система – характеризується тим, що місцеве самоврядування поєднується з місцевим управлінням.

За цієї системи у громадах існують тільки виборні органи місцевого самоврядування – рада, мер, але при цьому рада й мер обираються населенням окремо один від одного. Зазначимо, що у селищах і містах громади називаються комунами. Цікавим є те, що ніяких адміністраторів (представників державної влади) в комуні не існує.

Іберійська система управління місцевого самоврядування й управління адміністративно-територіальних одиниць обирає раду й головну посадову особу певної адміністративної одиниці (іноді обирається колегія посадових осіб). У деяких країнах головна посадова особа обирається не населенням, а радою. Наприклад, префект одночасно може бути головою ради, її виконавчим органом і затверджується урядом як його представник у цій адміністративно-територіальній одиниці. Крім того, він наділений правом контролю за діяльністю рад. Тобто, префект може зосереджувати в своїх руках основні важелі місцевого керівництва. Крім того, префектові як голові ради надаються широкі можливості не приймати в раді рішення, які він буде змушений пізніше відхилити.

Така система в основному функціонує в країнах Латинської Америки, хоча в певних країнах вона має істотні особливості.

Система рад застосовується в тоталітарних країнах. Ради розглядаються як органи державної влади й у свою чергу обирають інший державний орган – виконавчий комітет, колегіальний орган державного керування в певній адміністративно-територіальній одиниці. Зокрема, члени виконавчого комітету є керівниками відділів і управлінь й керують окремими сферами (наприклад, місцевою промисловістю, торгівлею, освітою, охороною здоров'я, культурою).

Така система створюється у всіх адміністративно-територіальних одиницях. Хоча в невеликих населених пунктах ради можуть обирати не виконавчий комітет, а голову й секретаря ради. Чинovníки для контролю за діяльністю радами не призначаються, але ради як органи державної влади підлеглі по вертикалі вищестоящим представницьким органам.

О. В. Олабун, асп., КНУТШ, Київ
olabun@yandex.ru

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ

Сучасні реформи державного управління вимагають інтенсивного пошуку нових рішень та глибоких перетворень у всіх сферах життя держави й суспільства. Особливо актуальною є така ситуація у країнах демократичного транзиту. Адже у них ключовим механізмом реформування державного управління має стати демократизація, одна з найпоширеніших складових світового політичного процесу. У політичних науках утворився цілий напрямок, що отримав назву порівняльної політології демократичного транзиту або транзитології. Значний внесок у теорію демократичного транзиту здійснили такі західні вчені, як: Р. Даль, Д. Растоу, Х. Лінц, А. Пшеворський, С. Хантінгтон, Ф. Шміттер. В Україні відомі праці таких науковців, як: М. Корнієнко, В. Погорілко, О. Романюк, Ф. Рудич, А. Ткачук. Серед численних проблем, які потребують першочергово вирішення, є проблема необхідності принципового перегляду особливостей державного управління в процесі переходу від авторитарного до демократичного державно-політичного режиму.

Демократичний транзит – це процес трансформації посттоталітарних суспільств, який має на меті заснування демократії. Він охоплює увесь спектр суспільних відносин, а саме: політику, економіку, соціальну структуру, управління, культурну та духовну сферу. Сам термін "Демократичний транзит" вимагає встановлення низки критеріїв, до яких можна віднести причини, тривалість, періодизацію, зовнішньополітичний аспект та результати. Основною причиною зміни політичних режимів є політична та соціально-економічна криза в суспільстві. Під державним управлінням слід розуміти внутрішню організаційну діяльність державних органів, спрямовану на регулювання суспільних відносин у різних сферах державної політики з метою задоволення соціально-економічних, політичних та інших інтересів. Основна особливість державного управління полягає в тому, що його суб'єктами, як правило, є державні органи. Відповідно, суб'єктами самоврядного (муніципального управління) є органи місцевого самоврядування; громадського управління – громадські організації, інші об'єднання громадян. Сутність державного управління визначається також тим, що воно здійснюється, по-перше, у межах діяльності органів виконавчої влади, а саме: а) у ході реалізації їхніх

повноважень щодо керованих об'єктів зовнішнього суспільного середовища; б) у ході виконання місцевими державними адміністраціями повноважень органів місцевого самоврядування, делегованих відповідними місцевими радами; в) у ході керування вищими органами виконавчої влади діяльністю нижчих органів; г) у ході керування роботою державних службовців всередині апарату кожного органу виконавчої влади. Державне управління є особливою соціальною функцією, яка виникає з потреб суспільства, як самодостатньої системи і здійснюється у відповідних державних чи недержавних формах шляхом організаторської діяльності спеціально створеної для цього групи органів. Управління має також політичний характер, може розглядатися з соціальної, економічної точок зору. Сутність державного управління в стислому вигляді полягає у виконанні законів та інших правових актів органів державної влади. З цього погляду виконання є основною ознакою державного управління, здійснення якого покладено на органи виконавчої влади. Для державного управління характерно те, що виконавча діяльність є його основним призначенням і складає важливу сторону характеристики змісту цього виду управління, яка органічно пов'язана зі здійсненням безпосереднього керівництва економікою, соціально-культурним та адміністративно-політичним будівництвом і водночас є розпорядчою діяльністю.

Отже, головне завдання державного управління в умовах демократичного транзиту полягає в системній трансформації перехідних суспільств, які зорієнтовані на взаємодію державних інститутів і громадянського суспільства в процесі вироблення та реалізації загальних рішень, що запобігає появі та розгортанню суспільно-політичної кризи.

***І. І. Петренко, канд. політ. наук, асист., КНУТШ, Київ
petrenko-aspu@yandex.ru***

СУБ'ЄКТИ ЕКСПЕРТНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ефективна та якісна система експертно-аналітичного забезпечення державної політики є невід'ємною складовою професійного функціонування всього державного механізму. Важливим питанням при дослідженні експертно-аналітичної діяльності є аналіз її суб'єктів та їх класифікація. Залежно від форми власності та місця в політичній системі, кількісного складу та організаційної структури, рівня інтегрованості в апарат держави та інших критеріїв можна говорити про різні види та, відповідно, притаманні їм особливості аналітичних структур, що здійснюють експертно-аналітичне забезпечення діяльності органів державної влади.

Основними суб'єктами експертно-аналітичної діяльності, що покликані досліджувати проблемну ситуацію і розробляти відповідні рекомендації щодо впливу на неї, є політичний експерт-аналітик чи група політичних експертів-аналітиків, які забезпечують реалізацію функцій експертно-аналітичної діяльності у відповідності з поставленими перед ними

завданнями та загальною метою державної політики. Експертно-аналітична діяльність здійснюється не у вакуумі, адже вироблення державної політики в сучасному світі передбачає наявність багатьох акторів і зацікавлених груп, і є публічним процесом. Вона має своє інституційне середовище, яке складають як державні, так і недержавні організації. Великі зацікавлені групи мають власні аналітичні відділи. Але варто зауважити, що дослідження експертів-аналітиків, на відміну від аналітиків-консультантів, мають нейтральний і безпосередній характер. Поради, які надають експерти-аналітики максимізують вигоди для всієї політичної спільноти, а не лише для окремого її сегмента чи суб'єкта. Діяльність експерта-аналітика повинна бути спрямована на вивчення як окремих аспектів політичного процесу, так і на загальні закономірності, які обумовлюють динаміку політичного розвитку, визначають специфіку державно-владних відносин і особливості суспільного ладу. Висновки експерта повинні бути раціональними та системними, а сам він має бути зацікавлений в максимально об'єктивному дослідженні. Кожен аналітик має усвідомити, що результат його рекомендації чи експертної оцінки може відобразитися на житті багатьох людей і навіть держави в цілому. Пріоритетом діяльності експерта-аналітика є правильна постановка і розв'язання соціально значущих проблем, пошук способів та шляхів їх розв'язання, об'єктивно оцінюючи наявні та необхідні ресурси для їх вирішення.

В експертно-аналітичній діяльності вчені виокремлюють два підходи осягнення державної політики. Перший підхід, який можна назвати дослідження політики, намагається розуміти та інформувати процес вироблення державної політики шляхом проведення первинних досліджень конкретних проблем державної політики. Тобто, даний підхід не передбачає прямої участі суб'єктів, що здійснюють дослідження політики в процесі її вироблення, прийняття та реалізації. До таких суб'єктів можна віднести недержавні аналітичні центри, традиційні університети, громадські організації тощо. Вони вивчають конкретні проблеми і пропонують виробникам політики рішення цих проблем, які можуть лягти в основу прийняття тієї чи іншої державної політики. Другий підхід, який можна назвати аналізом політики, передбачає проектування реальної політики для впровадження. Даний підхід є більш політично мотивований, прагне мати прямий вплив на реальні наслідки політики через проектування політики для органів державної влади. Суб'єкти, що здійснюють аналіз політики безпосередньо приймають участь у виробленні, прийнятті та реалізації державної політики. До них відносяться радники з питань державної політики, аналітичні відділи в органах влади, дослідницькі інститути при органах державної влади тощо. Саме вони аналізують проблему, шукають шляхи її вирішення, обирають найкращу альтернативу, пропонують виробникам політики, здійснюють моніторинг і оцінювання прийнятої державної політики. І перші і другі є суб'єктами експертно-аналітичної діяльності, і об'єктом їх дослідження теж виступає державна політика, але перші орієнтовані на вивчення та вирішення конк-

ретних, окремо взятих проблем та аспектів державної політики, а другі – продукують цілісну систему, плануючи крок за кроком досягнення поставленої мети. Їх діяльність однаково важлива для вироблення ефективної державної політики.

Спираючись на дослідження вітчизняних та закордонних вчених (зокрема, Ю. Кальниша, Ю. Сурміна, Л. Пала, Д. Веймера, Е. Вайнінга та інших) ми здійснили спробу узагальнити та систематизувати підходи до класифікації суб'єктів експертно-аналітичної діяльності та на цій основі запропонувати власну класифікацію: за формою власності та місцем у політичній системі – державні (до них відносяться відділи та інституції, які є або окремим державним органом, або підрозділами органів державної влади, або є структурно відокремленими, але підпорядковуються тому чи іншому державному органу і здійснюють безпосереднє експертно-аналітичне забезпечення державної політики), громадсько-суспільні (відносяться інституції, що не працюють на органи державної влади чи групи інтересів безпосередньо, а продукують ідеї щодо державної політики і через громадянське суспільство здійснюють вплив на цей процес), приватні (до цієї групи відносяться аналітичні структури, які обслуговують різноманітних політичних акторів, що зацікавлені в тій чи іншій державній політиці); за кількісним складом та організаційною структурою – один окремо взятий експерт-аналітик, група експертів-аналітиків, що не пов'язана організаційною структурою (такі групи найчастіше створюються на потребу вирішення певної специфічної проблеми, вони об'єднують спеціалістів у різних сферах), група експертів, що складає певну структурну одиницю (експертно-аналітичні відділи в органах державної влади різних рівнів, громадські організації відповідного спрямування, фабрики думок, дослідницькі інститути тощо); серед державних суб'єктів виокремлюються: за рівнем інтегрованості в апарат держави – інтегровані в структуру органу державної влади (стосунки між експертно-аналітичним відділом і державним органом носять характер "начальник-підлеглий") та підпорядковані органу державної влади, але не входять безпосередньо в його структуру (такі інституції виконують державне замовлення на розроблення певної теми, але цим не обмежуються); залежно від гілки влади – експертно-аналітичні інституції органів виконавчої влади та експертно-аналітичні інституції органів законодавчої влади; за ієрархією органів та рівнем державної влади – інституції національного, регіонального та місцевого рівнів.

Отже, безпосередньо суб'єктами, які здійснюють експертно-аналітичне забезпечення державної політики виступає група державних інституцій, які здійснюють інтелектуальну підтримку діяльності органів державної влади різного рівня. Всі інші суб'єкти здійснюють опосередкований вплив на розробку, прийняття та впровадження державної політики. Але вплив останніх не можна недооцінювати, адже їх головне завдання полягає в тому, щоб досліджувати нагальні суспільні проблеми, пропонувати шляхи їх вирішення і стимулювати їх громадське обгово-

рення. Вони не надають офіційних рекомендацій державним органам, але піднімають проблеми і започатковують процес пошуку способів їх вирішення. Недержавні експертно-аналітичні інституції піднімають суспільно-важливі проблеми, запускають деліберативний процес, знаходять і пропонують варіанти їх розв'язання. А рекомендації, які вони розробляють, можуть перетворитися в чітко оформлені, науково обґрунтовані, концептуалізовані вимоги, які громадянське суспільство може поставити перед владою. Їх головна роль полягає у збудженні інтересу, організації сприйняття, усвідомленні та виробленні рішень суспільних проблем.

О. Ю. Самофалова, асп., КНУТШ, Київ
ksedos@ukr.net

СПЕЦИФІКА СУБ'ЄКТІВ ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПОСТРАДЯНСЬКИХ ДЕРЖАВАХ

Наявність офіційно визнаних законодавством спеціальних інститутів правозахисної діяльності – це важливий атрибут демократичного суспільства. В країнах розвиненої демократії основну роль у захисті порушених прав людини відіграють неурядові громадські організації, професійні спілки, інші добровільні об'єднання, створені цілеспрямовано для виконання правозахисної функції. Однак, у перехідних державах в умовах неформованості інститутів громадянського суспільства та низького рівня політико-правової культури громадян діяльність лише недержавних суб'єктів правозахисту виявляється неефективною.

Така ситуація породжує дискусії щодо можливості вважати органи державної влади суб'єктами правозахисної діяльності. Частина дослідників вважає, що саме за суб'єктами можуть бути розмежовані правозахисна та правоохоронна діяльність. Правоохоронна діяльність у цьому випадку розуміється як заходи уповноважених органів державної влади та посадових осіб, в той час як правозахисна – є прерогативою недержавних організацій [Ведерніков Ю., Кучук А. Правоохоронна діяльність в Україні: теоретико-правовий аспект. – К. : Знання України, 2009].

З такою точкою зору не погоджується вітчизняний науковець Я. Лазур, який зазначає, що правозахисні дії мають здійснюватись у чітко визначених управлінських формах. Зокрема, цей напрям діяльності органів управління пов'язаний із виданням правових актів. Неправові форми правозахисту можуть бути пов'язані із опосередкованим впливом на реалізацію певних норм. А саме: встановленням загальної процедури, визначенням повноважень суб'єктів управління, проведенням організаційних та матеріально-технічних дій [Лазур Я. Забезпечення прав і свобод громадян у сфері публічного управління: адміністративно-правовий механізм. – К. : Четверта хвиля, 2010. – С. 135].

Вважається, що саме необхідність управлінських рішень у структурі правозахисної діяльності визначає специфіку її суб'єктів у пострадянсь-

ких державах. Адже, державні органи здатні забезпечити загальнообов'язковість, формальну єдність, порядок, однаковість правових норм для всіх, а також наявність покарання за їхнє порушення. Без участі інститутів влади не може існувати загальної стратегії розвитку суспільства, сталої системи цінностей, які через суб'єктивні відмінності кожного окремого індивіда та групи можуть розумітися інакше, особливо в період нормативної інфляції, що полягає у невідповідності темпів змін законодавства темпам суспільних трансформацій. Недосконалість нормативної бази та дефіцит правової регламентації у певних галузях покладає особливу роль у правозахисній діяльності на вищезгадані управлінські та адміністративні засоби гарантування прав людини. Складна структура правової бази, невизначеність деяких норм не дозволяють пересічному громадянину зорієнтуватись у рівні дотримання його прав та свобод, а деяким посадовцям надають можливість маніпулювати законом у своїх інтересах. Тобто, роль державних органів як джерела правотворчості та гаранта дотримання законів у перехідних суспільствах є надзвичайно важливою, у тому числі й у сфері правозахисту.

Державні інституції можуть сприяти захисту прав людини різноманітними методами. До форм захисту прав свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб управлінськими засобами належать: провадження по заявам, скаргам та пропозиціям громадян; дисциплінарні провадження в адміністративному праві; запобігання та протидія корупції; захист від порушень з боку суб'єктів владних повноважень у системі адміністративного судочинства, публічний захист прав і свобод фізичних і юридичних осіб засобами громадянського суспільства та захист прав і свобод громадян України в Європейському суді з прав людини. Також правозахисна функція реалізується через сприяння формуванню матеріальної бази для забезпечення певних прав громадян. Важливе значення має захист особи від посягань колективних суб'єктів господарювання або державних органів.

Ці та інші правозахисні заходи у своїй діяльності здійснюють такі державні органи, як: Президент України, Уповноважений Верховної Ради з прав людини і громадянина, Міністерство юстиції України. Це твердження можна підтвердити, проаналізувавши чинне законодавство України. Так, ст. 102 Конституції України до числа правозахисних органів відносить Президента України, оскільки там зазначено, що він є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Відповідно до Положення про Адміністрацію Президента України одним із покладених на неї завдань є організація прийому громадян, які звертаються до Президента, розгляд звернень громадян, а також органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян (зокрема політичних партій, професійних спілок), підприємств, установ, інших організацій, облік і аналіз таких звернень, внесення на розгляд Президентові України пропозиції щодо розв'язання порушених у них проблем. Уповноважений

Верховної Ради України з прав людини здійснює легітимний парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захистом прав кожного на території України в межах повноважень. Державним органом, який має сприяти розвитку юридичних послуг із метою реалізації прав, свобод і законних інтересів громадян і юридичних осіб, надання їм послуг правового та технічного характеру, є Міністерство юстиції України та його органи на місцях.

Таким чином, реалії пострадянських країн вимагають підтримки недержавних суб'єктів правозахисної діяльності, застосування управлінських та адміністративних механізмів захисту прав людини, що можливо лише за активної участі органів державної влади. Тому, попри те, що державні органи не є правозахисними інституціями за своїм призначенням, вони здійснюють правозахисну функцію, а тому можуть вважатись суб'єктами правозахисту. Тобто, важливість правозахисної діяльності, відсутність відповідного досвіду, перехідний характер політичної системи пострадянських держав зумовлюють необхідність зараховувати органи державної влади до числа суб'єктів правозахисної діяльності.

Н. А. Сіданіч, асист., КНУТШ, Київ
908@ukr.net

ЕТИКА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ: ДОСВІД США

Етичне питання є одним із ключових при аналізі діяльності представників державної служби. Рівень моралі чиновників має відповідати високим стандартам незалежно від типу політичного режиму. Однак, саме за демократії ця проблема набуває відкритого характеру і впливової системи контролю. Державний службовець визнається гідним не через приналежність до правлячої партії (як при тоталітаризмі) або до правлячої групи (як при авторитаризмі), а в силу відповідності моральним вимогам. Структурована нормативна база, підкріплена роботою контролюючих органів, є хоч і не ідеальною, однак доволі дієвою схемою організації та нагляду за діяльністю державної служби, загалом, та її окремих представників, зокрема. Про це свідчить тривалий і позитивний у цій царині досвід США.

1958 року Конгрес США прийняв Кодекс Етики урядової служби, відповідно до якого будь-яка особа, що представляє цей державний інститут, повинна: відданість найвищим моральним принципам і державі ставити вище за відданість особам, партії або державним органам; підтримувати Конституцію США, закони та постанови, і ніколи не підтримувати тих, хто ухиляється від їх виконання; працювати цілий робочий день за денну оплату, докласти усіх зусиль для виконання своїх посадових обов'язків; намагатися віднаходити і застосовувати найбільш ефективні та найбільш економні способи вирішення державних завдань; ніколи не здійснювати дискримінації шляхом надання будь-кому спеціальних благ

або привілеїв, як за винагороду, так і без останньої, ніколи не приймати для себе або для своєї родини якихось благ за умов, що можуть бути розтлумачені як вплив на виконання посадових обов'язків; не давати жодних обіцянок, що стосуються посадових зобов'язань, адже державний чиновник не може виступати як приватна особа, коли ведеться про державну службу; ані прямо, ані опосередковано не мати комерційних відносин з урядом, якщо це суперечить сумлінному виконанню посадових зобов'язань; не використовувати конфіденційно отриману інформацію у власних інтересах; оприлюднювати випадки корупції за їх виявлення; дотримуватися цих принципів, усвідомлюючи, що державна посада – це вияв суспільної довіри.

Закон про реформу державного управління, прийнятий 1978 року, передбачив засоби по боротьбі із корупцією та підвищенню оперативності та ефективності діяльності урядових установ. Один із основних принципів, введений даним законом, є конкурсний відбір на державні посади. Єдиними критеріями останнього виступають достатній досвід, рівень кваліфікації та чесність. Того ж року рішенням Конгресу США було прийняте рішення про створення посади генерального інспектора при державних установах та визначене коло його повноважень: виявляти та не допускати марнотратства, шахрайства та зловживань у державних установах; підвищувати ефективність управління та господарювання; перевіряти законність виконання державними органами своїх обов'язків. На сьогоднішній день при федеральному уряді працює близько 60 генеральних інспекторів, кожний з яких отримує зарплатню від державної установи, однак при цьому є відносно незалежним, що унеможливорює тиск і вплив на нього. У США існують певні гарантії захисту прав викривача фактів неетичної поведінки або ж корупції державних службовців. Задля цього було створено бюро радника зі спеціальних питань, головним завданням якого є захист прав робітників державних установ, які відкрито заявляють про факти корупції, шахрайства або службових зловживань. У США публічне викриття махінацій на державному рівні є загальноновизнаним і користується підтримкою політичних лідерів. Окрім цього, Конгрес має можливість контролювати виконавчу гілку влади через головне бюро фінансового контролю.

1989 року Конгрес США створив Управління державної етики як окрему установу у системі виконавчої влади. На чолі даної організації знаходиться директор, якого призначає президент за рекомендацією та за згоди сенату. У штаті установи – 85 працівників. Управління державної етики забезпечує управління етичною програмою у виконавчій гілці влади. Ця система є децентралізованою, і кожна установа та відділ відповідають за виконання власних програм етики. До повноважень Управління державної етики належать: надання інформації про фінансові справи державних службовців, а також президента США, віце-президента США та державних чиновників вищого рангу. При чому, особа, що здійснює запит щодо фінансових справ того чи іншого державного слу-

жбовця, не повинна надавати жодного обґрунтування щодо своєї вимоги; надання фінансової інформації стосовно чиновників нижчого рангу представникам виконавчої гілки влади, якщо їхня робота пов'язана з контрактами, адміністративними субсидіями, виданням ліцензій тощо; участь у процесі перевірки співробітників, яких призначає президент США; участь у законотворчій діяльності; можливість вимагати корегування програм діяльності інших установ, що займаються етичним питанням у державних структурах, застосування адміністративного впливу стосовно певних співробітників. У суді Управління державної етики представлено міністерством юстиції. Окрім підтримки високих етичних стандартів у середовищі державних службовців, запобігання конфліктів інтересів та їх вирішення, підвищення суспільної довіри до державної служби Управління займається ще й наданням етичної освіти державним чиновникам. Щороку таку освіту здобувають понад 600 тис. осіб.

Окремої уваги заслуговує Рада із захисту системи заслуг. Вона опікується постійними федеральними службовцями з приводу порушень принципу системи заслуг та є надзвичайно авторитетною серед службовців, виступає запорукою ефективності роботи державних службовців і загалом "управлінської машини". Система заслуг – це система принципів добору і просування службовців по службі на основі їх професійних і ділових якостей. Рішення Ради, завданням якої є захист службовців від свавілля керівників, практично ніхто не піддає сумніву. Саме існування Ради, вважають дослідники, змушує представників вищої бюрократії дотримуватися належної службової поведінки. Державний службовець США не відчуває себе "гвинтиком" бездушного механізму управління, а свідомо бере участь у вирішенні суспільних проблем. Боротьба за професійну честь державного службовця реалізується також засобами Американської асоціації державних службовців, Національної організації Честі, які проводять щорічні наукові конференції "Державна служба як честь та честь державної служби" тощо.

С. В. Скіць, здобувач, КНУТШ, Київ

ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ФУНКЦІЇ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА

Роль в структурі органів державної влади та обсяг повноважень інституту президентства є одним із найбільш дискусійних питань як зарубіжної, так і вітчизняної науки. Конституції багатьох держав до основоположних функцій президентів відносять координацію діяльності різних органів влади, арбітражу, забезпечення злагодженості державної політики, тобто управління. Основна суперечність функціонування інституту президентства полягає у тому, що для ефективної управлінської діяльності він потребує значних важелів впливу. Однак, зосередження повноважень в одних руках загрожує встановленням авторитарного режиму.

Один із варіантів вирішення цього протиріччя запропонували американські дослідники інституту президентства, які вважають основним завданням президента управлінську, а не політичну діяльність. Так, Р. Нойштадт стверджував, що складність президентського правління полягає у високому рівні особистої відповідальності, що робить президента не фактичним, а формальним лідером. Автор особливо підкреслював роль президента як чиновника: "Державні службовці потребують вказівок, політичного захисту, а також арбітражу під час апаратних розборок" [Нойштадт Р. Президентская власть и нынешние президенты. – М. : Ad Marginem, 1997. – С. 36].

Складність управлінської діяльності об'єктивно вимагає істотних важелів впливу для інституту президентства, інакше він просто не буде ефективним. На підтвердження цієї думки, К. Джанда наводить історичні приклади з політичної практики США, коли Конгрес делегував частину своїх повноважень Президенту у кризових ситуаціях, що сприяло успішному подоланню суспільних суперечностей. Крім того, нормальним вважається вплив президента на законодавчий процес за допомогою політичних важелів [Трудным путем демократии : Процесс государственного управления в США / К. Джанда, Д. М. Берри, Д. Голдман, К. В. Хула. – М. : РОССПЭН, 2006. – С. 366].

За такої моделі функціонування інституту президентства, ефективність управління залежить не від урізання повноважень президента, а від його обмеження суто управлінською сферою. При цьому зловживанням президента запобігатимуть такі чинники. По-перше, для реалізації управлінських завдань президент має володіти професійними навичками, бути наділений особистими менеджерськими якостями. Відповідно, президента варто розглядати, насамперед, як вищу посадову особу, державного функціонера, а не лише політичного лідера. Важливими рисами для ефективного президентського правління є здатність переконувати, співпрацювати з іншими людьми, вміння змусити йти на взаємні поступки, реагувати на кризові ситуації, бути гнучким у розумінні того, коли піти на компроміс, а коли відстоювати свою позицію,

По-друге, здатність президента впливати на перебіг подій, зокрема прийняття законів, залежить від професійної репутації та престижу президента, популярності серед населення. Це вказує на необхідність налагодження різних форм комунікації між населенням, різними політичними силами та президентом, вимагає сприяти розвитку громадянського суспільства та формування громадської думки. Водночас, варто зазначити, що звернення до народної підтримки не повинно бути єдиним важелем впливу президента, оскільки у такому випадку він буде занадто вразливим перед діями політичних супротивників.

По-третє, ефективне управління передбачає делегування повноважень підпорядкованим органам та структурам. Тобто, президент не може одноосібно контролювати всі управлінські процеси, тому його завдання полягає у виробленні загальної політичної стратегії, що втілює певну систему поглядів на державне управління.

По-четверте, ефективність президентських управлінських рішень залежить від переважаючих політичних цінностей у суспільстві та рівня політичної культури. Так, у США президенти, попри надзвичайно великий обсяг повноважень, ніколи не намагались зазіхати на демократичні принципи правління та узурпувати владу завдяки тривалій демократичній традиції. Водночас, історія країн Латинської Америки, які запозичили форму правління у США, сповнена авторитарними державними переворотами.

Перелічені чинники ефективності управлінської функції інституту президентства цілком можуть бути застосовані для оптимізації політичних процесів в Україні. Також в умовах перехідного характеру політичного режиму важливим чинником ефективності інституту президентства є завершення його інституціоналізації. Як стверджує вітчизняна дослідниця інституту президентства М. Кармазіна, основною проблемою органів державної влади в Україні є їхній індивідуалізований характер, коли здатність президента впливати на перебіг політичних подій за однакових правових норм може істотно різнитись [Кармазіна М. Деякі особливості президентства на пострадянському просторі (1991–2004) // Політичний менеджмент. – 2005. – № 3. – С. 28–41]. Це заважає виробленню формалізованих процедур та правил управлінської діяльності, переходу до однозначного застосування правових норм на практиці. Особливо яскраво ця суперечність проявляється у відносинах Президентів з іншими органами влади.

Таким чином, авторитарні тенденції інституту президентства виникають лише тоді, коли президент прагне не зосередитись на управлінській діяльності, а втручатись у різні сфери суспільно-політичного життя. Якщо проаналізувати це твердження в контексті українських реалій, то можна зробити висновок, що зміна конституційного обсягу повноважень президента не змінить рівень ефективності його управлінської діяльності. Тому реформування інституту президентства має відбуватись у напрямку вдосконалення чинного законодавства щодо процедур та механізмів президентського управління, децентралізація влади з максимальним делегуванням повноважень президента підпорядкованим йому структурам, встановлення загальних правил ведення політичної гри, пошуку компромісу між різними органами, підвищення політичної культури управління різних рівнів, формування особистісних управлінських навичок президента та його команди.

І. Є. Туркіна, канд. політ. наук, доц., СНТУ, Севастополь

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ФОРМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВОСУДДЯ

В теорії державного управління є твердження про те, що належна організація діяльності будь-якого структурного елементу державного апарату є одним із визначальних факторів його ефективної та продуктив-

вної діяльності. Як підкреслює В. В. Цветков: "Людські і матеріально-технічні ресурси лише тоді використовуватимуться з успіхом, а суспільне виробництво стане ефективним, коли управлінська діяльність та її суб'єкти будуть організовані".

Судова система України являє собою достатньо складне і розгалужене формування.

Наука управління, яка включає дослідження питань організації та діяльності державних органів, визначає, що функцією будь-якої організованої системи (біологічної, технічної, соціальної), яка забезпечує її цілісність, тобто досягнення поставлених перед нею завдань, збереження структури, підтримання належного режиму діяльності є управління. Воно служить інтересам взаємодії складових елементів цієї системи.

Іншими словами, управління постає перед нами у вигляді внутрішньої взаємодії складових ланок системи суб'єктів забезпечення діяльності судової системи, необхідність існування якої обумовлюється потребами уможливлення здійснення об'єктивного і неупередженого правосуддя в державі. Разом з тим, жодна система не може існувати автономно, оскільки її зв'язок з іншими системами одного і того ж порядку є органічно обґрунтованим. Тому дану організовану спільність можливо й розглядати і як складову більш загальної системи (системи державного управління).

Судова влада в Україні є однією з гілок єдиної державної влади, що наділена власними і особливими завданнями та функціями.

Діяльність з реалізації державного управління в галузі уможливлення функціонування правосуддя практично проявляється у певних діях компетентних державних органів і посадових осіб, які пов'язані з досягненням цілей організаційного забезпечення функціонування судової влади.

У загальнонауковому і філософському тлумаченні категорія "форма" органічно зв'язана з категорією "зміст". Це обумовлено тим, що всі явища світу мають форму і зміст, які взаємозв'язані, взаємодіють і визначають ті образи відповідних процесів, які ми зовнішньо сприймаємо. У зв'язку з цим, під формою розуміють той чи інший варіант зовнішнього вираження змісту. Якщо застосувати цей підхід до управлінської діяльності, то це дасть представлення проте, як здійснюється сама управлінська діяльність.

Стосовно до судової влади форма є способом вираження її державно-правового змісту, тобто всіх тих якостей, що характеризують її як специфічну галузь державної влади. Ця посилка вірна в методологічному плані, однак, досить загальна. Справа в тому, що зміст судової влади розкривається і у її функціях, і в компетенції її суб'єктів, і в методах, використовуваних ними в інтересах вирішення поставлених перед ними задач та інше. У сукупності все це дає представлення про те, для чого формується система судової влади.

Таким чином, дослідження форм управлінської діяльності у сфері забезпечення діяльності судової системи повинно провадитися з позицій удосконалення організації та діяльності відповідного апарату управління.

Судова практика викликає необхідність теоретичного узагальнення існуючих організаційно-правових відносин у сфері забезпечення діяльності органів правосуддя, розробки концепції ефективного здійснення державного управління в органах судової влади України щодо забезпечення діяльності суддів, виявлення і наукової оцінки прогресивних форм та методів судово-управлінської діяльності.

У зв'язку з цим, вбачається доцільним активне залучення нових методик організації роботи з розподілу справ між суддями, які передбачають широке залучення комп'ютерної техніки до цієї діяльності та використання відповідних програмних продуктів, що позбавляють суб'єктивізму і упередженості в цій організаційній роботі.

Вбачається доцільною практика нормативного закріплення обов'язку уповноважених суб'єктів судово-управлінської діяльності щодо погодження найбільш важливих їх дій з іншими владними учасниками у цій сфері, виконавчими органами суддівського самоврядування (радами суддів).

На будь-якому етапі розвитку судової системи дослідження форм управління в сфері забезпечення діяльності судів є об'єктивно необхідним і важливим завданням, що потребує уваги всіх учасників управлінського процесу.

А. Д. Штельмашенко, студ., КНУТШ, Київ
Western_18@mail.ru

БРЕНД ДЕРЖАВИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

Сучасні глобалізаційні процеси дедалі частіше спричиняють появу нових наукових термінів та тягнуть за собою дедалі більш широке використання маркетингових технологій у політиці. Прикладами можуть слугувати відносно новий для вітчизняного політичного дискурсу термін "бренд" держави та передбачена ним технологія бренд-політики (державного брендингу). Бренд прийнято розуміти як оформлену національну ідею країни, що у випадку, коли людина чує назву цієї країни чи купує вироблений у ній товар, виникає відповідний комплекс думок, відчуттів, асоціацій, уявлень тощо. Важливість бреду зумовлена тим, що недостатнє упізнання, або взагалі його відсутність є сьогодні суттєвою перешкодою у набутті державою здатності конкурувати на міжнародній арені. Тому бренд можна вважати важливою складовою стратегічного потенціалу держави. Скажімо, на думку російського дослідника В. Ляпорова, бренд держави є динамічним об'єктом, який потребує постійного реагування, відновлення й управління за рахунок розробки стратегій, програм і заходів, що й перетворюють його на вагомий актив держави.

Бренд держави – це знаковий політичний символ, у якому відображені деякі почуття, які в своїй сукупності існують у вигляді пишання своєю країною й забезпечують своєрідну емоційну єдність усіх її регіонів. [Ляпоров В. 100 % Бренд. – М. : Бестселер. – 2004. – С. 167]. Форму-

вання бренду держави, відбувається наступним чином. По-перше, визначаються цілі та завдання державного брендінгу. По-друге, визначаються цільові аудиторії для способу просування бренду. По-третє досліджуються сформовані в аудиторії стереотипи про країну. По-четверте, визначаються переваги, очікування і вимоги цільової аудиторії, оригінальні риси і характеристики, якими, на її думку, мав би володіти позитивний бренд держави. По-п'яте, власне конструювання бренду держави. По-шосте, розробка стратегії просування бренду та відповідного плану дій. Останній, зокрема, охоплює переведення сконструйованого бренду держави у реальні контексти (візуальний, вербальний, комунікативний), контроль за впровадженням програми державного брендінгу, оцінку проміжних результатів, корегування у разі необхідності моделі й стратегії державного брендінгу та моніторинг ефективності сформованого бренду держави.

Зважаючи на те, що формування ефективної державної політики у сучасному світі неможливе без створення бренду держави, його належної підтримки та розвитку, варто сформувати наступні рекомендації стосовно державного брендінгу України.

Перше. З метою координації роботи профільних державних органів у сфері забезпечення інформаційної конкурентоспроможності України на нормативному політико-адміністративному рівні доцільною є розробка Концепції міжнародного іміджу України та її позиціонування у світі, а також відповідної довгострокової Державної цільової програми брендінгу української держави.

Друге. Задля оптимального використання ресурсних можливостей держави (як матеріальних, так і людських) доцільним є системне залучення фахівців приватних компаній, що мають значний практичний досвід у сфері брендінгу.

Третє. В процесі розбудови іміджу України доцільно враховувати завдання та пріоритети вітчизняної зовнішньої політики щодо тих чи інших країн і регіонів, виходячи з того, що кожному сегменту світового політичного простору повинні відповідати свої особливості загальної стратегії державного брендінгу (акцентування певних складових бренду, вибір цільових аудиторій, надання переваги тим чи іншим каналам впливу та інформаційного обміну тощо).

Четверте. Принципової перебудови вимагає робота ДТРК "Всесвітня служба "Українське телебачення і радіомовлення" (УТР). В умовах хронічної нестачі бюджетних коштів було би доцільно розглянути питання про її реорганізацію за версією каналу "Russia Today", що офіційно заснований "автономною некомерційною організацією" "ТВ-Новости". Це дозволить подолати обмеження на використання зовнішнього фінансування діяльності "Всесвітньої служби "УТР", зокрема, залучити кошти потужних національних бізнес-структур, та зробити організаційну структуру цього каналу більш динамічною і готовою до оперативних трансформацій. Як наслідок – зменшення навантаження на державний бюджет та створення дійсно конкурентного інформаційного продукту за рахунок залучення вишкочасних фахівців на конкурентних умовах оплати праці.

П'яте. З метою посилення ефективності презентації України в Інтернет-просторі, доцільно створити офіційний веб-портал України під егідою МЗС (Департамент інформаційної політики). Бажаною є розробка і постійна підтримка цілого комплексу орієнтованих на зарубіжні аудиторії й присвячених Україні багатомовних промоційних Інтернет-ресурсів з різної тематики. Для розробки відповідного проекту слід розглянути питання щодо формування найближчим часом міжвідомчої робочої групи на базі МЗС, а також можливість залучення до роботи фахівців із приватного сектору.

Шосте. В умовах посилення інформаційного тиску на політичне керівництво української держави, зокрема, звинувачень в обмеженнях свободи слова, політичних свобод тощо з боку представників західного політикуму доцільно переглянути політику держави щодо розвитку мережі культурно-інформаційних центрів у складі закордонних дипломатичних представництв України.

Сьоме. Розглянути можливість проведення зустрічі на рівні Глави держави з членами Української всесвітньої координаційної ради. Порядок денний такої зустрічі мав би включати обговорення питань, пов'язаних із проведенням П'ятого Всесвітнього форуму українців та оптимізацію подальшого співробітництва, у першу чергу, в галузі налагодження інформування міжнародної громадськості про Україну. Домовленості, досягнуті під час зустрічі повинні бути зафіксовані у спеціальному офіційному документі, підписаному обома сторонами. А сама зустріч – отримати широкий медіа-супровід.

М. А. Шульга, д-р політ. наук, проф., КНУТШ, Київ

ГЕОЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Прийнято вважати, що з огляду на сучасні глобалізаційні процеси національні інтереси мають розумітися як досягнення високих темпів економічного зростання держави шляхом інтернаціоналізації господарських зв'язків та поступового розмивання національних кордонів з метою забезпечення вільного руху товарів, капіталів, робочої сили. Засобом реалізації у такий спосіб витлумачених національних інтересів вважається геоэкономика. Термін "геоэкономика" був запропонований наприкінці 80-х років ХХ століття американським вченим Едвардом Люттвакум. На думку Е. Люттвака, військова могутність держав стає другою в умовах відмирання дво полюсної моделі світу, оскільки держава більше не може використовувати воєнну силу для подолання економічних суперечок з іншими країнами, бо конкуренція між державами ведеться переважно економічними методами. Тому геоэкономика є втіленням "логіки конфлікту в граматиці торгівлі" з метою забезпечення найкращої можливої зайнятості для якомога більшої частини свого насе-

лення, навіть, якщо це буде необхідно, на шкоду населенню чужих країн. Геоєкономіка у Е. Люттвака покликана забезпечити внутрішню згуртованість держави перед обличчям економічної загрози, допомогти державі освоїти невідоме їй до цього часу поле світової економіки, гарантувати державі підтримку в цій справі боку її громадян. Саме держава зобов'язана спрямовувати в своїх геоєкономічних цілях крупні компанії і навіть вибирати серед них майбутні інструменти для своєї діяльності.

Італійські вчені К. Жан та П. Савона визначають геоєкономіку як принцип поєднання всіх економічних установок і структур якоїсь країни в єдину стратегію, що має враховувати загальносвітову ситуацію. На думку К. Жана та П. Савони, геоєкономіка є інструментом геополітики, що застосовується з огляду на ті аспекти міжнародної конкуренції, для яких головними діючими особами є не промислові корпорації чи банки, а держави. "Прикладне завдання геоєкономіки – виробити стратегію дій держави, яка дозволила б їй забезпечити "своїм" господарським комплексам максимальні конкурентні переваги порівняно з іншими" [Жан К., Савона П. Геоэкономика. Господство экономического пространства. – М., 1997. – С. 19]. Це зумовлено тим, що суперництво між державами перемістилося сьогодні з воєнно-стратегічної сфери в економічну й, тим самим, перед ними постало завдання оволодіти економічним простором, який на сьогодні є глобальним. Процеси глобалізації, зазначають К. Жан та П. Савона спричинили феномен детериторизації та дематеріалізації багатства. Тобто територіальні кордони держави втратили своє покликання бути перешкодами в економічному сенсі й не можуть бути використані як інструмент протекціонізму чи меркантилізму, а багатство рухається глобальними мережами, які й перетворюються на справжнє багатство країни. Перед державою постає завдання вплинути на економічну глобалізацію у своїх інтересах. Якщо це завдання виявиться нерозв'язаним, то багатство або покине територію цієї держави, або ж держава втратить свою монолітність та легітимність.

Методами геоєкономіка К. Жан та П. Савона називають: 1) "кольбе-ризм високих технологій", який передбачає заходи структурно-організаційного плану та інвестиції у людський фактор; 2) економічну війну, інструментами якої мають стати прийняття рішень та інформація. Загалом логіка геоєкономіки, пишуть вчені, має сприяти появі "національних геоєкономічних чемпіонів" й, як така, визначатися теорією світового олігополісного ядра, тобто положенням про першочерговість потенціалу банків та промислових підприємств, – глобальних мереж, за розміщення яких на своїй території і відбувається нині конкуренція між державами. Головну загрозу державі становить, таким чином, "втеча капіталу" з її території, особливою формою якої може бути підрив національної згуртованості з боку успішних регіонів та міст, які дедалі менше спираються на підтримку держави і не бажають тому спонсорувати сусідні знедолені території, утворюючи такі собі архіпелаги "з островів багатства посеред океану бідності". (Крім того, перспективні регіони слаб-

ких держав без їх підтримки є гранично вразливими в конкуренції з іноземними регіонами, що підтримуються з боку своїх сильних держав.)

Інструментом попередження "втечі капіталу" і має стати геоекономіка, яка, використовуючи геополітичну логіку у вигляді "логіки потоків" (не лише фінансових) та геостратегію у вигляді "територіальної політичної логіки", покликана зробити територію своєї держави найбільш привабливою для багатства, потоки якого підпорядковані чисельним суб'єктам глобального економічного процесу. "В будь-якому разі і Люттвак, і Жан з колегами мислять геоекономіку не інакше як державний курс, що забезпечує живучість націленому в нове століття національному Левіафану" [Цымбурський В. Л. Русские и геоекономика // Цымбурський В. Л. Остров Россия. Геополитические и хронополитические работы. – М., 2007. – С. 490]. Прикладом такого державного курсу може бути поєднання геоекономіки зі стратегією національної безпеки США, завдяки чому воєнна могутність останніх дозволяє їм геостратегії своєрідно "нависати" над регіонами, які в даний момент становлять інтерес для американського уряду. В цьому випадку, зазначає В. Цимбурський слід вести мову не про "приватизацію політики", а про спільну роботу геостратегії, геоекономіки і бізнесу на американський імперіум, бо двоєдина геополітика, – "геостратегія + геоекономіка", – не лише прокладає шлях "своєму" бізнесу, а й тримає його в полі свого домінування [Там же. – С. 512].

Як висновок зазначимо наступне. Зважаючи на те, що статус держави у світі, який дедалі більше глобалізується, визначаються не стільки її регіональною приналежністю, скільки відповідними соціально-економічними характеристиками, зокрема, домінуючим стилем господарської діяльності, що передбачає те чи інше джерело додаткового продукту, під час вироблення стратегії державного управління слід враховувати наступні два питання. А саме: 1) якою є детермінантна геоекономічна орієнтація цієї країни та пов'язані з нею переваги та ризики її входження до світової економіки; 2) яким є її стратегічний ресурс та відповідно "коридор геоекономічних можливостей".

А. В. Юрченко, студ., КНУТШ, Київ
allajurchenko@gmail.com

ПОПУЛІЗМ ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОГО СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Умови сьогодення поширення популізму не лише в українській політиці, змушують досліджувати та встановлювати зміст цього поняття. Найчастіше йому приписують негативне значення, ЗМІ отожднюють його з необґрунтованими передвиборними обіцянками політиків. Утім, це явище носить більш змістовний характер, і тому не слід обмежуватись лише передвиборчими технологіями.

Термін "популізм" походить від латинського слова "populus" – народ, означає політичну позицію або стиль риторики, який апелює до широких

народних мас [Философский энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – С. 275–276].

Етимологічно можна пояснити як народну популярність. Основні ідеї які пропонує популізм – це вимога прямої участі народу в управлінні ("пряма демократія"), наявність авторитарного лідера, недовіра до представницьких і державних інститутів влади, критика бюрократії.

У політичній науці ми зазвичай називаємо популізмом особливу логіку політичної дії, яка базується на своєрідній грі у піддавки між лідером і виборцями, заснована на униканні розумних програм, планів, аргументів, побудована на обіцянках, невиконанні цих обіцянок, гра на емоціях, а не на розумі. Власне кажучи, це і є популізм – уникання справжньої політичної дії [Популизм – это не порок // Аргументы и факты. – 1991. – № 22].

Популізм – це політичний феномен, який характерний, як для держав з демократичними традиціями, так і для країн перехідного типу. Це поняття найчастіше носить негативний характер, який підриває довіру народу до політичних інститутів, обумовлює зниження громадської активності, соціальні та політичні конфлікти, відчуження мас від влади, сприяє суспільним потрясінням. Популізм досить часто є "недобросовісною політичною рекламою", прикрашання реальних можливостей, здібностей лідера та кандидата на ту чи іншу виборчу посаду. Популісти базуються на позиції, що правляча еліта не турбується про інтереси пересічного громадянина, оскільки зацікавлена лише у своїх благах, тому владні повноваження в еліт слід відібрати і спрямовувати на задоволення інтересів суспільства загалом.

Популізм імітує всенародну підтримку, акцентує риторику на економічних і соціальних благ звичайних людей. Популістські методи найчастіше застосовуються перед виборами, де політик-популіст намагається себе зобразити як в найкращому ракурсі, показати благодійником, захисником середнього класу і т.д. Головна риса популістської діяльності виражається в тому, що перед виборами політики обіцяють як можна більше, а вже після виконувати лише те, що вигідно [Малько А. В. Политическая и правовая жизнь России: актуальные проблемы. – М. : Юрист, 2000. – С. 205–206].

Американський дослідник Г. Блумер зазначає, що сприятливі умови для поширення популізму – це суспільство, яке характеризується станом соціального занепокоєння. Головними ознаками цього періоду є підвищення збудження, соціальної тривоги, невпевненості, агресивності, сугестивності людей.

Популісти найчастіше використовують у своїй діяльності наступні методи та нестандартні прийоми: "загравання" з масами, говорити лише те, що суспільство хоче почути; "народна дипломатія" (апеляція до широким мас за кордоном); створення іміджу рішучого, впевненого в собі політика; образ людини з народу: "я такий самий, як і ви"; демонстрація підтримки з боку відомих особистостей, "зірок" естради, акторів і т.д. принародно підписання державних документів, роздача грошей. Також можуть

застосовуватись різні невербальні засоби, громадські скандали, ненормативна лексика і т. д. [Аверин Ю. П., Солохин В. А. Особенности формирования популизма в деятельности представительного органа государственной власти: теоретико-методологический анализ // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 18. Социология и политология. – 1998. – № 1. – С. 70–87].

Інколи популізм не спрацьовує, і грає роль антиреклами та антипопулярності. Невиконання обіцянок, пропозиції, створені образи, накопчується рік від року і можуть викликати негативну реакцію виборців у черговій політичній компанії щодо того чи іншого кандидата. Сьогодні дотримуються думки, що популізм як політичне явище не може бути визначене як однозначно позитивне чи негативне. Сутність його у тому, чи політик-популіст здатний виконати обіцяне і які будуть згодом наслідки від його діяльності.

Отже, таке поняття, як "популізм" має не лише негативну інтерпретацію. Це певне політичне орієнтування на безпосередню реакцію народу. Популізм, як "цукерка" для виборця у вигляді певних обіцянок, але корисний лише в обмеженій кількості. З одного боку популізм є супутньою характеристикою процесу побудови демократичного суспільства, а з іншого боку – саме суспільство з допомогою демократичних інститутів має створювати умови для його мінімізації, що свідчитиме про рівень формування суспільної свідомості та розвитку громадянського суспільства.

Підсекція

"ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ"

М. В. Коновалова, асп., КНУТШ, Київ
Konovalova.marta@gmail.com

УМОВИ ІННОВАЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

У державній службі України не втрачає актуальності проблема підвищення професійної культури державних службовців.

Вважаючи на те, що Україна обрала шлях інноваційного розвитку згідно з Законом Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні, Концепцію розвитку національної інноваційної системи, формування саме інноваційної моделі професійної культури державних службовців є одним із пріоритетних завдань системи державного управління.

Державні службовці, які професійно забезпечують функціонування держави, першими стикаються з необхідністю трансформації, модернізації свого мислення, свідомості, поведінки, процесу праці в умовах зміни українського суспільства постіндустріального зразка, ринкових перетворень та формування сучасної національної інноваційної системи.

Інноваційна культура досліджується вітчизняними і зарубіжними науковцями з різних точок зору: розвитку теорії економіки та менеджменту (І. Ансофф, О. Богорш, Е. Шейн); постеконOMICНИХ і постіндустріальних тенденцій розвитку сучасного суспільства (О. Антипіна, Д. Белл, В. Іноземцев, А. Чухно, А. Мазур, І. Гагауз); соціологічних та психологічних аспектів інноватики (В. Носков, А. Кальянов, О. Єфросініна) тощо [Биконя С. Інноваційна культура – умова реалізації інноваційної політики // Персонал. – 2006. – № 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://personal.in.ua/article.php?id=266>]. Разом з тим слід зазначити, що досить велика кількість теоретичних питань з проблеми формування інноваційної культури в державному секторі ще залишаються до кінця не вирішеними та перебувають на етапі постановки і потребують проведення подальших комплексних досліджень.

У складі професійної культури державного службовця можна виділити наступні елементи: знання, необхідні для виконання професійної діяльності; організаційні та управлінські відносини, в яких матеріалізуються знання, норми, зразки та цінності; стійкі риси особистості, норми поведінки, мотиви, а також готовність, схильність до діяльності в сфері державної служби. При розробці інноваційної моделі професійної культури державного службовця використовуються покладені М. Вебером фундаментальні положення теорії "ідеального типу", зокрема, основні ознаки раціональної бюрократії (жорстка ієрархія, неухильне виконання інструкцій, суворі дисципліна і особливий статус групи, її специфічні погляди, ціннісні орієнтації). Переосмислення веберівської моделі чиновника "ідеального типу" і пов'язаний з цим перехід до моделі "нового менеджменту" (New Public Management) призводять до того, що змінюються вищезазначені ознаки. Тут потрібно виходити з розуміння головної причини реформування державної служби – необхідності підвищення якості життя суспільства. Відповідно до цього жорстка ієрархія, формалізм, суворі дисципліна замінюються гнучкістю в застосуванні офіційних норм і правил, а замкнутість бюрократичної касти, піднесення її над іншими працівниками трансформуються в демократичні принципи і гуманістичні цінності. Саме ці ознаки покладені в основу інноваційної моделі професійної культури державного службовця [Алиева С. В. Инновационная управленческая культура – основной ресурс общества // Государственная служба. – 2005. – № 3. – С. 25].

Інноваційна професійна культура державних службовців – це особливий тип професійної культури, який характеризується: знанням сучасних теорій і технологій управління; вмінням здійснювати професійну діяльність у сфері державної служби в сучасних умовах, володінням інноваційними управлінськими технологіями, прийомами творчої неалгоритмізованої діяльності; наявністю гуманістичних, демократичних, і соціалізаційних цінностей, здатністю бути лідером, організатором; володіти творчим складом розуму, стратегічним мисленням, схильністю до інновацій, готовністю знаходити оптимальні шляхи виходу з неординарних ситуацій.

Можна виділити такі основні принципи формування інноваційної культури:

- заохочення ініціативи і творчого пошуку співробітників;
- заохочення до розвитку і набуття нових знань і навичок;
- націленість на результат;
- співробітництво між працівниками;
- вільний обмін ідеями та інформацією між співробітниками;
- толерантне сприйняття керівництвом і співробітниками ідей, висловлених іншими працівниками;
- толерантне сприйняття можливих помилок і невдач;
- делегування повноважень членам команди;
- участь кожного члена команди у процесі досягнення цілей інноваційного проекту, усвідомлення своєї значущості;
- свобода творчості й висловлювань;
- недопустимість нав'язування ідей керівника співробітникам;

- захист прав кожного співробітника на інноваційні рішення [Koch P., Hauknes J. On innovation in public sector // Public report. – 2005. – P. 34].

Отже, на сучасному етапі становлення національної інноваційної системи, розвитку інноваційної політики, стимулюванні інноваційної діяльності важливо сформувати на всіх ланках системи державного управління чітке розуміння важливості таких змін. Формування та розвиток інноваційної культури державних службовців є невід'ємною умовою модернізації системи державного управління, становлення потужної національної інноваційної системи. Державні службовці з високим рівнем інноваційної культури мають управляти державою, що прагне інноваційних перетворень.

О. Ю. Луцький, здобувач, КНУТШ, Київ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ ІМІДЖУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

На тлі глобальних проблем, що нині стоять перед нашою державою, стає очевидною потреба українського суспільства в ефективному державному управлінні та державній службі як його невід'ємній складовій. Ефективність державної служби, безперечно, виявляється в успішності реалізації нею основних завдань та функцій держави. При цьому на ефективність роботи державної служби напряму впливає рівень довіри суспільства до влади. Усталений у груповій свідомості образ держслужби може однаковою мірою як прискорити, так і гальмувати реалізацію державних програм. Наявність зазначеного зворотного зв'язку робить нагальною проблему формування адекватного іміджу державної служби.

Негативне сприйняття населенням державної служби як виразника образу всієї держави вже початково зумовлює низьку результативність будь-яких спроб реформування та адаптації державної служби до вимог часу.

Відтак, актуальним завданням є формування *позитивного* сприйняття суспільством інституту державної служби, яка несе у собі й глибоке соціальне значення – це своєрідна форма відображення суспільних зв'язків і відносин, показник ступеня гуманності, людяності, існуючих в суспільстві порядків. Позитивний імідж державної служби, що виражається, зокрема, у високому рівні довіри населення до держслужбовців сприяє також стабілізації політичної системи в цілому, налагодженню взаємовідносин державних структур і громадянського суспільства, якісно наповнює етичний бік діяльності самих держслужбовців, успішність роботи державного апарату.

Оскільки від іміджу державної служби безпосередньо залежить ефективність державного управління, важливим є правильне розуміння цього феномену. Обґрунтоване тлумачення іміджу державної служби дає теоретичні підстави для його практичного втілення. Намагання формувати позитивний імідж державної служби повинні відштовхуватись від загального уявлення про змістовне наповнення самого поняття.

У теоретичних підходах до обґрунтування поняття "імідж державної служби" синонімічно використовуються близькі за значенням поняття "авторитет", "репутація", "образ", "повага", "сприйняття", які, проте, не є тотожними. На думку деяких дослідників, вони позначають різні сторони сприйняття громадськістю суб'єкта влади, різний рівень перцепції та оцінки його якісних характеристик. При цьому поняття "імідж" є найбільш комплексним. Воно включає репутацію та авторитет як невід'ємні складові.

Поняття "*імідж*" походить від лат. *imago* (зображення, відображення, видимість) і означає певний стереотипізований образ об'єкта, що існує у масовій свідомості. Відповідно, під іміджем державної служби можна розуміти "динамічний, активно-пасивний символічний конструкт, котрий є відображенням образу інституту державної служби". У якості такого символічного конструкту державній службі властиві певні особливості.

Так, імідж державної служби характеризується особливостями функціонування та побудови, тому його розглядають як окремий тип особистого іміджу. Це означає, що імідж держслужбовців є різновидом і професійного, і політичного. Таке неординарне поєднання пояснюється тим, що імідж держслужбовця – це імідж, насамперед, особистості як представника певного роду діяльності, а саме державного управління, проте включає і характеристики політичного суб'єкта, зокрема, представництво влади, публічність, популярність серед населення та зворотній зв'язок.

Факторами, що формують образ державної служби у свідомості населення, вітчизняними дослідниками називаються наступні: ефективність діяльності як цілісної структури, так і окремих її функціональних одиниць; упорядкованість, згуртованість та монолітність державної організації; рівень культури, зокрема етичні норми; ставлення співробітників до своєї установи та її керівників; стиль взаємодії з макро- та мікросередовищем; врахування потреб населення, менталітету громадян та історичних особливостей місцевості.

Окрім факторів, що визначають сприйняття суспільством держслужби, важливими у процесі формування її іміджу є й інші – ті, що визначають ефективність впливу на населення.

Особливе значення у розумінні іміджу державної служби мають стереотипи. Як пояснює механізм дії останніх І. Пантелейчук, "імідж ... виникає і коригується в результаті сприйняття і відповідної фільтрації інформації про об'єкт, яка надходить із зовнішнього середовища крізь призму існуючих стереотипів". Стереотип при цьому є сталим елементом мислення, що спрямовує процес переробки соціально-політичної інформації. Відтак, у структурі іміджу державної служби, окрім названих об'єктивних факторів, визначне місце займає суб'єктивна складова.

Таким чином, лише принципово нові відносини між владою та громадянськістю, що виражатимуться у позитивному іміджі держслужби можуть сприяти успіхові політичних та соціально-економічних трансформацій в Україні.

Г. В. Мамчур, канд. політ. наук, асист., КНУТШ, Київ
politanna@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ У КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Еволюція інституту державної служби безпосередньо залежить від еволюції самої держави. Такий беззаперечний зв'язок впливає із сутності самого явища: державна служба – це професійна діяльність щодо практичного виконання завдань і функцій держави особами, які мають посади в державних органах та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів. Звісно, що лише наявність самого інституту держави дає підстави для виникнення та розвитку державної служби.

Інша справа, що зазначена "професійна діяльність щодо практичного виконання завдань і функцій держави" за різних політичних систем та різних історичних епох має свої особливості. В аналізі сучасного стану державної служби України важливим є врахування, зокрема, історичних аспектів розвитку державної служби. Відомо, що протягом своєї історії український народ створив декілька великих державних утворень – середньовічна феодальна держава Київська Русь (IX–XII ст.), Галицько-Волинська держава (XII–XIV ст.), Українська козацька республіка (середина XVII–XVIII ст.), Українська народна республіка і Українська держава (1917–1920 рр.).

На кожному етапі становлення української державності було закладено певний зразок системи державної служби, традиції якої не винищувались разом із занепадом держави, а передавались в історичній пам'яті наступним поколінням державотворців.

Знаменним у цьому ракурсі є період зародження і становлення перших українських державних утворень, а, відтак, державної служби. Підтримуючи думку вітчизняних науковців про те, що "з часів князювання

Олега в Києві розпочинається історія давньоруської державності й державної влади" [Історія державної служби в Україні : у 5 т. / О. Г. Аркуша, О. В. Бойко, Є. І. Бородин та ін. ; відп. ред. Т. В. Мотренко, В. А. Смолій ; редкол.: С. В. Кульчицький (кер. авт. кол.) та ін. – К. : Ніка-Центр, 2009. – Т. 1. – С. 47], вважаємо за доцільне зосередити окремо увагу на особливостях державної служби Київської Русі.

Оскільки за формою правління Київська Русь була феодальною монархією, повнота влади зосереджувалась у руках великого князя, який уособлював собою державність і виконував законодавчі, виконавчі, судові функції. Як свідчать історики, саме княжий двір з розгалуженою системою функцій і доручень складав апарат державних службовців, який забезпечував державне управління і поступово розвивався від хаотичних призначень до узгодженої системи.

Так, княжий двір складав цілу ієрархію урядових чинів, серед яких центральне місце займали – *двірський* (очолював княжий двір, найближчий до князя урядовець); *тисяцький*, *соцький* і *десяцький* (виконували військово-адміністративні, адміністративно-фінансові та частково поліцейські функції); *печатник*, *конюшний* тощо.

Відомо, що для бояр обов'язкової, примусової служби в Київській Русі не було. Кожен боярин, дружинник, кожна службова людина мали право по своїй волі покинути службу. Хоча, за свідченням І. Крип'якевича, всі бояри були зв'язані з особою князя. Коли який князь утрачував князівство й мусив залишити свою землю, тоді й бояри йшли за ним, кидаючи свої землі й уряди, – принаймні повинні були це робити, бо так наказував обов'язок вірності князеві.

Княжий двір включав також цілий спектр урядовців нижчого чину, так звану молодшу дружину, яка утримувалася за рахунок князя, але і нерідко мала оплату від населення (так звана "система кормління"). До оточення князів, бояр належали *тіуни* – найближчі помічники різного рангу і різного посадового призначення. Тіуни, в свою чергу, у підручних мали *ключників* (найдавніший чин княжого двору). Особливе місце у системі княжих чинів займали військові (*єриди*).

Функції судової влади допомагали здійснювати *дітські* (вільні особи) та *отроки* (раби), котрі відповідали за виконання судових присудів, доставляли на суд звинувачених, *ябедники* (займалися пошуком краденого і злочинців).

Фінансова державна діяльність була покладена, в першу чергу, на самого князя, а також урядовців спеціального призначення – *данищиків*, *пошлинників* (*митників*) та ін.

Цікавою особливістю є й те, що, як правило, обов'язки службовців нижчих рангів були більш конкретизовані, ніж функції урядовців вищого державного рівня. Останні не мали юридично оформленого кола своїх повноважень і виконували доручення князя у поточному режимі. Хіба урядовці дипломатичної і військової сфери були у цьому відношенні більш регламентовані. Натомість, скажімо, *ловчий* (слуга, котрий готу-

вав і пускав для князя яструбів під час полювання) чи *сідельний* (на зразок конюшого) були чітко ознайомлені зі своїми обов'язками.

Соціальний склад службовців княжого двору був неоднорідний. "До нього входили й аристократії з бояр і старших дружинників, і дрібні посадовці, й слуги, котрі далеко не завжди були особисто вільними людьми. Та всі вони виконували княжу службу й були об'єднані особистими неформальними зв'язками. Взаєминам між людьми двору були притаманні суперництво й інтриги, що якоюсь мірою врівноважувалися стосунками солідарності та взаємодопомоги" [Хачатурян Н. Г. Запретный плод... или Новая жизнь монаршого двора в отечественной медиэвистике // Двор монарха в Средневековой Европе. – М., 2004. – Вып. 1. – С. 17].

Отже, IX–XII ст. є періодом лише зародження державної служби. І хоч у цей час вона не набула чітко означеної інституціональної форми, проте забезпечувала достатньо ефективне виконання державних функцій, що дозволило Київській Русі підтримувати статус однієї з розвинутих та успішних держав середньовічної Європи.

***Т. А. Матвеева, канд. юрид. наук, доц.,
НУ "ЮА України ім. Я. Мудрого", Харків
matveeveta@yandex.ua***

ЦЕНТРАЛЬНІ ОРГАНИ ВЛАДИ ГЕТЬМАНЩИНИ ПІСЛЯ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1648–1654 рр.

Внаслідок національно-визвольної війни українського народу 1648–1654 рр. виникла держава Гетьманщина. Еволюція її йшла: 1) шляхом боротьби між собою двох типів державного устрою – республіканського та монархічного; 2) гетьмани, що отримували булаву від Генеральної Ради, визнавали зверхність над собою, пріоритет законодавчої влади – парламенту. Виговський, Дорошенко були представниками республіканського типу правління. Хмельницький, Самойлович, Мазепа, які намагалися перетворити владу гетьмана в спадкову конституційну монархію, необмежену рішеннями Генеральної Ради, були представниками централізованого монархічного устрою Гетьмановщини; 3) справжнім органом прямого народоправства, нагадуючи віча доби середньовіччя, була Генеральна Рада – парламент Гетьманщини. Участь у ньому могли брати всі, хто належали до козацького стану, зокрема знатні військові товариші і старшина, запорожці, православне духовенство, міщани та селяни. Тому залежно від участі в парламенті рядового козацтва він називався "Чернецьким", "червневим", "Чорним", а від його чисельності – "Великим", "вальним", від його загального значення "Генеральним", "Явним" тощо. Іноді участь в генеральній Раді приймало декілька тисяч населення; 4) особливо велике значення парламент мав на початку Хмельниччини. Саме на Раді 1648 року в присутності 70000 козаків обговорювався лист Киселя про замирення з Польщею, у червні 1651 року зібрання Ради під Берестеч-

ком вирішило не миритися з поляками, збиралася рада у 1652–1653; питання про перехід України під протекторат російського царя, при участі всіх соціальних верств населення, також було прийнято на Раді в 1654 р. в Переяславі.

Однак, збільшення концентрації влади в руках гетьмана Б. Хмельницького, парламент не тільки рідше збирається, а навіть його місце заступає Рада генеральної старшини – вузький законодавчо-дорадний орган влади, на якому гетьман самовладно вирішував все питання лише з представниками від полків.

Після смерті Б. Хмельницького, знову почали скликатися Ради гетьманами – Виговським та Дорошенко, які були прихильниками республіканського устрою держави. Поступово звужується і компетенція Генеральної Ради, у 18 ст. вона зводиться до формального затвердження "статей" – договірних пунктів між гетьманським та царським урядом і простим схваленням погодженої царським урядом кандидатури гетьмана.

Перетворенню парламенту Гетьманщини у постійно діючий законодавчий орган влади заважала велика кількість учасників Ради, випадковість її складу. Генеральна Рада була дітищем військової демократії запорожців і в процесі творення національної державності її роль звужувалася через недостатню ефективність у державотворенні.

На чолі держави стояв гетьман, який наділявся широкими державними повноваженнями для виконання політичних, військових, фінансових і судових функцій. Першим гетьманом України біло обрано Б. Хмельницького, який з січня 1649 року був гетьманом Війська Запорізького. Саме після перемоги козаків над Річчю Посполитою під Корсунем українське військо вручило Б. Хмельницькому клейноди збіглих коронних гетьманів – їхні булави та бунчуки.

Визнавали Б. Хмельницького монархом суверенної і російський цар; турецький султан, що називав його "славою монархів християнських"; польський король, послі якого вручили Б.Хмельницькому разом з привілеєм на вільності германську булаву і бунчук, червону корогу; надіслав лист з Англії і Олівер Кромвель.

З 1650 року Б. Хмельницький зосереджу в своїх руках самодержавну владу. Він видавав універсали – загальнообов'язкові нормативні акти, листи, розпорядження, прикази, присвячені організації та діяльності державних інституцій; він скликав Ради – військової і генеральної старшини; був вищою судовою інстанцією і верховним головнокомандуючим; наділяв козацьку старшину земельними володіннями на ранг (за службу).

Гетьман та його найближчі помічники – генеральна старшина – ставили генеральний уряд. Членами уряду призначили їх Рада генеральної старшини або гетьман. Вони керували окремими галузями управління. Так, генеральний обозний, генеральний осавул, генеральний хорунжий керували військовими справами, відповідали за боєздатність збройних сил, їх матеріальне забезпечення; генеральний суддя очолював апеляційну інстанцію для полкових та сотенних судів; генеральний

підскарбій завідував державною скарбницею. Ці міністеріали утворювали генеральну військову канцелярію. З 1657 року в ній працювало 12 канцеляристів, усі з освітою і знанням мов. В канцелярії вони готували проекти гетьманських універсалів, складалися листи до полковників, шляхти, духовенства з відповідями, поясненнями на їх запитання і повідомлення про результати розгляду справ; підтверджували права міст, встановлювали мита і надавали привілеї купцям; давали оборонні універсали для різних осіб.

Під час національно-визвольної війни в Україні почала формуватися власна судова система, яку визнавав царський уряд. У царевій грамоті від 27 березня 1654 р. за Україною визнавалося право мати власні суди та судитися "по своїм прежнім правам".

Спочатку судові функції виконували уряди різних рівнів, однак незбаром у їхньому складі стали виокремлюватися колегії, а також урядовці, яким доручалося постійно виконувати судові функції. Цей процес свідчить про поступову диференціацію органів публічної влади в Україні, тобто утвердження української національної держави, що випереджало розвиток судової системи як самостійного інституту і в Росії, і в Речі Посполитій. Вищим судовим органом був Генеральний військовий суд. До нього входили генеральний суддя і генеральна старшина.

У другій половині 17 ст. в Україні продовжує існувати організація судів, яка склалася за часів Б. Хмельницького. Але полкова старшина та українська шляхта, що отримала від гетьмана землі на Україні, зберегла право на вотчинний та доменіальний суд. Доменіальний суд, якому підлягали селяни магістратських і ратушних сіл, здійснювали магістратури та ратуші. Цим же правом почали користуватися й козацькі старшини. "царські люди" в Україні. Існування суду церкви було санкціоновано Собором 1667 р. Починаючи з другої половини 17 ст. міські суди потрапили значною мірою під вплив сотенної адміністрації. Самостійність зберегли лише магістратські суди таких великих міст, як Київ, Чернігів, Переяслав та інші. Таким чином можна сказати, що під час визвольної війни на лівобережній Україні виникла власна національна держава Гетьманщина якій була притаманна система центральних органів влади, парламент – Генеральна Рада, гетьман, Генеральний уряд) а також система місцевого самоуправління, що проіснувала майже до припинення існування Гетьманщини у 1782 р.

Д. В. Неліпа, канд. політ. наук, доц., КНУТШ, Київ

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ ЯК ПЕРЕШКОДА ЕФЕКТИВНОМУ ФУНКЦІОНУВАННЮ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Етичний аспект державної служби (як професійної діяльності державних службовців з підготовки пропозицій щодо формування державної

політики, забезпечення її реалізації та надання адміністративних послуг) залишається досить дискусійним і резонансним, оскільки рівень моральності окремого державного службовця та цінності, що домінують у системі державної служби, безпосередньо впливають на законність і справедливість рішень, а також ефективність діяльності відповідного органу влади. Дану проблематику у свої працях розглядали такі науковці як Т. Мотренко, В. Малиновський, Я. Березовський, О. Оболенський, Т. Василевська, М. Рудакевич, В. Васильєв та ін.

У цьому контексті особливого значення набуває питання конфлікту інтересів державних службовців, тобто суперечності між особистими інтересами особи та її службовими повноваженнями, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень [Закон України "Про засади запобігання та протидії корупції" // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 40. – С. 404].

У законодавстві зарубіжних країн проблемі конфлікту інтересів також приділяється значна увага. Зокрема, у Кодексі цивільних службовців Греції передбачено, що "цивільний службовець не може займатися питаннями або брати участь у розробці правових актів, особисто чи у складі колективного органу, якщо або він сам, або його дружина чи чоловік, або кровний родич чи родич за шлюбом до третього коліна, або особа, якій службовець приходить близьким другом чи ворогом, має явну зацікавленість у вирішенні такого питання". Порушення зазначених вимог є підставою для скасування відповідного адміністративного акта. Крім цього, як механізм запобігання виникненню конфлікту інтересів, указаній державі керівники служб не можуть працювати у місцевості, звідки походять вони самі або їхні дружини чи чоловіки [Березовський Я. Професійна етика публічної служби та запобігання конфлікту інтересів : навчальний посібник. – К. : Школа вищого корпусу державної служби, 2010. – С. 40].

Аналіз нормативно-правових актів і наукових праць з даної проблематики дають підстави стверджувати, що основними причинами виникнення конфлікту інтересів є:

- порушення таких принципів державної служби як законність, професіоналізм, доброчесність і рівність громадян перед законом, а також конституційного обов'язку забезпечення прав та свобод людини;
- неправомірне користування службовими і особистими правами з метою отриманням незаконних переваг чи пільг;
- недотримання законодавчих обмежень для державних службовців щодо участі в управлінні комерційними організаціями, передвиборній агітації, страйках тощо.

Відповідно, наслідком цього явища стає отримання державним службовцем вигоди особисто для себе, своєї родини чи своїх друзів, всупереч інтересам держави. Також, слід звернути увагу на те, що конфлікти інтересів можуть бути не тільки наявними, але й потенційними (для їх виникнення сформовані або формуються відповідні передумови).

Крім цього, з конфліктом інтересів досить тісно пов'язані такі негативні та аморальні явища, як зловживання службовим становищем, фаворитизм, непотизм (кумівство) і корупція, що розвивається на їх основі. Однак, конфлікт інтересів не тотожний корупції, оскільки в деяких випадках він присутній там, де немає корупції і навпаки. Наприклад, залучений до прийняття рішення державний службовець, який має особистий інтерес, може діяти справедливо та в межах законодавства – у такому разі корупції не буде. В іншій ситуації, коли посадова особа може взяти хабар за рішення, яке вона повинна була прийняти у будь-якому випадку, можна констатувати корупційні дії при відсутності конфлікту інтересів [Віллорія М., Синнестрьом С. Етика державної служби: запобігання конфлікту інтересів та вимоги до законодавства / пер. з англ. І. Чуприна. – К., 2010. – С. 7].

Таким чином, враховуючи те, що існування конфлікту інтересів підриває довіру громадян до органів влади, ставить під сумнів справедливість діяльності державних службовців, а також передусє вчиненню ними правопорушення, актуальним залишається необхідність встановлення та постійного удосконалення механізму запобігання, врегулювання конфлікту інтересів і мінімізація його негативних наслідків. У рамках цього, першочерговим є підготовка (у т. ч. морально-психологічна) осіб, які приймаються на державну службу, до підпорядкування своїх особистих інтересів інтересам суспільства та дотримання норм чинного законодавства.

Водночас, слід передбачити такі способи врегулювання конфлікту:

- позбавлення приватного інтересу, з приводу якого виник конфлікт інтересів;
- усунення державного службовця від прийняття рішення (участі у прийнятті рішення) або вчинення дій в умовах конфлікту інтересів;
- переведення службовця на іншу посаду або його звільнення;
- зовнішній контроль за прийняттям рішення або вчиненням дій в умовах конфлікту [Березовський Я. Професійна етика публічної служби та запобігання конфлікту інтересів : навчальний посібник. – К. : Школа вищого корпусу державної служби, 2010. – С. 42].

КРУГЛІ СТОЛИ

Круглий стіл

"ІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У СУЧАСНОМУ СВІТІ: ІСТОРІЯ, ДОЛЯ, ТВОРЧІСТЬ"

*Т. С. Воропаєва, канд. псих. наук, доц., ст. наук. співроб., КНУТШ, Київ
voropayeva-tania@rambler.ru*

ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ (1991–2011 рр.)

Сьогодні особливої гостроти й актуальності набуває проблема формування колективної ідентичності громадян України в роки незалежності. Феномен колективної ідентичності давно приваблює увагу багатьох дослідників і активно обговорюється в різнопланових соціально-гуманітарних дискурсах. В зарубіжній науці цей феномен вивчався переважно в руслі соціальної і культурної антропології та психології з різних теоретико-методологічних позицій (Е. Дюркгейм, З. Фрейд, Е. Еріксон, К. Юнг, Ю. Асман, М. Барретт, Ф. Барт, З. Бауман, П. Бергер, А. Ватерман, Б. Геральд, Р. Дженкінс, В. Дуаз, Дж. Колеман, Г. Кон, В. Коннор, Б. Лукман, Г. Люббе, Дж. Марсія, Д. Маттесон, М. Мид, С. Московічі, Е. Сміт, С. Страйкер, Г. Теджфел, Дж. Тернер, Ю. Хабермас, С. Хантінгтон, Ч. Тейлор, В. Хесле, І. Штрауб та ін.). Теоретичний аналіз різних концептуальних підходів до вивчення проблеми колективної ідентичності показує, що ідентичність є результатом процесу ідентифікації, яка найчастіше розглядається як процес уподібнення, ототожнення себе (або своєї групи) з кимось або чимось. У вітчизняній соціогуманітаристиці колективна ідентичність громадян України вивчалась переважно у соціологічному, історичному та політологічному аспектах, без комплексного, міждисциплінарного аналізу емпіричних досліджень, конструктивне застосування якого можливе в рамках інтегративного підходу.

Інтегративний підхід був застосований нами при дослідженні динаміки формування колективної ідентичності громадян України в рамках кількох наукових проектів Центру українознавства КНУ імені Тараса Шевченка (до вересня 2000 р. цей проект виконувався співробітниками відділу етнології Інституту українознавства КНУ імені Тараса Шевченка), в яких активну участь брали студенти і аспіранти факультетів психології, соціології та філософського факультету ("Українська національна ідея: теоретико-емпіричні аспекти"; "Соціально-психологічні та регіональні аспекти формування національної самосвідомості громадян України як чинника державотворення"; "Трансформація національної ідентичності: історіософські, культурологічні та соціально-психологічні аспекти" та ін.). Ці проекти

були підтримані Фондом "Відродження", Міністерством у справах науки та технологій, Фондом Фрідріха Еберта, Фондом фундаментальних досліджень Міністерства освіти і науки, а також Асоціацією українських банків.

У цих проектах упродовж 1991–2011 рр. було досліджено гендерну ідентичність, вікову; соціально-професійну; релігійну; етнічну; метаєтнічну; місцеву (локальну); регіональну; національну (або громадянсько-політичну); європейську (або континентальну); планетарну (або загальнолюдську) та пострадянську ідентичність громадян України, що живуть у різних регіонах. Загалом було обстежено 39400 респондентів віком від 18 до 87 років.

Застосування інтегративного підходу дозволило виявити досить цікаві трансформації: 1) в 1991–1994 рр. пострадянська ідентичність займала перші місця (з 1-го по 5-те), але її відрив від інших форм ідентичності стабільно зменшувався; 2) упродовж 1994–2004 рр. значущість пострадянської ідентичності стрімко зменшувалась (хоча в групі етнічних росіян та російськомовних українців, які мешкають на Півдні та Сході України, пострадянська ідентичність продовжує займати досить високі позиції, хоча вже не домінує); 3) етнічна ідентичність у всіх групах поступово зростала (найбільш активне зростання було помічено у росіян, українців, кримських татар, євреїв); 4) релігійна ідентичність почала стрімко зростати в другій половині 2001 р. (після візиту Іоанна Павла II в Україну), а починаючи з 2004–2005 рр. респонденти все частіше використовують ідентитети "християнин" і "християнка"; 5) загальнолюдська (планетарна) ідентичність за ці роки практично не змінилась; 6) європейська ідентичність спочатку займала передостаннє місце, але, починаючи з 1998–1999 рр., її значущість почала зростати (особливо в групі етнічних українців, поляків, угорців, словаків, румунів, кримських татар); 7) найбільш стрімко зростає європейська ідентичність у мешканців великих міст; 8) національна (або громадянсько-політична) ідентичність була законсервована упродовж 1991–1993 рр. у всіх групах, але починаючи з 1994–1995 рр. вона почала стрімко падати в групі етнічних росіян, білорусів, євреїв; поступове зростання цієї форми ідентичності в групі етнічних українців та в деяких групах національних меншин і корінних народів (передусім, в групі етнічних поляків та кримських татар) простежується у 1997–1999 рр., а упродовж 2004–2008 рр. ця форма ідентичності починає зростати у всіх групах; 9) престижність національної (або громадянсько-політичної) ідентичності зростає більш повільно на Сході й Півдні України, на відміну від Півночі, Центру та Заходу України; 10) найбільш відчутних трансформацій зазнала етнічна та національна (або громадянсько-політична) ідентичність, але розрив між цими формами ідентичності на Сході й Півдні є набагато більшим, ніж на Заході і в Центрі України; 11) до 2010 р. у етнічних українців на Півдні й Сході України спостерігалась тенденція до зростання європейської та національної ідентичності (у 2010–2011 рр. це зростання припинилось); 12) у етнічних українців, вірмен, білорусів та молдаван, які проживають на Сході та Півдні України, більш виражені ностальгічні настрої щодо СРСР; але у цих самих груп, які проживають на Півночі, в Центрі та на

Заході України, на перше місце виходить бажання відчувати себе європейцями; 13) упродовж 2004–2008 рр. стабілізувались емпіричні показники етнічної ідентичності як в групі етнічних українців, так і в групі національних меншин; 14) в групі національних меншин у 2006–2007 рр. виросло значення регіональної ідентичності (при грамотній регіональній політиці цей тип ідентичності міг би стати базовим підґрунтям для зміцнення загальноукраїнської ідентичності, адже у всіх розвинутих країнах світу регіональна ідентичність громадян розглядається як субнаціональна); 15) високий рівень національної ідентичності в 1991 р. мали 26 % респондентів, в 2001 р. – 25 %, а в 2011 р. – тільки 21 % респондентів, низький рівень національної ідентичності в 1991 р. мали 18 %, в 2001 р. – 27 %, а в 2011 р. – 39 % респондентів, що свідчить про повну відсутність зваженої політики національної ідентичності в Україні; 16) національна і європейська ідентичність досягли найвищого рівня свого розвитку в 2004–2005 рр. (у 2005 р. високий рівень національної ідентичності мали 28 % респондентів, а низький рівень національної ідентичності був характерний тільки для 22 % респондентів, у цьому ж році високий рівень європейської ідентичності мали 37 % респондентів, а низький рівень – 18 %); 17) увиразнилась тенденція до збільшення показників європейської ідентичності як в групі етнічних українців, так і в групі національних меншин; європейська ідентичність до 2011 р. не втрачала своєї значущості, а отже, запит на європейськість є досить потужним в українському суспільстві.

Результати цього дослідження (яке є одним з прикладів конструктивного використання інтегративного потенціалу сучасної науки) можуть стати не тільки теоретичною базою для розробки оптимальної політики ідентичності в Україні, але й основою для узгодженого й збалансованого розвитку різних форм колективної (зокрема, національної та європейської) ідентичності громадян України.

Круглий стіл "Л. ВІТГЕНШТЕЙН ТА СУЧАСНА ФІЛОСОФІЯ"

*Isabel G. Gamero,
Universidad Complutense de Madrid, University of Exeter*

IT IS POSSIBLE A TRANSCENDENTAL WITTGENSTEINIAN PHILOSOPHY? (HABERMAS AND APEL APPROACH)

In this paper, I would like to ask if there is a chance for philosophy after Wittgenstein's stance, according to which, there are no theses in philosophy [Wittgenstein L. Philosophical Investigations. – London : Basil Blackwell, 1986. – P. 128], this discipline may not interfere with the use of language

and leaves everything as it is [Ibid. – P. 124]. If we accept this stance, should we abandon the claim of a philosophy with content, theses and arguments and a critical competence?

Two contemporary philosophers, Karl-Otto Apel and Jürgen Habermas have rejected this possibility and vindicated the possibility of a Wittgensteinian philosophy. To that end, they have outlined a transcendental argument, according to which, there are two possible interpretations to the Wittgensteinian rejection of philosophy: or this author has committed an auto-performative contradiction, because it is not possible to hold, with sense, a philosophical theory that denies philosophy itself, consequently, Wittgenstein's sentences have not sense; or by the contrary, if we want to rescue this philosopher from this accusation of nonsense, if we believe that his words have sense and we can understand them, it is indispensable to assume that there is a chance for certain Wittgensteinian philosophy. The most interesting and polemic point of this argument is the presupposition of some kind of universal sense, shared by all the speakers of any language, identified (in Apel's ontological theses) with the ideal community of communication or (in Habermas' epistemic interpretation) with the ideal situation of speech. It is important to notice that, according to them, this sense is present even when it is rejected (That is what Habermas calls the "tu quoque transcendental argument"). In this sense, both authors refer to an hermeneutic and transcendental approach to Wittgenstein's theory to reinforce their own arguments: Apel identifies the language-game, understood as a form of life [Ibid. – P. 19], with a rational form of communication; thus, he projects an universal and omnicomprehensive form of communication, called the "transcendental language-game", which is identified with an ideal form of life, quite similar of the rationality of western way of life¹. And Habermas proposes a more practical (even vital) understanding of our societies and its communication process. Following Wittgenstein's claim that: "Philosophers must bring words back from their metaphysical to their everyday use" [Ibid. – P. 116], he proposes an epistemic interpretation of the communicative action, that is, a common supposed system based in four validity claims (intelligibility, truth, rightness and sincerity) that are oriented to understanding [Habermas *J. Theory of communicative action*. – Boston : Beacon Press, 1984. – Vol. 1. – P. 278]. Also, he maintains that there is a common sense, shared by all the speakers and related to our everyday practices, which permits our understanding, that is, the lifeworld and rescues Wittgenstein's certainty to explain his lifeworld concept [Ibid. – P. 366–367].

After describing these theories, we should ask if this appropriation of Wittgenstein's concept is legitimated and which are their effects. But, as we have seen before, the possibility of critic of Habermas and Apel's arguments seems to be banned by the transcendental argument, because, according to these authors, who rejects this universal form of communication or this shared lifeworld, abandons the structure that allows our understanding, so commits nonsense and it is not possible to understand his words [It is pos-

sible to find these theses in *Apel K. O. Towards a transformation of philosophy*. Chapters: "Wittgenstein and the problem of hermeneutic understanding" (P. 1–45) and "The communication community as the transcendental presupposition for the social sciences" (P. 136–180). – Marquette Univ. Pr., 1998]. To criticize this approach, we will refer the theory of professor Nigel Pleasants, who puts in question this hermeneutic and transcendental comprehension on Wittgenstein [*Pleasants N. Wittgenstein and the idea of a critical social theory*. – London : Routledge, 1999. – P. 36]. He argues that both Habermas and Apel have exceeded in its cognitive presuppositions and impose an ontological picture of transcendental structures, that is, they jump out from their theory to an excessive consideration about how the World should be [Ibid. – P. 179]. In contrast, professor Pleasants proposes a critic and fallibilistic comprehension of later Wittgenstein work, not to describe how society (or process of communication) must be, but to solve problems and misunderstandings [Ibid. – P. 25].

To sum up, we should not renounce to a certain Wittgensteinian philosophy, but we must understand this discipline as an immanent critique that rejects any claim to superior ontological insight and does not provide a correct picture of the World [Ibidem]. And if, according to Wittgenstein, philosophy leaves everything as it is, it does not mean that everything should be left as it is; by the contrary, this mean, that we must avoid transcendental interpretations and contemplate philosophy as an activity, which might improve (and clarify) the important questions of everyday life [Ibid. – P. 182].

Karen Gloy

THE PROJECT OF AN INTERCULTURAL PHILOSOPHY

Intercultural philosophy is the name of a relatively young discipline that did not emerge in german-speaking universities until the 80s and 90s. It's goal is to establish dialogue and understanding between the diverse, often vastly heterogenous cultures to make a peaceful coexistence possible that became a necessity in the course of globalization. Cultures differ not only in respect of the religious, political and social, but also in the patterns of thinking and acting, i.e. in respect of logic, the conceptions of time and space, causality or analogy etc. It cannot be assumed that there are universals of thought and action.

Is it even possible to establish a dialogue under these conditions? Several theories need to be discussed:

1. In case that we assume with Gadamer that philosophy in content and form is a european project that evolved in the west, then true dialogue would only be possible under the same or similar cultural conditions, specifically under the assumption of a euro-centrism that must be imposed on all cultures if a dialogue should be possible.

Habermas' discourse theory too turns out to be a disguised euro-centrism that assumes equality of opportunity for all participants of discourse while relying on identical communicative, constative, representative and regulative speech acts that belong to western logic.

2. In case that we limit philosophy to questions of content that are for example already characteristic of children and not to questions of form that may be different in different cultures, then mutual understanding would not be entirely impossible, but difficult, since the contents would have to be translated into different verbal or averbal modes of explication, e.g. in the case of primitive cultures also into artistic, mimic, gestic modes of expression.

In any case, intercultural philosophical understanding is a difficult project that has little to do with soapbox oratories of mutual understanding and the advent of uniform global peace.

Herma Klijnsra

FIELDWORK. NOTES ON WITTGENSTEIN'S CONCEPTION OF THE "WORLD PICTURE"

Wittgenstein wrote two sets of remarks on Frazer's Golden Bough. The first in a manuscript book in 1931, the second on separate sheets at least five years later. In "On certainty" his conception of the "world picture" (*Weltbild*) in which we live and think and act contains developments not yet thought of in the remarks on Frazer. But the idea that a man may never notice or try to formulate the real foundations of his inquiries already existing in these remarks and is important. Wittgenstein does not discuss Frazer's account of the rituals and magic of primitive people to throw light on religion, nor does he discuss history or anthropology. Criticizing Frazer's voluminous epos Wittgenstein brings up a lot of thoughts concerning "thinking" and "practices" in the natural history of human beings, scientific theory, magical thinking, metaphysics and linguistics. The common ground in these different fields is his interest in the "mythology in our language". He wanted to show that certain familiar expressions belong to mythology, just as certain transitions or moves we make in speaking do. He does this by showing their kinship with moves and expressions in magical practices or ritual. If we recognize this kinship, the ritual observances become intelligible, we do not need to ask why they happen. Because then we would lose ourselves in explanations, like Frazer does according to Wittgenstein.

Exploring my thoughts on this topic I will go on an expedition to see if it is possible to shake the foundations of my inquiries as an artist and philosopher. In March 2012 I am participating in fieldwork among the sea nomads in the Andaman Sea, documenting the funeral ceremonies and the dance rituals of the Urak Lawoi. After this fieldwork I will come to Kiev and report my experiences by showing my notebooks and reflecting on the collected material.

TWO WAYS OF DIVISION ORDINARY AND NON ORDINARY LANGUAGE

Philosophy of ordinary language was a popular philosophical school in sixties of twentieth century. A key figure in the philosophy of ordinary language is a person who was engaged in both logical analysis and ordinary language approaches. Ludwig Wittgenstein created one of his most brilliant papers *Tractatus Logico-Philosophicus* which was an effort generally consonant with Russell's researches. But the next posthumous published work changed the subject completely. But in attention to what we talk in usual life Wittgenstein wasn't the first explorer. Another prominent Cambridge philosopher who stands at the dawn of the analytical philosophy as a whole – G. E. Moore also worked with that. Nevertheless Wittgenstein is the first person who comes to mind when we hear about philosophy of ordinary language. This school was formed by two groups of philosophers from the brightest English universities – Cambridge (where influence of Wittgenstein was the strongest and was backed up by numerous of his students) and Oxford (Gilbert Ryle and J. L. Austin presented more different and not so Wittgensteinian understanding of ordinary language).

There are words which we use every day in different but understandable meanings. You can find this "ordinary language" around yourself. But nevertheless ordinary language is not a certain "thing" and it is not some abstraction. When philosopher of ordinary language tries to look at ordinary language for solving some philosophical problem it is not something where he can look as in a box. Ordinary language is neither static nor defined. To look how the word is used in ordinary language is not to find it in some "ordinary" place, a place from which we can investigate and understand the meaning more clear. Ordinary language is a sum of infinite language games (and not only "ordinary" but language as well) and we can not only play in them, investigate the meaning of the words within them but also create and make up them. And Wittgenstein did it himself when he showed different language games in *Philosophical Investigations*. But in our life we are surrounded by such different types of word usage that I wonder where we can find something which we might call "unordinary" language.

Gilbert Ryle mentions that despite the fact that there is no sharp boundary between ordinary and non ordinary language, we usually understand which word is ordinary and which is not [Ryle Gilbert/ *Ordinary Language*. [Electronic source]. – Access mode: <http://www.sfu.ca/~jeffpell/Phil467/RyleOrdLang53.pdf>]. I think that this intuitive Ryle's distinction between ordinary and non ordinary is very relative. It depends on the certain cultural and time circumstances and remembering that there is no uninvolved point and there is no ordinary language as something concrete and average, because the vocabulary from chemistry can become everyday for chemists

and football lexicon for football players and football hooligans. And there is no generalization about what is "ordinariness" for different people.

Wittgenstein gives another criterion which seems to be more clear in the separating that commonness of the language which surrounds us. Ordinary language is a language which works according to its duties. But its working duties also can be different according to different forms of life [Wittgenstein *L. Philosophical Investigations*. – Boston : Blackwell, 1997. – P. 13]. Attempts to generalize duties of the language run contra his position because Wittgenstein was certainly against any philosophical generalization. For understanding the conception of working language it is necessary to find a language which does not work. And this not working language is a language of philosophy [Ibid. – P. 51]. Language of philosophy is not working because philosophical proposition is a proposition where confusion rises [Ibid. – P. 49]. It doesn't work properly according to the duty. For Wittgenstein philosophy takes words from their context and asks a philosophical question about them. Like "what does "mean" mean? We ask question instead of looking at different types of words usage [Ibid. – P. 48].

Philosophy pulls out words from their "fatherlands", contexts, forms of life and this makes us confused. So, ordinary language is a number of language games which are directly related to our forms of living. And philosophy as non-ordinary language is a confusing word using activity which pulls out words from their contexts.

I find it hard to accept that philosophy pulls out words from their contexts. We have infinite type of word usage, forms of life and we can imagine different forms of life as we tried to show earlier. We can imagine a form of life where philosophical question will not lead us to confusion. Confusion itself will be normal duty of the using some words. It is like sages who speak with each other with riddles. Let's think about language game where the first person tells something confusing and his partner replies with something confusing too. I mean that confusions can be the duty of language working in some contexts. It is like Zen koan which has to make confusion or other puzzles and sacred riddles. We don't know whether words have meaning if we are outside some language game of if we don't know the rules of words usage. We don't have any middle floating line which will divide sensible and nonsensical propositions. We can make up a language game where confusions will be the result of proper word using. But what is special in such language games? The special lies in the fact that confusing proposition which can be understood as nonsensical from external point of view is not nonsensical within language game. The actors of the game don't feel confused in the sense of stopping or idling machine. Language game is normal when the language works within. The sense of confusion meant to be a sense of an actor who, so to say, drops out from the game. Philosophical problems seem to be non-philosophical if we don't feel a confuse. So, it follows that our language (with all its inner language games) is ordinary, that is working if we feel no problem with that. But when we take the words from contexts, from their forms of life we face with problems. The problems with idling language are problems of our activity but not with the language itself.

P. Koslowski

RISK-TAKING AS A VALUE AND RISK-AVOIDANCE AS A VALUE THE ETHICS OF RISK-MANAGEMENT AND THE FINANCIAL INDUSTRY

Risk is not a homogenous phenomenon. Sometimes, risk-taking is considered to be a good, sometimes risk-avoidance. The paper investigates in the conditions under which risk-taking and risk-avoidance are considered goods. It compares the differences in the attitude towards risk between American finance capitalism and the Continental European Social Market Economy. It examines the rights of risk-takers and those of risk-avoiders in the population which both must be taken into consideration. Risk-takers should not transfer the burden for their financial wagers on those parts of the population that is risk-averse and disapproves of wagers. In this perspective, the bail-out of financial institutions by the tax-payer is problematic.

**A. Laktionova, candidate of philosophical sciences, assistant,
T. Shevchenko national University, Kyiv**

PHILOSOPHICAL ANTHROPOLOGY: IRREDUCIBILITY TO EMPIRICAL ANTHROPOLOGIES

A philosophical analysis of mankind cannot be reduced to empirical studies. The transcendental question of conditions of possibility of human being is crucial to differentiate it from any other form of life. It is a quest about the principal essence of human nature and can be viewed as a being which includes the overcoming of itself. A human being takes itself as the possibility of being something different, new from what it is. *What it is* is constituted by *what it could be, what it could become*.

A human being differs from any other form of life by its openness to something new. It is readiness to postulate itself further above anything experienced, expected or predicted. Such characteristic supports a transcendental need to allow, among others, transcendent conditions of possibility of human self-identity.

It corresponds to Kant's intelligible ideas of reason. So, mentioned openness, readiness to overcome the own identity, can be seen as constituted by a mind which affects itself.

Claimed crucial characteristic of a man, the identity of whom is constituted by it, is the evidence for the need of philosophical anthropological analysis and its irreducibility to empirical investigations. In the field of Philosophical Anthropology, from the very beginning, it seems to be an important task to consider such distinctive human features which would differentiate and provide for principal identification of a mankind.

I will try to illustrate the idea that a human being is what he is due to its postulating of itself over itself by picking up some ideas of Max Scheler, Helmuth Plessner, Arnold Gehlen and Ludwig Wittgenstein.

According to M. Scheler (Scheler 1928, ch. II–III), the spiritual dimension of human beings is intertwined with its life-energy ('impulsion'). The 'spirit' is a free generation of an accomplishment of its acts by a person, its actuality is pure, and it cannot become a subject, it cannot accomplish itself. A person accomplishes herself as an ordering of the spiritual acts, she collects herself as a row of events in time, she witnesses herself from the spiritual center by making the spirit to become her subject in the process of inner perception and observation. She does it due to the blind life-energy, which she sublimates into her spiritual activity. The spirit does not become to be an object. The other persons are not subjects. One can reach the others by reciprocal participation in accomplishment of free spiritual acts. In the spiritual acts the world is accomplished by a generation of ideas, which are not prior, and not identical, and not posterior to the things. Ideas accompany things, together they are generated in the acts of realization of the world inside an eternal spirit. So, the identity of a person is not given but is infinitely acquired with the life-energy ('impulsion') intertwined with spiritual sphere into activity to create newly in every act the world and itself in the forms of ideas intertwined with the things.

H. Plessner (Plessner 1928) views the 'center' as a unifying condition of a human organism. The center is intensive moment of the excentric positionality of a human. His body is intermediate between the life and the surrounding. The organism and its surrounding reciprocally form each other. Excentric positionality means that a person directs herself outside herself. Due to the center of positionality a person is able to relate to herself from a distance, to reflect about herself as a system of life, to realize the center of her existence by self-identification. A person knows her center from the core of her existence, experiences this center of her, and because of the last overcomes it. The excentric character of human life makes a human to be able to come over its center outside into surrounding; an excentricity is a human position in relation to the surrounding, environment, but at the same time a human preserves himself by turning to himself, in such a turn from the outside to inside of himself, he gets himself in his new accomplishment.

A. Gehlen (Gehlen 1963) defines a human nature as being principally active. Such activity turns as a huge tension for a man. Acting a person creates without direct intention more than it was initially expected by her. This means that a person overcomes herself in the results of her actions, which she is inclined to demonstrate by her nature. By accomplishing her actions a person generates some crucial supports to rely on in further actions. A. Gehlen calls these supports institutions. The institutions are sub-results of human actions which unload the tension of active human nature.

L. Wittgenstein's 'said and shown' (Wittgenstein 1922, section 4.1212) distinction can be considered in a perspective of distorting linguistic limitation of human actions. 'To say' and 'to show' are human actions, each of which is self-sufficient as such. But if we try to say about the action, we act in a sec-

ond-order, we rather describe than accomplish an action. We act linguistically (we say) to accomplish the content of linguistic unit. When something accomplishes itself, as in the case of showing, we do not need to accomplish it as a content of a correspondent linguistic unit; such linguistic unit becomes to be redundant. So, there is no need to say about something which can be shown. By doing that we would limit our active ability. The active ability gives oneself a possibility to become something different, to create oneself by its own action. So we cannot appropriately locutionary describe our actions before they would be done. We have no rules in advance to follow to make such a description. The action constitutes its rules. In the process of an action we do not need to describe them, we accomplish them. We can illocutionary describe them after the action. After the action is finished, we can accomplish the rules of it by saying about them, by accomplishing the correspondent linguistic units. Their content is relevant only conceptually to the situation of the past action. In the action the rules are known practically, participant of the action (or a language-game) is sensitive to them as they are internal implicit constitutive and regulative norms of his actions. He does not need to express them orally. Even more, he cannot express them orally because he is not exhaustively aware about what could they be until the end of the game (action). So, by trying to say about what can be shown, we distort it by limiting the meaning of showing to how we could say about it. How we could say about something is constituted by how we practically accomplish it. 'To say' is neither prior nor identical with 'to show', but it could have posterior conceptual significance for an illocutionary description of what was performed by the 'showing'. We cannot say about the shown with the same direct access to its meaning, as we were directly gathering it participating in its accomplishment. So, this is a reason to avoid to say about the 'shown'. Otherwise we limit ourselves from being engaged in something new, which could have happened to us, or from being ready to allow ourselves to become something new.

The last conclusions lead to discuss the very popular problem of private language (Wittgenstein 1951, sections 243–315). Thus, there can be no rules as practical internal implicit constitutive regulative norms in advance to speak. The external rules, syntactic, semantic, phonetic, grammatical etc. norms plays the role of a normative background, and together with pragmatic context supply instrumental control of accomplishment of linguistic unit by its constitutive practical norm in a definite context. It is always a speaker who accomplishes a linguistic unit due to the relevant practical norm. Practical norm makes such accomplishment possible, but the background norms and a pragmatic context give an approximate range for linguistic unit. So, we are not able to invade effectively private language without any reference to such a range. Although is it a speaker who actualize some segment of the relevant range to realize linguistic entity, by doing that he gain himself as something new, different from what he ever was.

В. О. Лобовиков, проф.

**ДВА МИРА, ДВА ЯЗЫКА, ДВЕ СЕМАНТИКИ,
ДВУЗНАЧНАЯ АЛГЕБРА ЭТИКИ И "КОЧЕРГА ВИТГЕНШТЕЙНА"
(ПОПЫТКА УДОВЛЕТВОРИТЬ ПРОСЬБУ ВИТГЕНШТЕЙНА
ПРИВЕСТИ ЕМУ ПРИМЕР ЭТИЧЕСКОГО ПРИНЦИПА)**

Ответ Поппера на вопрос Витгенштейна не удовлетворил последнего. В этой связи я полностью солидарен с Витгенштейном, "покинувшим поле боя", так как продолжать полемику на теоретическом уровне Поппера было бесперспективно. Тем не менее, сам по себе вопрос Витгенштейна нетривиален. Попробуем в данной работе удовлетворить просьбу Витгенштейна привести ему пример *всеобщего этического закона*.

Пусть символ $W-1$ обозначает "мир трактата". А $W-2$ обозначает "мир, являющийся *трансцендентным* по отношению $W-1$ ". Пусть $L-1$ обозначает "язык для мира трактата", а $W-2$ обозначает "язык для мира $W-2$ ". Семантика языка $L-1$ есть его отношение к $W-1$. Семантика языка $L-2$ есть его отношение к $W-2$. На языке $L-1$ *нужно молчать* о мире $W-2$: в противном случае – бессмыслица. На языке $L-2$ *нужно молчать* о мире $W-1$: в противном случае – бессмыслица. Но если говорить о мире $W-2$ на языке $L-2$, то утверждения уже не будут заведомо бессмысленными: они будут, либо истинными, либо ложными (в двузначном случае). По Витгенштейну, ценности (этики, эстетики) принадлежат не миру $W-1$, а миру $W-2$. Поэтому, этические принципы могут и должны быть сформулированы на языке $L-2$, имеющем *аксиологическую* семантику. Формально-логические связи между $\langle W-2; L-2 \rangle$ и $\langle W-2; L-2 \rangle$ "обрубаются" "Гильотиной Юма".

Но вопросы философии (в частности, этики) могут быть вполне осмысленными, если, исследуя, например, этические высказывания, выйти за рамки тотальности фактов и перейти от формально-логического анализа к *формально-аксиологическому*. Согласно формально-аксиологической семантике, изучающей пару $\langle W-2; L-2 \rangle$, значения слов и словосочетаний естественного языка этики являются *ценностными функциями от некоторого числа ценностных переменных*.

Для ответа на поставленный Витгенштейном вопрос воспользуемся двузначной алгеброй формальной этики. В тезисах нет возможности сделать все необходимые разъяснения, относящиеся к этой алгебре, и дать точные определения всех ее понятий, поэтому, сошлюсь на публикации, в которых все эти разъяснения и дефиниции даны. В дополнение к ним введем следующие символы и определения их значений.

Глоссарий для следующей ниже таблицы 1. Пусть выделенные курсивом буквы a и b обозначают *ценностные переменные*, принимающие *моральные значения* из множества $\{x$ (хорошо), p (плохо) $\}$. Это же множе-

ство является *областью изменения значений* обсуждаемых *ценностных функций*. Символ Vab обозначает ценностную функцию "насилие (чего, кого, чье) b над (чем, кем) a ". Aab – "агрессия, атака, нападение, наступление (чего, кого) b на (что, кого) a ". Dab – "движение, изменение, преобразование, трансформация (чем, кем) b (чего, кого) a ". Pab – "повреждение, разрушение (чем, кем) b (чего, кого) a ". Yab – "уничтожение, убийство (чем, кем) b (чего, кого) a ". Gab – "сохранение (чем, кем) b (чего, кого) a ". Dab – "защита, оборона (чем, кем) b (чего, кого) a ". В двузначной алгебре формальной этики, перечисленные ценностные функции от двух переменных точно определяются следующей ниже таблицей 1.

Таблица 1

a	b	Vab	Aab	Dab	Pab	Yab	Gab	Dab
x	x	п	п	п	п	п	x	x
x	п	п	п	п	п	п	x	x
п	x	x	x	x	x	x	п	п
п	п	п	п	п	п	п	x	x

Дефиниция DF-1: ценностная функция (аксиологическая форма) называется *законом алгебры этики*, если и только если эта функция (форма) является *тождественно хорошей*, т.е. принимает значение "х (хорошо)" при любой возможной комбинации *моральных значений* своих *ценностных переменных*.

Дефиниция DF-2: ценностная функция (аксиологическая форма) называется *формально-этическим противоречием или нарушением универсального закона этики*, если и только если эта функция (форма) является *тождественно плохой*, т.е. принимает значение "п (плохо)" при любой возможной комбинации *моральных значений* своих *ценностных переменных*.

Используя данные выше определения, нетрудно убедиться (путем "вычисления" соответствующих ценностных таблиц), что функции Gaa и $Da a$ являются *тождественно хорошими*, т.е. законами алгебры формальной этики. Они суть примеры *всеобщих законов этики*, т.е. то, о чем спрашивал Витгенштейн. А вот Yaa есть пример *нарушения универсального закона этики*, т.е. пример *формально-этического противоречия*. На естественный язык Yaa может быть переведено как "самоубийство (чье) a ". То, что в алгебре формальной этики (для любого a) самоубийство (чье) a есть формально-этическое противоречие (тождественно плохой поступок), очень хорошо согласуется со следующей записью в дневнике Витгенштейна: "Если самоубийство дозволено, тогда все дозволено. Если что-то не дозволено, тогда самоубийство не дозволено. Это проливает свет на сущность этики. Ибо самоубийство есть, так сказать, элементарный грех". Самоубийство в алгебре формальной этики – аналог самопротиворечия в алгебре логики.

L. WITTGENSTEIN ON THE STATUS OF ETHICS

In the age of the impetuous development of the positive science, one of its methodologists, L. Wittgenstein, in the preface to *Tractatus Logico-Philosophicus* mentioned: "What can be said at all can be said clearly; and whereof one cannot speak thereof one must be silent" [Wittgenstein L. *Tractatus Logico-Philosophicus*. – London, 1922. – P. 23]. Ethics proved to be the space of unspeakable for the founder of analytical philosophy. Such qualification is rather equivocal for ethics as Wittgenstein stressed, commenting *Tractatus* in correspondence: ethics was the main content of the book. He wrote that the book consisted of two parts, completed and uncompleted, and uncompleted part was the main one [Fann K. T. Wittgenstein's conception of philosophy. – Oxford, 1969. – P. 1]. The uncompleted part of the *Tractatus* contained thoughts, truth of which seemed "unassailable and definitive" to Wittgenstein: "I am... of the opinion that the problems have in essentials been finally solved" [Ibid. – P. 24]. But declaring their final solving, Wittgenstein hastened to specify: "If I am not mistaken on this, then the value of this work... consists in the fact that it shows how little has been done when these problems have been solved" [Ibidem].

Such unspeakability of ethics and qualitative differences from "logico-philosophical" content of scientific knowledge refer to realms of sacred and mystical. Wittgenstein's proper ethical work *A Lecture on Ethics* was written a few years later after *Tractatus*. Wittgenstein confessed there: "It seems to me obvious that nothing we could ever think or say should be the thing... I can only describe my feeling by the metaphor, that, if a man could write a book on Ethics which really was a book on Ethics, this book would, with an explosion, destroy all the other books in the world... Ethics, if it is anything, is supernatural" [Wittgenstein L. *A Lecture on Ethics // The Philosophical Review*. – Vol. 74, № 1. – P. 7].

Ethics as it possesses supernatural qualities, is approached closely to the sphere of sacred. Fundamental unspeakability of ethical experience and solemn silence about it refer to famous explanation given by I. Kant at the similar occasion: "I must, therefore, abolish knowledge, to make room for belief" [Kant I. *The Critique of Pure Reason*. – State College, 2010. – P. 23]. It seems, Wittgenstein by his statement modified Kantian thought with a glance of epoch and circumstances of analytical philosophy. One and a half of a century which separate these two formulae of "philosophical Hesy-chasm" correspond temporal expression of the path from Enlightenment Rationalism to Logical Positivism. In the "disenchanted world" (M. Weber) ethics occupies the place of religion.

This tendency is very representative. On the one hand, ethics sets almost exclusive right on the spiritual authority and moral supervision. On the

other hand, seemingly evident ethics matters provoke any intellectual to judge on them. It seems, the latter disturbs as a problem only professional ethicists. This is the second effect which is exposed while supernatural qualities of ethics are postulated. Wittgenstein, this methodologist of analytical philosophy, rejected to give scientific status to ethics because specification "ethics, as it is anything" needs an object "is anything like science". For Wittgenstein, ethics as a science is impossible.

Wittgenstein was not the only philosopher who refused scientific status of ethics. But his argumentation is remarkable. Non-scientific character of ethics is the direct effect of its sacred qualities. Outlining the realm of ethics, he gave it "ultimate meaning" and "absolute values". "Ethics... springs from the desire to say something about the ultimate meaning of life, the absolute good, the absolute valuable" [Wittgenstein L. A Lecture on Ethics // The Philosophical Review. – Vol. 74, № 1. – P. 12]. The methodologist of analytical philosophy was not able to verbalize the content of the absolute value because "no description that I can think of would do to describe what I mean by absolute value" [Ibid. – P. 11]. While speaking or writing on ethics as well as on religion the main Wittgenstein's striving for was to go beyond significant language. Thus, it is clear that ethics can not be the science because it "does not add to our knowledge in any sense" [Ibid. – P. 12] in such its status.

Wittgenstein anticipated his rejection by the important terminological explanation. He mentioned established J. Moore's book *Principia Ethica* where ethics was defined as "the general enquiry into what is good". At the beginning of his lecture Wittgenstein noted that he would use the term "ethics" in a slightly wider sense, precisely "in a sense in fact which includes what I believe to be the most essential part of what is generally called aesthetics" [Ibid. – P. 4].

Reference to aesthetics and even more, treatment aesthetics as the sphere where ethics is "the most essential" but only "part" is open to criticism. This equivocity passes quickly while thinking of classical tradition of aesthetics. German philosopher A. G. Baumgarten was a person who coined the term "aesthetics" and initiated studies of aesthetics. He distinguished two levels of human cognition. The highest level is the realm of reason and logic, the lowest level is the sphere of senses and intuition. The former is inspired by the cognition of truth and refers to logical judgments, whereas the latter deals with judgments of taste and comprehension of beauty and refers to aesthetics. Also, Baumgarten initiated current division of aesthetics into practical and theoretical parts. The subject matter of practical aesthetics is the sphere of arts, and of theoretical aesthetics – philosophical reflection on the creativity and sensual experience.

In fact, Baumgarten just actualized amplified content that had solid background in Occidental intellectual tradition. Its roots are in Ancient Greek conceptualization of aesthetic experience. "Techne"/τέχνη (as an integral unity of arts, crafts and sciences) side by side with music and medicine constituted corpus of Mechanical Arts. "Episteme"/ἐπιστήμη (rational knowledge, disinterested understanding) was in opposition to "techne" and referred to

Liberal Arts as those matters of study for free persons (Grammatics, Rhetoric, Logic). Aesthetics constituted the lower level only comparing with logic/scientific knowledge and basing on the criteria of truth and reliability. However, aesthetics was able to explicate sensual experience which logic lost sight of. Just in such prospects Wittgenstein ideas concerning sensual and metaphoric character of ethics can be comprehended.

It should be mentioned that scientific status of ethics was denied not by a professional ethicist, but by the methodologist of science, who chose ethics as a subject for a lecture at Cambridge University because he considered it the best topic for conversation on the subject of "general importance" and which he was "keen on communicating to audience" [Ibid. – P. 3]. The choice of the subject was favored the solid conviction to avoid the topics of his scientific investigations. Wittgenstein mentioned that "to explain a scientific matter... it would need a course of lectures and not an hour's paper" [Ibid. – P. 4]. Also Wittgenstein did not want to reduce science matters to so called popular-scientific lecture because then he would make the audience believe that it understood a thing which actually it did not understand, and gratified what did he believe "to be on the lowest desires of modern people, namely the superficial curiosity about the latest discoveries of science" [Ibid. – P. 3].

Thus, while stigmatizing dilettantish curiosity to the issues of philosophy of knowledge of his potential audience, Wittgenstein turned to the subject which he never would stop respect deeply and would not for his life ridicule it [Ibid. – P. 12]. The methodologist, while defending the field of his proficiency and protecting it against dilettantism, did not feel any doubts to be competent in ethics matters. Thus, he was free to reduce ethics, this traditional discipline of philosophical reasoning, to the realm of unspeakable experience and supernatural matters.

Круглий стіл

"СКЛАДНІСНЕ МИСЛЕННЯ: ЗАСАДИ ТА ЗАСТОСУВАННЯ"

И. В. Ершова-Бабенко, д-р филос. наук, проф., Одесса

МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ АСПЕКТЫ РАССМОТРЕНИЯ СЛОЖНОГО И СЛОЖНОСТИ В ФИЛОСОФИИ И НАУКЕ XX–XXI ВЕКОВ

В данной работе с позиций постнеклассического знания сделана попытка рассмотреть понятия "сложное" – "сложная система", "сложная организация" и "сложность" в философии и науке XX–XXI веков в междисциплинарном аспекте. В поле внимания, поэтому, включены работы из области познания разных аспектов сложных систем: диалектики познания сложности и организованности сложных систем (Тютин, 1988), логики универсального эволюционизма (Моисеев, 1989), познание сложного,

самоорганизации в неравновесных системах (Николис, Пригожин, 1979, 1990) и материи (Баблюяц, 1990), а также физиологии (Ухтомский, 1934), биофизики (Волькенштейн, 1988) и физических основ биологического формообразования (Белинцев, 1991), макроскопического подхода к сложным информационным и другим системам (Хакена, 1991; 2000), законов эволюции и самоорганизации сложных систем (Князева, Курдюмов, 1994), анализа понятий "сложность и "самоорганизация"" (Ершова-Бабенко, 2001). Кроме того рассмотрены работы Г. Малинецкого (2002), Д. Чернавского (2004), М. Кагана (2005), М. Басина (2006) и др.

Попытку сделать подобный шаг нас побудила позиция М. Кагана, высказанная им в статье 2004 года, где автор исходит "из неприятия ставшего едва ли не господствующим в наши дни представления, что теоретическая разногласица отвечает плюралистическому духу современной философии, признающей право каждого мыслителя (хотя его трудно бывает отличить от имитирующего мыслительную деятельность графомана) говорить *что угодно о чем угодно*, и почитаемого архаическим взглядом на философию как на *связанный с научным мышлением способ осмысления мира и места человека в мире*; а в этом случае возникает возможность преодолеть интеллектуальный хаос благодаря опоре философского дискурса на *достигнутый теоретической мыслью в XX в. уровень познания бытия*. Ибо мысль эта не сводится к постмодернистскому культу субъективности, релятивности, абсолютной свободы самовыражения личности, вплоть до уравнивания науки и мифологии, теоретического анализа и художественной метафоризации, логического мышления и шизоидного – истинно современным является и строгое системное мышление, и синергетическое осмысление процессов развития в природе, обществе, культуре, человеческой жизни, и ширящиеся междисциплинарные связи разных областей научного знания, включающие философскую рефлексию как способ осознания методологических принципов такой самоорганизации познавательной деятельности" [Каган М. С. О синергетическом подходе к построению современной онтологии // Синергетическая парадигма. Когнитивно-коммуникативные стратегии современного научного познания. – М. : Прогресс-Традиция, 2004. – С. 353–354].

**И. В. Ершова-Бабенко, д-р филос. наук, проф.,
М. Н. Кучер, докторант, ОНМедУ,
Н. М. Микулак, докторант, ОНМедУ, Одесса**

РАССМОТРЕНИЕ ПРИНЦИПОВ ПСИХОСИНЕРГЕТИКИ В ФИЛОСОФИИ ОБРАЗОВАНИЯ И МЕНЕДЖМЕНТА

Человек и человечество во всех сферах своей деятельности неизбежно ощущают все особенности времени – изменения, в которых мы живем: социально-политические, экономические, культурологические, информационно-эмоциональные, философско-методологические и др.

Особенность времени – это и мировоззренческая сторона вопроса, представление об отношениях в системе сред "мир – человек", месте человека в мире. Развитие цивилизации привело к кардинальным изменениям отношений в системе среды, а следовательно, и ее состояния, поскольку, пожалуй, впервые мы сталкиваемся с ситуацией, когда функция среды, функция ее формирования переходит от природы к человеку и такая среда приобретает агрессивный характер. Не случайно развитие получил широкий спектр исследований, связанных с новыми взглядами на человека и его психику, с новой картиной мира и общества, с новыми условиями жизни людей [Ершова-Бабенко И. В. Психосинергетика и ее место в постнеклассике // Интегративна антропология. – 2011. – № 2(18). – С. 16–27].

Рассмотрение вопросов, связанных с философией образования и менеджмента, так ли иначе, связано с тем, что пути решения проблемы социальной и интеллектуальной адаптации человека в быстро меняющемся мире, сохранения духовного равновесия в море конфликтов могут быть более продуктивно выражены на ее языке. В свете сказанного в докладе рассматриваются принципы психосинергетики [Ершова-Бабенко И. В, Горищак С. П. Постнеклассическая методология – психосинергетика: возможности применения в медицине // Интегративна антропология. – 2012. – № 1. – С. 10–24]:

1. Принцип осевого центрирования.
2. Принцип клавиши и смысловесущей организации информации.
3. Принцип обнуления/ перехода на уровень другого масштаба.
4. Принцип диффузности.
5. Принцип "вывернутой варежки".
6. Принцип "вершинности".
7. Принцип самоорганизации.
8. Принцип "целое-в-целом".

Острота современной социальной ситуации требует задуматься над ролью и местом психического состояния человека в общей структуре и состоянии общества, производственных отношений, нооэкологической ситуации и вытекающих стратегий поведения, деятельности, взаимоотношений, свойственных этим состояниям [Ершова-Бабенко И. В. Место психосинергетики в постнеклассике // Постнеклассика: философия, наука и культура : монография. – СПб. : Мирь, 2009. – С. 460–491].

Исходя из позиции современной науки о том, что все природные среды являются открытыми нелинейными самоорганизующимися, следует выбрать методологию постнеклассического периода развития науки, которая наиболее обозначилась в последние 30 лет XX века.

В целом это привело к возможности рассмотреть психосинергетическую философию стратегии человеческой деятельности в начале нового тысячелетия и предложить соответствующий подход как методологическое решение, сформулировав и принципиально новые основания концептуальной модели человеческой деятельности.

СИСТЕМНОЕ МЫШЛЕНИЕ В ПОСТНЕКЛАССИЧЕСКОМ МЕНЕДЖМЕНТЕ

В современных условиях теория управления находится на уровне древней алхимии – в поисках философского камня эффективности. Ключевой вопрос – какой подход, какой инструмент выбрать для поиска эффективных решений. Системный подход достаточно успешно рекомендовал себя в решении многих важных проблем управления, но нелинейные эффекты, особенно в ситуации неконтролируемых рисков и тотальной неопределенности, не поддаются его вчерашним инструментам. В этом аспекте достаточно убедительной выглядит позиция последователя Рассела Акоффа – бизнес консультанта и специалиста системотехника Джамшида Гараедаги. Его позиция – будущее за системной методологией как целостным языком интерактивного моделирования. Под интерактивным моделированием понимается реконструкция будущего и изобретение способов его реализации.

Помимо интерактивного моделирования системная методология определяется как точка пересечения следующих положений системного мышления: целостное мышление (итерация или последовательные приближения структуры, функции и процесса); итеративное мышление (хаос и сложность, динамика систем с многоконтурными петлями обратной связи); самоорганизация (предопределенное состояние, социокультурная модель).

Современное системное мышление, по мнению Гараедаги, рассматривает организации как целенаправленные мультиразумные системы. Их базовые характеристики и особенности поведения определяют *системные принципы*: открытость, целеустремленность, многомерность, эмерджентность и контринтуитивность. И этот подход вполне согласуется с нашей точкой зрения, с пониманием постнеклассического характера современных организаций. Как мы ранее показывали, им присуща сложность, необратимость, историзм и т.п. Именно по характеру этих объектов мы определили, что менеджмент находится на постнеклассическом этапе своего развития. Какой же тип мышления соответствует этому этапу менеджмента, а, соответственно, какая же методология. Гараедаги считает, что современное системное мышление уже третьего поколения:

"Первое поколение системного мышления (исследование операций) решало проблему взаимозависимости в контексте механистических (детерминированных) систем.

Второе поколение системного мышления (кибернетика и открытые системы) занималось двойной проблемой взаимозависимости и самоорганизации (негэнтропии) в контексте живых систем. Открытые живые системы проявляют противоположную тенденцию – они стремятся к порядку, генерируя отрицательную энтропию (негэнтропию).

Третье поколение системного мышления (моделирование) пытается справиться с тройной проблемой взаимозависимости, самоорганизации и выбора в контексте социокультурных систем".

Ведущий консультант в области системного мышления Джозеф О'Коннор в своей книге "Искусство системного мышления" предлагает как раз необходимые знания о социокультурных системах, а так же о методологическом подходе к творческому решению проблем. Один из важных практических аспектов этого знания – как системное мышление может повлиять на ситуацию. Например, "самосбывающееся пророчество" – одна из типичных системных моделей, проявляющихся на различных уровнях социальной реальности. Кроме того, проясняется роль одного из важных аспектов, который напрямую связан с историзмом, присущим постнеклассическим сложным системам – временной горизонт рассмотрения. Это фактор, определяющий границы системы и его правильный выбор очень важен. Главное, что он не должен быть слишком коротким, чтобы полностью проявились все интересующие свойства системы. "Уяснив, зачем вам нужно исследовать систему, начните с событий, которые вам кажутся важными. Они свидетельствуют о наличии определенного паттерна, закономерности поведения, в них заключен смысл... На уровне отдельного события ваша способность повлиять на ситуацию может быть невелика. Но если вы разглядели паттерн, то у вас есть возможность построить модель структуры системы и найти в ней точку приложения рычага, которая даст возможность изменить структуру, а благодаря этому и события". Это главный фокус системных изменений, которые стали насущной потребностью современного менеджмента. На практике он реализуется как построение картины привлекательного будущего, согласно которому затем изменяется структура организации. Таким образом осуществляется развитие социокультурных систем. "В понятии развития мы выделяем два активных фактора: желание и способности. Возбудить желание помогает привлекательное видение лучшего будущего, усиленное взаимодействием процессов создания нового и восстановления старого. Способность человека к творчеству вкупе с его желанием делиться своим творчеством с другими приводит к формированию коллективного образа желаемого будущего". Построение картины желаемого будущего также должно использовать принципы системного мышления, т.к. все возможные взаимозависимые переменные должны быть учтены, чтобы эта картина была непротиворечива и в принципе осуществима. Поэтому есть определенные принципы построения системных моделей, а также принципы построения сюжетных линий или сценариев развития системы. Ведь очень важно определить структуру системы, но еще важнее определить ее дальнейшее поведение. Причем, современное системное мышление не просто прогнозирует поведение системы, а интерактивно его моделирует.

О ТИПОЛОГИИ СЛОЖНОСТИ И ЕЁ ТЕМАТИЧЕСКОМ МНОГООБРАЗИИ

Среди актуальных проблем современности феномен сложности занимает далеко не последнее место. Этот феномен обсуждается во многих отраслях знания, в том числе в эпистемологии и философии науки. В последнем случае его можно рассматривать (в том числе в связи с вопросом: как возможна сложность?), по крайней мере, в трёх ракурсах – онтологическом, эпистемологическом и деятельностном.

С **онтологической** точки зрения можно говорить о сложности объектов и систем, сложности их структуры и динамики, о сложности реальности. Так, например, естествознание теперь всё чаще сталкивается с необходимостью исследования сложных динамических систем, самоорганизующихся эволюционирующих объектов. Кроме того, специалисты, работающие в социальной и экономической сфере, политике и гуманитарных науках, сознают, что основные проблемы человечества также отличаются сложностью, глобальностью и нелинейностью. Тем самым, в XXI век наука вступила, всё настойчивее вводя в свою предметную область сложные объекты. Современный научный дискурс уже не избегает сложности, требуя рационального её освоения [Ратников В.С. Системное мышление: сложность и рациональность // Системный подход в современной науке (К 100-летию Л. фон Берталанфи) – М.: Прогресс-Традиция, 2004]. Сложность, как и эволюция, становится общенаучным, трансдисциплинарным понятием.

Эпистемологический контекст предполагает рассмотрение сложности знания (сложности проблемы, гипотезы, теории, закона и т.п.). Важную роль здесь играют когнитология (и когнитивные науки) и компьютерные науки. Последние предложили когнитивные основания, на которых можно строить и развивать многие направления науки о сложности.

Весьма широк **деятельностный** ракурс сложности. Он охватывает и методологическую сложность [Ратников В. С. Відновлення методологічної культури у процесі освоєння наукою феномена складності // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності. – К., 2002. – Вип. 9. – С. 81–91], и сложностное мышление (мышление о сложном в духе К. Майнцера или Э. Морена, синергетический подход, вероятностный стиль мышления и т.п.), и сложность технологии [Ратников В. С. Феномен сложности в контексте современной философии науки // Учёные записки Таврического нац. ун-та. – Симферополь, 2008. – Т. 20, № 1. – С. 110–121] (в том числе алгоритмическую сложность), и оценочную сложность (экспертную в том числе), и праксеологическую сложность (в том числе в социокультурной сфере).

Каждый из этих ракурсов имеет свою специфику; тем не менее, они не изолированы друг от друга.

Тематическое многообразие обсуждения феномена сложности включает также и такие темы, как: а) сложность и случайность; б) сложность и неопределённость и в) сложность и простота. Эти три темы можно, в частности, соотносить с весьма популярной в последнее время теоретической моделью детерминированного хаоса. Тема (а) связана со стохастичностью как сложной случайностью; тема (б) предполагает своеобразную трансформацию неопределённости хаоса в "горизонт предсказуемости", а в теме (в) обсуждается простота (детерминистических) уравнений, описывающих сложность динамики простых систем.

Сказанное выше в большей степени относится к сложности в науке и к рефлексиям в сфере эпистемологии и философии науки. Однако, феномен сложности, разумеется, охватывает гораздо более широкую предметную область.

Круглий стіл
"УКРАЇНОЗНАВЧИЙ ЗМІСТ
ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ І. ОГІЄНКО"

Т. Д. Антонюк, канд. іст. наук
a_t_d_@bigmir.net

І. ОГІЄНКО – ФУНДАТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ

Народ завжди мав дієвих і творчих особистостей, які глибоко розуміли завдання і потреби нації і робили все можливе для їх реалізації, для забезпечення подальшого розвитку суспільства. Однією з таких яскравих і талановитих особистостей є постать Івана Івановича Огієнка, який посів вагоме місце в історії української суспільно-громадської думки і просвітницького руху кінця ХІХ – початку ХХ століття. Творча спадщина Івана Огієнка для кількох поколінь була недоступною. Сьогодні ми маємо можливість вивчати його наукову спадщину, в тому числі його концепцію національної освіти. Великий патріот І. Огієнко бачив перспективу для українського народу лише при наявності власної системи національної освіти. І. І. Огієнко (1882–1972) – людина високої духовності, учений-філолог, культуролог, самовідданий діяч – патріот в державотворчій, освітньо-культурній і релігійно-церковній сферах. І. Огієнко стоїть біля витоків вищої національної освіти, у 1917 р. Центральна Рада доручила йому викладати в Київському університеті курс історії української мови. Упродовж 1917–1918 рр. І. Огієнко пише та видає посібники, методичні розробки, підручники для шкіл та самоосвіти. З 1918 р. він професор Київського університету. Гетьманський уряд призначає його головою комісії створення нових вищих шкіл. Працюючи на цій посаді, І. Огієнко організував українські держа-

вні університети в Києві та Кам'янець-Подільському, приватний український історичний факультет у Полтаві, викладав українську мову на Вищих жіночих курсах, у Духовній академії. З липня 1918 р. він ректор Державного Українського Університету у Кам'янець-Подільському. З 12 жовтня 1918 року Наказом міністерства освіти І. Огієнко був направлений на роботу ректором Кам'янець-Подільського університету. У першому та другому урядах Директорії УНР він – міністр освіти [Мала енциклопедія етнодержавознавства / редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. – К. : Довіра ; Генеза, 1996. – С. 869].

За його концепцією національної освіти, реформа вищої школи була пов'язана зі шкільною освітою, враховувала її загальноосвітні принципи, водночас орієнтувалася на тогочасні світові досягнення в організації навчання та виховання молоді. "Наш Університет, – підкреслював І. Огієнко на його відкритті 22 жовтня 1918 р., – український по духові й устроєві, а наша мета – науковий досвід і виховання молоді. Університет виховуватиме інтелігенцію, буде вселяти любов до інших народів: якщо ти руський – то будь руським, Якщо ти поляк – то будь поляком, якщо ти єврей – то будь євреєм. Університет буде зв'язком між професорами та студентами, що дасть змогу працювати разом на користь рідної України" [Тюрменко І. І. Життя, віддане народowi: Іван Огієнко (митрополит Іларіон) // Історія України. – 1999. – № 6. – С. 7]. Ректор І. І. Огієнко прагнув, щоб в університеті панувала доброзичлива, демократична атмосфера, не було фактів зловживання становищем, замовчування недоліків, вживалися заходи до виправлення нетерпимої ситуації. Молодь гостро реагувала на різні відхилення, доноси, які помічала за урядовцями, викладачами і навіть за ректором. Досить багато позитивних відгуків про І. Огієнка як талановитого керівника було сказано його співробітниками та учнями. "Мав нагоду бачити, яка сильна творча індивідуальність Ректора професора І. Огієнка" [Буковський Л. Бібліотека Кам'янець-Подільського університету // Слово істини. – Вінніпег, 1949. – Число 3 (15). – С. 18]. Ректор І. Огієнко надавав значну матеріальну та організаційну допомогу українському вищому шкільництву, його любили і поважали студенти, "Для нас, студентів, став і учителем, і Батьком, бо ми завжди, без всякого вагання й страху, зверталися до нього в усіх випадках нашого нового студентського життя. І нікому ніколи не було від нього відказу. Ніхто ніколи не бачив його холодним чи безучасним до студентських інтересів" [Огієнко – міністр освіти // Слово істини. – Вінніпег, 1951. – Число 4 (40). – С. 2] Він зрікся свого ректорського утримання і передав його на заснування студентських стипендій. Очолюючи міністерство освіти із січня по квітень 1919 р., І. Огієнко продовжував і поглиблював освітні реформи, започатковані першим міністром освіти І. Стешенком. Одним із перших наказів міністра І. Огієнка був наказ про мову, підписаний 30 січня 1919 року. Відповідно до цього наказу:

1. Закликом Української народної Республіки від 1 січня 1919 р. державною мовою на Вкраїні визнано мову українську. Тому викладавою

мовою по всіх школах України – вищих, середніх та нижчих – повинна бути мова українська.

2. Наказую, аби зо дня оголошення цього наказу всі навчителі, що володіють українською мовою по всіх школах вищих, середніх, нижчих, почали виклади всіх лекцій українською мовою.

3. Тимчасово з дозволу Міністра народної освіти – для вищих шкіл, губерніального комісара – для середніх, повітового комісара – для нижчих шкіл викладовою мовою окремого навчителя може бути і інша мова...

4. Національно розмежовані школи користуються для навчання мовою своєї нації" [Наказ по Міністерству освіти від 30 січня 1919 р. // Освіта. – 1919. – № 4].

За словами І. Огієнка, "мова – це не тільки простий символ розуміння, бо вона витворюється в певній культурі, в певній традиції. В такому разі мова – це найсвятіший вираз нашої психіки, це найперша сторожа нашого психічного я... І поки живе мова – житиме й народ, його національність. Не стане мови – не стане й національності..." [Огієнко І. Українська культура. – К., 1918. – С. 239]. Ось чому із прийняттям Україною незалежності було прийнято закон "Про мову".

Визначивши напрямки і основні засади реформування освіти, І. Огієнко докладав зусиль до того, щоб державна українська школа базувалася на принципах спадкоємності всіх видів навчання, була демократичною і соціально доступною. Так, із загальної кількості студентів Кам'янецького університету (1401) українців було 1111, євреїв – 211, поляків – 35, росіян – 32, німців – 8, білорусів – 3 [Тимошик М. С. "Лишусь навіки з чужиною...". Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження. – Вінніпег ; К., 2000. – С. 67]. Він вважав, що необхідно виховувати щирих патріотів, гідних громадян України, які б мали високий рівень освіти та культури; навчальний процес усіх типів навчальних закладів слід пов'язувати із життям, історією і традиціями народу; система вищих навчальних закладів має формувати національно свідомі, високоосвічені кадри педагогічних працівників.

***С. М. Бойко, канд. філос. наук, ст. наук. співроб.,
ННДІ українознавства***

ВИКОРИСТАННЯ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ І. ОГІЄНКА У ПРОВЕДЕННІ МІЖНАРОДНИХ КОНКУРСІВ З УКРАЇНОЗНАВСТВА ДЛЯ СТУДЕНТІВ ТА МОЛОДИХ УЧЕНИХ

Досліджуючи творчу спадщину І.Огієнка важко однозначно сказати, в який із сфер діяльності І.Огієнко залишив найпомітніший слід. Одне беззаперечно: "він чесно і до кінця своїх днів сповна служив українській справі, попри те, що більшу половину свого земного життя провів у вимушеній еміграції. Однак навіть далеко від рідної землі не залишав сво-

її подвижницької діяльності на ниві відродження української нації, в захисті, утвердженні та розвої рідної мови та культури" [*Чухліб В.* Сіяч Господньої ниви // Столиця. – 2002. – № 1, 10 січ. – С. 24].

В особі І. Огієнка, як зазначає І. Головай, ми маємо, перш за все, приклад подвижницької праці, глибокої релігійності, щирого патріотизму, людської та національної гідності. "Рідко народ і його інтелігенція мають серед себе таких людей, що можуть багато цінного дати своєму народові", – так зазначав у вітальному листі 1957 р. М. Ветухов, президент УВАН у США, з нагоди 75-річчя І. Огієнка. Зокрема, *по-перше*, І. Огієнко є автором мовознавчих монографій, історичних та релігієзнавчих праць, оригінальних поетичних творів. *По-друге*, з постановням Центральної Ради він активно долучається до розбудови національного шкільництва, упродовж 1917–1918 років пише низку підручників та посібників для шкіл і самоосвіти з української мови. Згодом разом з академіком А. Кримським та професором Є. Тимченком у Міністерстві освіти Української Народної Республіки очолює правописну комісію, що готує "Проект правопису української мови", який було прийнято і затверджено Всеукраїнською академією наук. За часів уряду Директорії УНР професор І. Огієнко був призначений міністром народної освіти і на цій посаді здійснював мудру україномовну політику, впроваджуючи українську літературну мову, насамперед, у школи та церкву. З 1919 р. І. Огієнко – міністр віросповідань в уряді УНР, а з 1920 р., за дорученням С. Петлюри, виконує обов'язки керівника державного апарату УНР. Він – один з фундаторів Кам'янець-Подільського університету, у 1918–1920 роках очолює цей заклад, читає лекції як професор. *По-третє*, після поразки національних сил І. Огієнко, опинившись у вимушеній еміграції, створює низку українських установ, зокрема у Польщі – Український народний університет, започатковує видавництво Української автокефальної церкви за кордоном. *По-четверте*, будучи глибоко релігійною, відданою християнським ідеалам, людиною, в сані митрополита Іларіона став палким поборником об'єднання всіх гілок українського православ'я в єдину соборну церкву. За сприяння І. Огієнка, у квітні 1960 р. у Вінніпезі було проголошено Акт духовного об'єднання трьох церковних автокефальних церков-митрополій діаспори: Української греко-православної церкви в Канаді, Української православної церкви у США й Української автокефальної церкви на чужині. Найбільшим досягненням Митрополита Іларіона у розвитку християнської думки в Україні став україномовний переклад Біблії, над яким дослідник працював багато років, яким користуються християни усіх конфесій.

Таким чином, досліджуючи творчу спадщину І. Огієнка, ми простежуємо прагнення митрополита сприяти процесу самозбереження української нації. Саме на це і не тільки спрямовують свої сили науковці Національного науково-дослідного інститута українознавства та всесвітньої історії Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (далі ННДІУВІ) при проведенні Міжнародних конкурсів з українознавства для студентів та молодих учених.

*Метою Міжнародного конкурсу з українознавства для студентів та молодих учених (далі – Конкурсу) є активізація наукової роботи студентів та молодих науковців у сфері українознавства як синтезуючої і цілісної системи наукових інтегративних знань, створення у вищих навчальних закладах системи широкого залучення студентів до участі у наукових програмах та різних формах науково-дослідної діяльності. У конкурсі можуть брати участь студенти вищих навчальних закладів України III–IV рівнів акредитації незалежно від форм власності та підпорядкування, студенти зарубіжжя, які отримують спеціальність, пов'язану з українознавством, українською філологією, історією, філософією тощо, магістранти та молоді вчені. На Конкурс подаються самостійно підготовлені роботи студентів, магістрантів чи молодих науковців з актуальних проблем українознавства, які є пошуковими за своїм характером і мають наукове значення. Конкурс проводиться у два етапи: *I етап – заочний* (передбачає можливість проведення Конкурсу у форматі "Інтернет конкурс"), *II етап – очний* (передбачає публічний захист наукової роботи, виконання Інтернет-олімпіади з українознавства та української мови, проведення українознавчих майстер-класів).*

15–16 грудня 2011 р. у ННДІУВІ відбувся II (очний) етап III Міжнародного конкурсу з українознавства для студентів та молодих учених. Проблематика Конкурсу-2011: українська ідентичність в глобалізованому світі. Розглядалися гіпотези наукового проекту: Що таке українське? Зобразіть українське.

Т. С. Воропаєва, канд. псих. наук, доц., ст. наук. співроб., КНУТШ, Київ
voropayeva-tania@rambler.ru

ЗНАЧЕННЯ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ І. ОГІЄНКА ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ДАВНЬОЇ СЕМАНТИКИ НАЗВИ "УКРАЇНА"

Відомо, що М. Грушевський вважав, що етнонім "анти" є своєрідним етимологічним попередником етноніма українці. І це повністю підтверджують сучасні дослідження. Етнонім "анти" має іранське походження й більшістю дослідників тлумачиться як "край", "рубіж", "кінець", "крайній", "окраний", "окраїнна територія", що у смисловому розумінні означає порубіжних жителів (слов'яни-землероби були для іраномовних скіфів і сарматів окраїним народом). Саме в такій формі й перейняли цей етнонім візантійці у VI–VII ст. Проте антські терени і для скіфо-сарматів, і для слов'ян були "окраїнними", але для слов'ян вони були крайніми східними теренами, а для іранців – крайніми західними теренами. Таким чином, етнонім "анти", який постав на подвійно порубіжних теренах (де сходяться кінець Сходу (тобто Азії) і початок Заходу (тобто Європи)), уособлює не тільки споконвічну межу між землеробським і кочовим світом, але й європейський цивілізаційний кордон (цікаво, що у словах "Європа", "Балтія", "Україна", "Русь", "Білорусь" є спільна семантика, що базується на понятті "захід").

Н. Яковенко підкреслювала, що в кінці XVI – на початку XVII ст. докола київської домінанти оберталась вся історія "Імперії Русів", що Київ був ядром (серцем) цієї імперії, а сама "Імперія Русів" у сприйнятті автора "Дніпрових Камен" (1620) була квінтесенцією "християнського передмур'я". Саме слово "передмур'я" (antemurale) виразно окреслює порубіжність України-Руси з азійським, номадським світом. Ще одним доказом важливості слова "передмур'я" є категорія "Homo antemurale", яка опрацьовується сучасним польським філософом С. Симотюком і пов'язується з історичним простором Центральної та Східної Європи. Вчений доводить, що на теренах "передмур'я" Європи існує інший тип екзистенції та креативності, він надає терміну "antemurale" характеру метафори, яка пояснює специфічне "буття на передмур'ї", де "ante" має три значення: 1) просторове ("біля"), 2) часове ("раніше"), 3) аксіологічне ("перед", тобто краще, передове, більш цінне місце). Відомо, що в міфологічній системі мислення центр (який репрезентується архетипом Утіленості) завжди передбачає наявність кола (яке репрезентується архетипом Вкрайності). С. Шелухін абсолютно вірно пояснював цей аспект семантики слова "Україна", згадуючи при цьому ритуальний процес "укроювання" весільного короля (символу землі, поля, хліборобства), адже "украяти" (коровай чи землю) – це значить відрізати від цілого шмат, який після цього буде окремим, самостійним об'єктом зі своїми межами, кордонами, краями й окраїнами. При цьому первісний смисл слова "украяти" означав "різати по колу". Цікаво, що Руська земля дуже здивувала варягів своєю "вкрайністю", адже вони називали Київську Русь "Гардаріки" ("країна укріплених міст"), оскільки в ті часи укріплені міста були все ще незвичайними для Скандинавії. Цікаво, що принцип "вкрайності" не був властивий і для тогочасних російських етнічних теренів, для яких характерними були селища з кучовою безсистемною забудовою, адже вдалині від степів життя протікало спокійно, захищати поселення валами, ровами та дерев'яними стінами не було потрібно. Отже, вже у ранньому Середньовіччі "вкрайність" була помітною на українських теренах.

У цьому контексті дуже важливою є не тільки перша літописна згадка терміна "Україна" у 1187 р., але й перша писемна згадка слова "україни" (з наголосом на "а"), що містилася в давньоруському творі "Слово, як погани кланялися ідолам" (бл. 1060), який репрезентував І. Огієнко у своєму творі "Дохристиянські вірування українського народу". І. Огієнко вважав, що цей твір є перекладом грецького "Слова на Богоявлення", написаного Григорієм Богословом у IX ст. і перекладеного близько 1060 р. Перекладач трохи скоротив оригінал і додав до нього вставки, які мали місцевий характер. Можна стверджувати, що слова "і нині по українам моляться єму, проклятому богу Перуну, Хорсу, Мокоші" є саме такою вставкою. Фразу "по українам" І. Огієнко перекладає як "на границях" [*Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу*. – Вінніпег, 1965. – С. 94, 104, 109, 373–376]. Сьогодні практично доведено, що слово "україни", вжите давньоруським переписувачем у

1060 р., відповідає саме антським теренам. Отже, саме І. Огієнко зробив величезний внесок у справу відновлення давньої семантики назви "Україна", стимулюючи подальші дослідження цієї проблеми.

Архетипна ідея Вкраяності репрезентована у назвах так званих "марок" (прикордонних земель) Центральної та Західної Європи, а також у назвах країн із морфемою "ленд" (land). Невіддільність автохтонних народів від територій, які вони займають, знаходить своє яскраве вираження в тому, що й назви їх держав можуть бути тільки територіальними – Гренландія, Ірландія, Ісландія, Нідерланди й ін. У науковій літературі ХХ ст. подібні територіально організовані системи суспільних відносин, найчастіше називали "країнами". Країни – це територіально організовані системи суспільних відносин, це єдність народу, природи і культури. Поняття "україни" (рязанські, мешчерські, тульські й інші україни), як репрезентант архетипної ідеї Вкраяності, почало вживатись у російських джерелах не раніше XVI–XVII ст., коли ці порубіжні землі (тобто "україни") були включені в склад Московської держави. Відомо, що в XVI–XVII ст. на європейських географічних картах позначали і "Україну", і "Окраїну", причому остання була розташована на теренах тодішньої Московії, між сучасними російськими містами – Кромі та Єлець (причому, що саме на теренах цієї "Окраїни" розташована й річка Неруса (яка колись "маркувала" етнічний кордон між русинами-українцями й угро-фінами, між "внутрішньою" та "зовнішньою" Руссю), і місто Кромі (яке свідчило про наявність кордону, "кромки" між Україною й окраїною Московії). Це підтверджує не лише відмінності між поняттями "Україна" і "Окраїна", але й специфіку українського етноніму, у якому зінтегровані як архетип Вкраяності, так і архетип Утіленості (чого немає в інших етнокультурах, де присутній лише перший архетип). Глибинні витоки архетипу Утіленості, який репрезентований у назві "Україна", простежуються в індоіранській міфологічній системі, де Східні рубежі маркувалися як "перед" (тобто зверненість обличчям до Сходу Сонця). У східних слов'ян слово "окраїнний" здавна означав "передовий", тобто той, що найбільш наближений до Сходу Сонця. Всесвітньо відомий історик Норман Дейвіс підкреслив, що ім'я України дуже близьке за своїм змістом до англійського слова "frontier" ("порубіжжя"), що слова з морфемою "front" мають у германських мовах ще одне значення – "перед", "передня частина". Отже, в імені України зафіксовано, що вона представляє передове, східне порубіжжя Європи. Оскільки анти справді заселяли південно-східну частину слов'янських (а також європейських) теренів, то саме в кореневій частині їхнього ендоетноніму ("ути", "утичі") та самоназви їхніх нащадків ("українці"), які залишились на цих самих теренах, і мусили бути виявлені принципи "утіленості" (сонячного начала) та "вкраяності" (як територіальної окресленості та порубіжності з номадським світом), що, власне, і відбулося. Адже у назвах "Україна" та "українці" містяться й ознаки сакрально-міфологічної "утіленості", і ознаки цивілізаційно-географічної "вкраяності". Ці самі ознаки репрезентовані і в

українському національному прапорі: 1) за сакральнo-міфологічними ознаками синій колір уособлює небо, а жовтий – родючу землю, у якій утілене сонячне начало, 2) за цивілізаційно-географічними ознаками жовтий колір символізує Азію, а синій – Європу.

Т.М. Ємець, канд. філос. наук, наук. співроб., КНУТШ, Київ

ДІЯЛЬНЕ УКРАЇНОЗНАВСТВО ІВАНА ОГІЄНКА

Попри двадцятиліття існування незалежної держави Україна, все ще залишається актуальною для сучасного українського суспільства проблема повернення із небуття імен видатних діячів національної історії.

Одне із чільних місць у списку цих імен належить Івану Огієнку. Як зазначає академік М. Жулинський, цей "вчений-державотворець", був автором більш ніж півтори тисячі українознавчих праць з історії, культури, мовознавства, літературознавства, філософії, історії церкви. "Дослідження в галузі славістики, й зокрема обґрунтування у цьому контексті окремішності і самобутності української мови, культури в цілому, принесли йому ім'я і велич ученого світового масштабу" [Жулинський М. Г. Передмова // Тимошик М. С. Голгофа Івана Огієнка. Українознавчі проблеми в державотворчій, редакторській та видавничій діяльності : монографія. – К. : Заповіт, 1997. – С. 5].

Видатний організатор, державний, громадський, культурний і церковний діяч, редактор, видавець, він був також і митцем – поетом, перекладачем. Не випадково, саме І. Огієнкові, який досконало володів грецькою, латинською, церковнослов'янською, старосв'єрейською, польською, німецькою, англійською, всупереч надзвичайно складним життєвим обставинам випало здійснити один із найвагоміших внесків в сучасну національну культуру – реалізувати ідею перекладу та видання повного тексту Біблії українською мовою. Також закономірно, що саме одна із його поезій "Не питай, чого в мене заплакані очі..." стала народною піснею, дуже популярною на Поліссі. Але, як зауважує М. Тимошик, авторський текст, на відміну від переінакшеного ліричного народного, проникнутий патріотичним звучанням болю за рідний край [Тимошик М. С. Голгофа Івана Огієнка. Українознавчі проблеми в державотворчій, редакторській та видавничій діяльності : монографія. – К. : Заповіт, 1997. – С. 166]. Такою ж гіркотою за долю рідної України та глибоким патріотизмом пронизані філософські поеми І. Огієнка "На Голготі", "Марія Єгиптянка", "Філософські містерії". Та ці біль і гіркота не позбавляли його наснаги активно боротись за українську Державу, за національну культуру.

Як свідчення його дієвого патріотизму можна згадати, що він ще у 1905 р. починає писати наукові та літературні твори українською мовою. Активна наукова та громадська діяльність його проходила у київських виданнях "Громадська думка", "Рада"; у товаристві "Просвіта". З 1907 р., ще студентом Київського університету св. Володимира він починає спів-

працювати зі щойно утвореним Українським науковим товариством. Був коректором "Записок Українського наукового товариства в Києві", неофіційним редактором I–VI томів. А членом УНТ став з 1909 р.

І. Огієнко здатен був виборювати свою українськість навіть в роки самодержавства. Не дивно, що після знищення імперії його зусилля по відстоюванню української самобутності значно посилились. Зокрема, він першим серед викладачів Київського університету св. Володимира ще у квітні 1917 р. перейшов на викладання українською мовою. Саме І. Огієнко у жовтні 1917 р. як член Ради новоутвореного Центральною Радою Міністерства освіти виступив з ініціативою заснування національного народного університету (Київський Український Державний Університет), на протигагу проросійському Київському університету св. Володимира. Згодом став там професором кафедри української мови, секретарем історико-філологічного факультету. Тоді ж він розробив новий курс лекцій щодо української культури. Згодом книгу "Українська культура" Генеральний секретар військових справ С. Петлюра доручив видати мільйонним тиражем з метою просвітництва у війську. Також у 1917–1918 рр. І. Огієнком було видано близько 20 навчальних підручників і посібників для вивчення української мови школярами, студентами, військовими та чиновниками.

Зробив І. Огієнко визначний внесок і в унормування українського правопису, був одним із ініціаторів прийняття 17 січня 1919 р. Закону про державну українську мову в УНР, затвердження правописного кодексу для обов'язкового вжитку щодо української мови. І. Огієнко вважав, що "рідна мова – то найголовніший наріжний камінь існування народу, як окремої нації" [*Митрополит Іларіон*. Книга нашого буття на чужині. – Вінніпег : Українське Наукове Богословське Товариство, 1956. – С. 114].

Як державний діяч він працював міністром освіти та, пізніше, міністром віросповідань в уряді УНР. Був одним із організаторів об'єднання ЗУНР і УНР, став Головним уповноваженим Ради Міністрів Української Народної Республіки для організації і проведення на Софійському майдані Києва 22 січня 1919 р. святкування Акту злуки Західноукраїнської Народної Республіки і Української Народної Республіки в єдину соборну Українську державу. Успішно реалізував рішення уряду гетьмана П. Скоропадського 17 серпня 1918 р. про заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету. Став його ректором. Зумів у вкрай несприятливих умовах відкрити богословський факультет, української гімназії для дорослих, курси українознавства.

Після поразки української революції та вимушеної еміграції не змінив своєї активної патріотичної позиції. Хоча і не став учасником політичних рухів в українській діаспорі, але не припиняв активної українознавчої діяльності. З 1923 р. був членом Українського наукового товариства ім. Шевченка у Львові. Викладав у 1925–1932 рр. у Варшавському університеті. У 1931 р. чехословацький університет у місті Брно просудив йому ступінь доктора філософії.

Не полишав видавничої діяльності. У 1933 р. заснував у Варшаві науково-популярний щомісячник "Рідна мова", який виходив до 1939 р.

У 1935 р. заснував журнал "Наша культура" (виходив до 1939 р., був поновлений у 1946 р. в Лозанні-Парижі, згодом – у Вінніпезі з 1951 р.).

У 1940 р. І. Огієнко прийняв чернечий постриг, обравши церковне ім'я Іларіон в пам'ять про першого київського митрополита часів князя Ярослава Мудрого. Став архієпископом Холмським і Підляським УАПЦ, у 1943 р. – православним митрополитом. Така зміна життєвої позиції не була випадковою. Адже він у своїх українознавчих розвідках багато уваги приділяв дослідженню історії Української церкви, починаючи від княжих часів. 13 січня 1918 р. на Соборі Української Православної Церкви 35-річний І. Огієнко виступив з доповіддю, де наголошував на відродженні, а не створенні Української церкви, підтверджуючи свої аргументи безцінними лаврськими стародруками. Наполягав не на українізації, а на дерусифікації, "відмосковленні" української церкви. Говорив про неканонічність приєднання Української церкви до Московського патріархату.

І в чернецтві продовжував наукові розвідки з історії української культури та української церкви. У 1942 р. здійснив у Празі видання двотомної "Української церкви". В першому томі на основі першодруків досліджував історію української церкви від часів Київської Русі до появи у 1581 р. Острозької Біблії; у другому томі, досліджуючи долю української церкви після приєднання її до Московської митрополії у 1686 р., показав історію знищення незалежної української церкви російською владою.

Остання 25 років свого життя провів у Канаді, був обраний 8 серпня 1951 р. на Надзвичайному Соборі у Вінніпезі першоієрархом Української Греко-Православної Церкви у Канаді і митрополитом Вінніпегу. Крім пастирської діяльності займався й науковою та педагогічною роботою. За його участю було реорганізовано богословський факультет Манітобського університету, тепер там навчають православних священників для українських громад по всьому світу.

Науковець-патріот, організатор-державотворець, митець – І. Огієнко протягом всього життя демонстрував яскраве поєднання наукового вишколу та організаторських здібностей із послідовним патріотизмом. Його діяльне українознавство стало містком між культурницьким етапом націостановлення у ХІХ ст., коли накопичувався етнографічний матеріал, та ХХ ст., коли українськість активно впроваджувалась у суспільну свідомість українців діаспори, а згодом, на межі ХХІ ст. – і громадян незалежної держави Україна.

С. Кагамлик, канд. іст. наук

УКРАЇНЬСКА ЦЕРКОВНА ЕЛІТА В ТВОРЧОСТІ І. ОГІЄНКА І ПЕРСПЕКТИВИ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В контексті українознавчого доробку І. Огієнка вагоме місце посідає дослідження постатей українських церковних діячів, які своєю духовно-релігійною, церковно-політичною і культурно-просвітницькою діяльністю зробили значний внесок в розвиток вітчизняної історії і культури.

На початку наукової праці І. Огієнка це були переважно історичні портрети тих чи інших особистостей, які виходили у формі нарисів в окремих журнальних публікаціях. Однією з найперших, яка привернула увагу митця, стала творчість українського проповідника Іоанікія Галатовського – саме йому І. Огієнко присвятив свою магістерську працю. До постаті видатного богослова XVII століття він час від часу звертався й надалі і написав про нього 13 окремих завершених досліджень.

Надалі розвідки про окремих церковних діячів окремими розділами доповнювали фундаментальні наукові дослідження автора. Таким прикладом може служити ґрунтовна українознавча праця І. Огієнка, яка містить історико-бібліографічний огляд українського друкарства, на фоні якого представлено цілу галерею як знаних, так і маловідомих особистостей на терені книгодрукування [Огієнко І. Історія українського друкарства. – К., 1994. – Т. 1].

Безпосередньо проблемами історії української Церкви та її проводу І. Огієнко почав займатися саме в умовах еміграції. Так, 1942 року в Празі побачило світ його солідне – у двох томах – видання "Української церкви".

Ще ґрунтовніше Іван Огієнко займався життєписами визначних церковних діячів після переїзду до Канади – в п'ятидесятих роках, коли починає окремо досліджувати окремі періоди історії Церкви. Так майже одночасно з'явилися дві його монографії "Українська церква за Богдана Хмельницького. 1647–1657" (Вінніпег, 1955) і "Українська церква за час руїни. 1657–1687" (Вінніпег, 1956). Остання містить короткі життєписи цілої плеяди вищих церковних діячів, як Йосип Тукальський, Діонісій Балабан, Лазар Баранович, Інокентій Гізель, Іоанікій Галатовський, Антоній Радивилівський, Феодосій Сафонович, Варлаам Ясинський, Дмитрій Туптало, Феодосій Углицький, Іоанн Максимович та ін. Їх логічним продовженням мало стати ще одне дослідження – "Українська церква за час гетьмана Мазепи", однак цю працю Іван Огієнко написати не встиг, хоча й зібрав для неї відповідний архівний матеріал.

В окремому циклі історичних монографій І. Огієнко представив яскраві постаті українських ієрархів Дмитрія Туптала (Ростовського) і Арсенія Мацієвича та духовних провідників Іова Почаївського і Паїсія Величковського. Ці матеріали увійшли до єдиного сучасного видання, яке представляє сучасному читачеві безцінний досвід подвижництва української церковної еліти, яка діяла в надзвичайно складних умовах На думку упорядника цього видання і дослідника творчості І. Огієнка М. Тимошика, книгу можна назвати "унікальними розповідями про цілий ряд "блискучих світильників негасимих", що мужньо і самовіддано "горіли" під час страшної загрози самому існуванню українського народу як окремої нації" [Тимошик М. Переднє слово // Огієнко І. Життєписи Великих Українців. – К. : Либідь, 1999. – С. 5–7].

Резюмуючи досвід І. Огієнка у царині церковно-біографічних досліджень, відзначимо, що у науковій літературі, як дорадянського періоду, так і сучасній, неодноразово зверталися до окремих постатей церковної еліти ранньомодерного часу, подвижників та ієрархів, розглядалися пи-

тання філософсько-світоглядних засад їх творчості, різних напрямів діяльності на теренах Росії, проте цілісний аналіз внеску українських православних ієрархів в українську культуру до цих пір відсутній. Реконструкція їхнього особового складу та з'ясування місця в суспільстві потребує докладного вивчення, окрім власне церковно-релігійної, культурно-просвітницької та іншої діяльності, також мотивації вчинків та поглядів окремих осіб, кола спілкування та багатьох інших питань. Важливо також відтворити духовний світ, у тому числі й світоглядні орієнтири, представників вищого духовенства, могилянців-інтелектуалів ранньомодерного часу з точки зору окреслення відповідних перспективних моделей для формування сучасної національної еліти. Адже без розуміння того, якою має бути провідна верства та її цінності, не можна уявити собі подальші перспективи розвитку суспільства.

Л. В. Сорочук, канд. філол. наук, наук. співроб., КНУТШ, Київ

ПРАЦЯ ІВАНА ОГІЄНКА В ЦАРИНІ ЕТНОКУЛЬТУРИ (ДО 130-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Величезна й різностороння наукова спадщина Івана Огієнка (Митрополита Іларіона) займає належне місце в арсеналі досліджень видатних науковців не тільки в Україні а й поза її межами. Український вчений-філолог, педагог, ієрарх Української автокефальної православної церкви, професор Київського університету. В 1919 р. працював міністром народної освіти і міністром віросповідань Української Народної Республіки. У 1918–1920 рр. – ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету. За волею долі емігрував до Польщі, пізніше до Канади. У 1933 р. заснував у Варшаві щомісячний журнал "Рідна мова", який друкувався до 1939 р. і мав великий вплив на утвердження норм єдиної літературної мови і формування національної свідомості українців поза межами тодішньої України.

Світове визнання Огієнку принесли фундаментальні праці з історії української культури, мови й церкви, які й нині не втратили свого наукового значення. Потрібно назвати такі його праці: "Українська культура" (1918), "Історія українського друкарства" (1924), "Князь Костянтин Острозький і його культурна праця" (1958), "Українська церква за часів Богдана Хмельницького" (1956), "Українська літературна мова XVI ст. і Крехівський Апостол 1560 р." (у 2-х т., 1930), "Візантія і Україна" (1954), "Костянтин і Мефодій, їх життя та діяльність. Історично-літературна монографія" (у 2-х т., 1927–1928), "Дохристиянські вірування українського народу" (1965), "Слово о полку Ігоревім" (1949, 1967), "Повстання азбуки і літературної мови у слов'ян" (у 2-х т., 1937) та ін. Варто згадати титанічну працю Івана Огієнка над перекладом Біблії та укладання багатьох словників, переважна більшість яких присвячена унормуванню української мови. Деяку частину словників І.Огієнко встиг надрукувати у Києві та Львові. Значну кількість словників, менших за обсягом, вчений, не маю-

чи коштів видати окремо, друкував протягом багатьох років у редактованих ним часописах "Рідна Мова", "Наша культура", "Віра й культура".

Обраний першоієрархом Української Православної Церкви в Канаді він наполегливо розгорнув науково-дослідну роботу, надрукувавши понад сорок досліджень з історії культури, церкви, мови, етнографії. Митрополит Іларіон упорядкував вищу богословську освіту для православних канадських українців, розбудував богословський факультет Манітобського університету, перетворивши його в Колегію імені св. апостола Андрія, також налагодив видавничу діяльність.

Те, що зробив Іван Огієнко в царині української культури, заслуговує не лише гідного пошанування, а й необхідності залучення цього матеріалу для практичного використання в сучасних наукових дослідженнях. Олекса Мишанич у вступній статті до монографії Митрополита Іларіона "Дохристиянські вірування українського народу" зауважує: "Огієнко – один із провідних мовознавців, який успішно поєднував науково-дослідну і педагогічну роботу, відстоюючи права української мови в науці, освіті і повсякденному житті українців" [Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу : монографія. – Вид. 2-е. – К. : АТ "Обереги", 1994. – С. 1].

Особливо визначною з погляду наукової розробки теми зв'язку християнства з народними традиціями, з народною культурою є наукова праця І. Огієнка "Дохристиянські вірування українського народу". Роман Кирчів зазначив, що, надзвичайності цій праці надає передусім те, що вийшла вона з-під пера вченого уже в сані верховного ієрарха Української православної церкви – Митрополита Іларіона" [Кирчів Р. Внесок Івана Огієнка в українську етнографію і фольклористику // Народна творчість та етнографія. – 1995. – № 4–6. – С. 12]. В зазначеній праці автор наголошує на тісний зв'язок релігійних вірувань з народною культурою, з міфологічним світоглядом, з, "поганською" вірою наших предків. Ці знання необхідні для розуміння та нового прочитання історії нашої церкви, історії суспільного життя нашого народу.

Вагомою в науковому доробку Івана Огієнка є праця "Українська культура". Ця історично-публіцистична книга обіймає чотири розділи "Українська культура за давні віки", "Вплив української культури на московську", "Українська культура XIX-го віку", "Тернистим шляхом (про кривди народів в Україні)". Вчений, в своїй роботі, ґрунтовно дає оцінку багатьом питанням пов'язаних з традиційною культурою, з етнічною історією, менталітетом українців й збереження самобутності нації.

Завдяки працьовитості та багатогранності наукових пошуків талановитий вчений, релігійний діяч залишив нащадкам спадщину цікавих напрацювань в царині української культури. Сам І. Огієнко, за словами В. Качкана, є "носієм і творцем невсипущого національного духу" [Качкан В. Етнокультурний пласт Івана Огієнка // Українське народознавство в іменах : у 2 ч. – К. : Либідь, 1994. – Ч. 1. – С. 281].

Отже, опрацьовуючи праці Івана Огієнка, ми ще більше переконуємось, що його наукові напрацювання є гарним прикладом наукової ретельності, виваженості підходів, глибокого енциклопедизму та об'єктивності.

ДОДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ

Б. М. Басій, магістр, НаУКМА, Київ
basiy.b@gmail.com

СОЦІОЛОГІЯ МУЗИКИ Т. АДОРНО: PRO ET CONTRA

Теодор Візенгруд Адорно (1903–1969) – видатний філософ 20-го століття, представник Франкфуртської школи, запропонував свій проект соціології музики у книзі "Вступ до соціології музики" (Einleitung in die Musiksoziologie), що була видана у 1962-му році, а в основу праці лягли лекції, що були прочитані автором у Франкфуртському університеті зимового семестру 1961/62-го навчального років та стаття "Думки про соціологію музики" (Ideen zur Musiksoziologie), що була опублікована 1958-го року у журналі "Schweizer Rundschau" і у 1959-му увійшла до збірки "Klangfiguren. Musikalische Schriften I". У праці Адорно не намагався систематично подати основні проблеми дисципліни, а скоріше означити проблемні поля дисципліни. Так, у своїй роботі крім викладу загального бачення музики, суспільства та їх взаємозв'язку, Адорно торкається таких питань, як занепад опери, взаємовідносини диригента та оркестру, специфіка музичного життя у XIX та XX століттях.

Новизна проекту Адорно полягала перш за все у єдності розуміння музичної та соціальної дійсності. Попередні спроби провести соціологічний аналіз музики хибували на розуміння музики як людського надбання і застосовували позитивістські методи, що давали емпіричні дані, проте нехтували сутнісним розумінням музики як соціального феномену. Наприклад, Макс Вебер (1864–1920) у своїй статті "Раціональні та соціологічні засади музики" (Die rationalen und soziologischen Grundlagen der Musik) (1921) хоча і намагається прослідкувати та аргументувати історичний розвиток музики в її гармонічному, технічному та соціальному становленні, проте зводить свою розвідку лише до історії музичного інструментарію (музичних інструментів та технік виконання), як основи розвитку музики, оскільки інструментарій є матеріальною базою, яку можна емпірично дослідити. Натомість позицію Адорно можна реконструювати наступним чином: музика – це мистецтво, що виражає дух часу. І соціологія музики, як дисципліна, повинна вивчати тонку взаємодію форм суспільства та структур музики та спробувати типологізувати способи реакції на музику, виходячи з неї самої: "общество – это совокупность всех людей, как слушающих, так и не слушающих музыку, но все же именно объективные структурные свойства музыки определяют реакции слушателей <...> Предполагается, что произведения сами по себе суть осмысленные и объективные структуры, раскрывающиеся в

анализе и могущие быть восприняты и пережиты в опыте с различной степенью правильности" [Адорно 1999: 13].

Проект соціології музики Адорно отримав як схвальні так і негативні відгуки. Тіа Де Нора у своїй книзі "After Adorno: Rethinking Music Sociology" (2003) намагається вибудувати свій власний проект соціології музики спираючись, на спадщину Адорно. Російські соціологи С.В. Дамберг та В. Е. Семенов стверджують неактуальність та неможливість побудови адекватних досліджень на засадах проекту Адорно.

Тіа Де Нора доводить, що Адорно вплинув на становлення соціологічного підходу до розуміння музики, адже запропонував адекватну методологію, і, по-перше, не лише показав як соціальні практики впливають на формування музики, але й розкрив, яким чином музичні процедури, в яких музика оперує своїм музичним матеріалом, містять моральний вимір і стають прикладом для практики. По-друге, "динамічне" розуміння музики Адорно як процесу продемонструвало важливість не лише самого музичного тексту, але й відгуків слухачів.

Натомість, С.В. Дамберг та В.Е. Семенов у своїй статті "'Социология музыки" Т. Адорно и современная музыкальная культура" (2004) критикують Адорно, і, аналізуючи його ідеї, приходять до висновку, що запропонований підхід до осмислення музики не є адекватним та релевантним сучасному рівню соціологічних досліджень. На їх думку, Адорно розглядає музику у своєму проекті соціології музики як естетичний феномен, і цим робить похибку вже на самому початку – при визначенні предмету дослідження: "...нет музыки как отдельной сферы общественной жизни, а есть некие разнородные практики восприятия музыки. Можно говорить о музыкальных практиках в публичном и приватном досуге, о музыке как факторе эстетической социализации, о профессиональных творческих практиках музыкантов и профессиональных творческих сообществах, но при этом необходимо учитывать, что полем тут является не музыка, а социальный контекст этих музыкальных практик." [Дамберг, Семенов 2004: 181] До того ж розуміння Адорно музичних творів як осмислених та об'єктивних структур призводить соціолога до занурення у проблемне поле іншої дисципліни – музикознавства, оскільки передбачає вивчення не лише рецепції твору суспільством, але і структури самого твору, тобто партитуру, а отже, такий підхід а priori не може лягти в основу соціології музики як галузі соціології.

Розглянувши дві критичні позиції, можемо зробити висновок, що аргументи Тіа Де Нора є не зовсім релевантними самому проекту Адорно. Так, Адорно завжди наголошував на важливості лише музичної форми для розуміння діалектичної взаємодії музичного матеріалу з соціальною дійсністю, як було зацитовано вище. Проте Де Нора вважає інакше для обґрунтування свого власного соціологічного проекту. З іншого боку, Дамберг та Семенов оцінюють лише наукову спроможність проекту Адорно як соціологічного підходу до розуміння музики і приходять до негативних висновків.

Отже, узагальнюючи можна сказати, що у проєкті соціології музики Адорно радше говорить для чого потрібна музика взагалі – як феномен соціальної дійсності, аніж відповідає на питання, як музика, як категорія, може бути корисною для соціологічного дослідження суспільства. Проте вивчення поглядів Адорно на соціологію музики є важливим з історичної точки зору, як для філософії так і соціології, та може слугувати продуктивним стимулом переосмислення сучасних підходів до дослідження такого феномену як музика.

***К. И. Заболотских, канд. филос. наук, доц.,
УГМА, Екатеринбург, Россия***

ПРОБЛЕМА ОДИНОЧЕСТВА В ФИЛОСОФИИ П. ЛАИНА ЭНТРАЛЬО

Человек, его существование, жизненные перспективы, проблемы повседневной жизни всегда были и остаются актуальными. Особенно интересными представляются для современного человека ценности его индивидуальной жизни. В связи с расширяющимися границами современного мира, постоянным общением людей, важной оказывается и проблема одиночества человека, как противоположная тенденция. Этот вопрос рассматривается в каждой культуре по-разному, поэтому интересным будет обозначить особенности его постановки, которые предлагает испанская философия. Испанский философ, историк медицины Педро Лаин Энтральо (1908–2001) пишет о проблеме человека, его смысложизненных перспективах. В таких работах, как: "Теория и реальность другого", "О дружбе", "Человеческое тело", он изучает проблему одиночества человека, предлагает пути ее решения.

Проблема человека, его положения в мире возникает у Лаина в связи с рассмотрением кризиса общества, в том числе и испанского в XX в. Во многом его идеи похожи на взгляды Х. Ортеги-и-Гассета, а также Э. Гуссерля. Ортега полагает, что человек среди других людей, всегда остается индивидом, но при этом его индивидуальность может приобретать характер одиночества, которому придается особое значение: "Мы ...обнаруживаем, что остались одни в Универсуме, что каждое Я, по сути своей, – одиночество..." [*Ортега-и-Гассет* Х. Что такое философия? – М. : Наука, 1991. – С. 273]. Как и Гуссерль, Лаин рассматривает исходный момент встречи с "другим" как встречу сознаний, в которой возникает опыт "мы", включающий опыт отдельно взятого человека.

Основанием для разработки Лаином проблемы общения оказывается понятие одиночества. Он доказывает, что человек всегда связан в своем бытии с другими людьми. Лаин отмечает, что у древних греков вопрос об отдельном индивиде не был проблематичным, понимание Я как обособленного от других людей возникает лишь в христианском мировоззрении. Проблема одиночества человека появляется изначально в христианстве, и разрабатывается в эпоху Возрождения, а также

в Новое время. В XX в. происходит поворот в понимании личности, проблема Другого ставится по-новому. Люди в это время воспринимают мир, как противостоящий человеку, и это переживается ими как ощущение одиночества. Осознание человеком причин своего одиночества ведет к самопознанию. Он осмысливает себя как Я, но одновременно он понимает, что есть нечто более глубокое, чем Я, то, что не принадлежит мне (что я не могу назвать Я) – это не-Я или Другой. Говоря о соотношении понятий Я и Ты, Лаин приходит к выводу о примирении их в идее сосуществования людей между собой.

Возможностью человеческой жизни является общение, взаимодействие одного человеком с другим. Общение людей – это передача части бытия от одного человека – другому, В общении друг с другом люди становятся личностями. Это происходит посредством принятия интересов, потребностей, жизни другого человека, как своей собственной. Другой становится личным Я человека. Тем самым оказывается, что человек, общаясь с другим, меняется сам, становится личностью, но отличной от прежней. Люди не просто общаются, в процессе общения они пытаются понять другого, принять его интересы, потребности.

В качестве главной задачи современности Лаин предлагает – изучить человека как погруженного в свое глубинное метафизическое одиночество, что, в свою очередь, поможет понять Другого и объяснить возможность личного общения с ним. Один человек, согласно философу, может общаться с другим как посредством психического или эмоционального восприятия его, так и с помощью разума. Это: "...драма, состоящая в том, что и должно и невозможно одновременно и осознавать, и осуществлять себя, быть свободой и самосознанием" [*Лаин Эн-тральго П.* Теория и реальность другого // История философии. – 1997. – № 1. – С. 183]. Непосредственное общение людей друг с другом, когда другой воспринимается как "Я" может длиться лишь недолгое время, человек все время будет возвращаться к рефлексии над своей личностью и другой уже не будет столь важен для него.

Лаин полагает, что "встреча" между людьми происходит тогда, когда человек осознает, то, что перед ним находится другой человек. Это сознательное действие, которое основывается на двух посылах: внешней реальности другого и непосредственного восприятия другого самим человеком. Лаин различает встречу первоначальную или объективную и встречу личную или воздействующую, особое внимание он уделяет второй, с целью прояснить восприятие Другого. Встреча оказывается встречей единичного (или одинокого) существования с внешней по отношению к нему реальностью, однако, одиночество здесь – лишь временное состояние, поскольку стремление к Другому – постоянное свойство человека. Философ определяет встречу как ответ человека на реальность другого, которая завершает и придает форму их общению. Другой и Я оказываются, таким образом, в двойном соединении, которое наполнено определенным содержанием. Свобода Я и свобода Другого взаимно

определяют друг друга. От такого соединения зависит сущность человека, содержание его личности. Лаин различает в общении три вида связи: 1) связь объективированная (другой как объект), 2) связь личностная (другой как личность), 3) связь близости (другой как близкий).

Проблемы в общении опасны тем, что могут вернуть человека к исходному состоянию, состоянию одиночества. Среди таких проблем Лаин выделяет следующие: Человек не может принять интересы, потребности Другого как свои, Другой может оказаться для него препятствием, инструментом или объектом воздействия. Кроме этого, общение между людьми может оборачиваться молчанием, нежеланием общаться – в этом случае Другой воспринимается только как цель познания, обладания, а не полноценная личность.

Таким образом, П. Лаин Энтральго, представляет оригинальное понимание проблемы одиночества. Он пытается отказаться от понятия одиночества, которое было выдвинуто экзистенциализмом. Одиночество в идеях философа понимается как ведущее к социальной общности людей, но переход к этой общности представляется как личносно ориентированный, в конечном счете, совместная жизнь людей формируется в результате общения людей – индивидов, отдельных личностей. Встреча людей возможна лишь вследствие их общения между собой как свободных индивидов, которые воспринимают себя таковыми посредством сознательной деятельности.

***В. В. Коломієць, студ., КНУТШ, Kuiv
riberi@meta.ua***

ПРОБЛЕМА СВОБОДИ У ШЕЛЛІНГА

Дослідження проблеми свободи займає в класичній німецькій філософії значне місце. Основний напрямок еволюції цих досліджень полягав в переході від трактування свободи у вигляді космологічної ідеї до розгляду її антропологічної і соціальної складових, тобто в переході від дослідження її можливості до розуміння її дійсності. Власне, Кант і Фіхте розрізняли ідею або поняття свободи і факт свободи. Кант аналізував, насамперед, ідею свободи і розвинув космологічне обґрунтування свободи виходячи з традицій вольфіанської метафізики. Фіхте, навпаки, виходив з факту свободи і обґрунтував її суб'єктивним, формальним чином. Шеллінг, відштовхуючись від Фіхте, намагається поєднати обидва способи обґрунтування свободи, вбачаючи в ній центральний пункт своєї натурфілософії.

В своїй праці "Філософські дослідження про сутність людської свободи" Шеллінг висуває думку що пізнання свободи неможливе з точки зору лише реалізму або ідеалізму. Натомість він виходить зі свого основного філософського принципу – принципу тотожності ідеального та реального. У Шеллінга людина виступає в образі вільного духу, духу

що реалізує своє розуміння внутрішньої самототожності. Існування людської свободи він пов'язує з питанням можливості добра і зла. Проблема свободи породжується проблемою зла і пов'язана з тим, що Бог створив світ і людину. Бог не може бути причиною зла. І якщо свобода є здатність до зла, то вона необхідно має незалежну від Бога основу. Причому мова йде не про зло як ідею, а про реальний вчинок. Тому для Шеллінга антропологічний зріз проблеми свободи – це, перш за все питання її людської дійсності. Людина, за Шеллінгом, – це єдина істота здатна і до добра і до зла. Людина містить в собі джерело свого руху до добра і до зла, при чому цей зв'язок начал не необхідний, а вільний. Зло може бути породжено тільки в людині, адже тільки вона має здатність до розділення єдиного начала. Через людську діяльність і добро і зло стають дійсними. Тому тлумачення свободи неминуче набуває антропологічного характеру.

Щодо формальної свободи, то тут особливих проблем не виникає. Людина знаходить посередині між Богом та природою, тому у відношенні до обох вона вільна. Вона вільна від Бога за допомогою того, що має деяке незалежне коріння в природі, вона вільна від природи, шляхом того, що в ній пробуджене божественне. Цей свій статус "між" людина отримала в результаті гріхопадиння, котре було початковим самовольством і відірвало людину від Бога. Тим самим людина стала формально вільною, бо її форма не співпадає ані з природним, ані з божественним. Проте це тільки негативне трактування свободи.

Шеллінг починає свій трактат про свободу із розрізнення ідеального і реального моментів в людині. Бог, будучи найбільш досконалим ідеальним, все ж потребує реального в основі для того щоб існувати, але основа ця відрізняється від нього, вона є природа всередині Бога. Ця основа є невіддільна від Бога, але все-таки відмінна від нього сутність. У свою чергу вона може існувати лише як самість, першопочаток зла, що відокремлена від нього. Це і є зла першооснова, бо вона відділяється від бога і стає протилежна йому. Шляхом самоодкровення зла основа пробуджується в Бога. Проте вона має скоріше позитивний характер, бо дозволяє проявитися волі любові, як протилежності злу.

Питання про дійсність зла Шеллінг вирішує таким чином. Зло може бути дійсно тільки в людині. Воно стає дійсним тому, що людина являє собою деяку самість. Бог створюючи світ, створює тільки можливість дійсного зла і тому він не несе відповідальності за реальне зло. Індивідуальні волі людей відділяються від Бога і тим самим набувають здатності чинити зло. Можливість зла всезагальна, але вона проявляється тільки через дійсність можливості. В природі зло є тільки у модусі можливості, воно проявляється і стає дійсним в людині. Що стосується поняття добра, то людина добра остільки, оскільки вона має в собі розум ідентичний до універсального розуму і чинить відповідно до нього. Людина є особливою, будучи розумною істотою, вона робить розумне дій-

сним. Добро без діяльної самості не може стати дійсним. Адже в добрі як такому є тільки загальність, а тому й нерозрізненість, несуперечність.

Таким чином, Шеллінг розглянувши онтологічні основи людської свободи, та пов'язавши їх з проблемою добра і зла та їх дійсності, не знайшов адекватних методів, щоб пов'язати ці основи з соціальним аспектом свободи.

В. В. Колух, канд. політ. наук, доц., КНУТШ, Київ
kw@gt.com.ua

ПОЛІТИЧНІ ЦІЛІ ДЕМОКРАТИЧНИХ ВИБОРІВ

Вибори – це висловлення волі народу з питань формування органів державного влади. Це консенсус різних політичних сил суспільства щодо визнання вищого авторитету в суспільстві, згода тих, ким править, на те, щоб ними правили, а, отже потребує пошуку оптимальної форми правління. Вдале поєднання форми правління і виборчих систем надасть змогу більш ефективніше працювати органам влади та реалізувати цілі та завдання демократичних виборів.

Серед основних політичних цілей та задач, які ставить проблема виборів, можна виокремити наступні:

1. **Репрезентативність** (на відміну від конституційного принципу представництва): законодавчий орган як представницька влада повинен відображати основні напрямки суспільної думки. Проте, мажоритарна виборча система відносної більшості, як правило, спотворює репрезентативність депутатського мандату, оскільки кількість голосів, відданих виборцями за переможених кандидатів сумарно може перевищувати в декілька раз голоси, що здобув переможець виборчих перегонів.

2. **Відповідальність**: звітність лідерів перед народом і схвалення їх діяльності або усунення від влади. Фактично відповідальність перевіряється наступними виборами, де народ схвалює дії своїх представників. "Наявність вільного мандату, – як зазначає вітчизняний конституціоналіст В. Шаповал, – не тягне юридичної відповідальності представника перед виборцями, проте необхідно зважати на політичну відповідальність. Наслідками такої відповідальності вважається, зокрема, не обрання на наступних виборах того представника, котрий своїми діями втратив довіру виборців" [Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм. – К. : Юридична фірма "Салком" ; Юрінком Інтер, 2005. – С. 290].

3. **Право участі**: практично всі громадяни повинні мати право брати рівну участь у здійсненні влади, яке повинно гарантуватися конституційними нормами і законами. На практиці виборче право може обмежуватись різними цензами, як правило, віковим, цензом осілості, освітченості (знання державної мови) і таке інше.

4. **Якість**: система повинна сприяти обранню представників, особисті якості котрих найбільше підходять для виконання владних функцій. Система має сприяти утвердженню еліти в державі, яка бере на себе всю повноту відповідальності перед народом.

5. **Ефективність**: уряд повинен бути здатним приймати політичні рішення і здійснювати їх. Однак ефективність влади часто може бути принесена в жертву згоді, консенсусу в суспільстві, оскільки часом вимагає рішучих, але непопулярних кроків. Вибірні лідери мають тенденцію відмовлятися від проведення непопулярної політики, якою б необхідною вона не була, можливість приймати рішення не на шкоду демократії.

6. **Стабільність**: влада має бути захищеною від частих і необґрунтованих змін під тиском часткових інтересів; слід забезпечити спадковість влади при необхідній її зміні. Різке коливання політичного курсу, зміни ідеологічних принципів держави загрожує стабільності всього суспільства. Політична стабільність в умовах демократії означає сталість через здатність до змін, регуляцію розмаїття елементів соціальної системи, функціонування одного уряду на протязі деякого тривалого часу і здатність його успішно адаптуватися до нових реалій. Російський дослідник А. Макаричев виокремив її трактування як: відсутність у суспільстві реальної загрози нелегітимного насильства; функціонування одного уряду протягом деякого тривалого періоду часу; наявність конституційного порядку; відсутність структурних змін у політичній системі; баланс (рівновага) політичних сил тощо [Макарычев А. С. Стабильность и нестабильность при демократии: методологические подходы и оценки // Полис. – 1998. – № 1. – С. 151].

Повинна бути вироблена така система виборів, яка б відповідала всім цим вимогам, але не в жертву демократичним ідеалам.

Відповідь на це складає питання можливе при детальному вивченні всіх існуючих виборчих систем, можливе поєднання їх із формою правління визначить справді працюючі системи в ім'я демократії. Особливість зв'язку форми державного правління і певного типу виборчої системи полягає в тому, що останній може послаблювати або посилювати недоліки, потенційно притаманні тій чи тій формі правління, відповідно, сприяти демократії чи гальмувати демократичні процеси. Американський дослідник, професор Каліфорнійського університету М. Уоллерстайн на семінарі, присвяченому вибору виборчої системи в країнах посткомуністичного простору, неодноразово наголошував, що забезпечення стабільності демократії можливе за умови взаємозв'язку виборчої системи і форми правління. Так стабільності демократії при президентській формі правління краще відповідає мажоритарна виборча система, а парламентарній – пропорційна. Найменш вдалим щодо забезпечення стабільності демократії є поєднання президентської форми правління з пропорційною виборчою системою [Уоллерстайн М. Избирательные системы, партии и политическая стабильность // Полис. – 1992. – № 5–6. – С. 161].

Таким чином, вибори як інститут формування представницьких органів влади є справді демократичним інститутом, якщо вони забезпечують репрезентативність громадської думки, реалізацію активного та пасивного виборчого права, приводять до влади якісних професійних політиків, здатних приймати ефективні рішення в управлінні державою та забезпечують стабільність в суспільстві.

ЛЕЧЕБНАЯ МАГИЯ В ПРОШЛОМ И НАСТОЯЩЕМ

Магические представления в настоящее время составляют определённую часть обыденного сознания населения, в том числе и в развитых странах. В Украине также увеличивается число суеверных людей, разделяющих веру в магию в различных её проявлениях (веру в колдунов, приметы, знахарей, "сглаз"). Растёт число популярных изданий, посвящённых людям, практикующим магию. "Героем" дня в прессе является не медицинский работник, а экстрасенс, колдун.

Самый читаемый писатель XXI века Пауло Коэльо посвящает свой роман "Брида" колдовству и магии а, ведь герои его романа живут в Англии конца XX ст. Медицинский работник в своей работе сталкивается с конкурентами – "коллегами" – целителями, колдунами, знахарями, экстрасенсами. Юристов занимает правовой аспект статуса целителей, закрепление практики целительства в национальном законодательстве. В 2010 году на одной из сессий Верховной Рады внимание депутатов привлекли знахари, провидцы и подобные им специалисты. Окультизм и магия пустили глубокие корни в университетских городах Запада.

Проблема магии, и в частности, лечебной, очень актуальна. Анализ ситуации показывает слабую научную осведомленность в этом вопросе даже тех лиц, которые согласно своей профессиональной принадлежности должны иметь научные знания по данной проблематике.

Воспроизводство магии как в древности так и в настоящем обеспечивается рядом предпосылок: гносеологические, психологические, социальные, экономические, а также благодаря тем функциям, которые она выполняет в обществе (социальной адаптации, защитных механизмов, профилактики стрессовых ситуаций). Как писал Б. Малиновский: "магия обеспечивает примитивного человека набором готовых ритуальных действий и верований, включающих в себя определенные умственные и практические приемы, призванные служить для преодоления опасных пробелов в процессе достижения важных целей или же критической ситуации. Она дает человеку возможность уверенно добиваться важных целей, сохранить своё равновесие и свою психическую целостность в приступах гнева, в муках ненависти, неразделённой любви, отчаяния и страха. Функция магии заключается в том, чтобы ритуализовать оптимизм человека, поддержать его веру в победу надежды над страхом".

Конец XX века поставил вопрос изучения проблем магии в глобальном пространстве интернет-коммуникации, которая создаёт к тому же глобальное сообщество людей, идентифицирующих себя по этому признаку и освобождающих себя от любых высших структур, их ограничивающих.

Современные медики не признают родство с "коллегами" по ремеслу целителями, знахарями, магами, хотя с неохотой принимают тот факт, что в ряде случаев их действия по лечению страждущих сраба-

тывают, хотя и не пытаются вникать, почему их действия оказываются успешными. Британские антропологи И. Ярви, Дж. Гасси, Дж. Фрэзер изучали связь магии и науки и пришли к выводу: магия и наука являются рациональными областями деятельности человека, различие между которыми состоит лишь в том, что ритуальные действия магии рациональны в незначительном объеме, тогда как научные действия рациональны в полном объеме.

Донаучный способ мышления привёл к гениальным открытиям, в том числе в медицине, которые сейчас учёные в научных терминах описывают и используют. Донаучный способ познания ещё не значит исключаящий возможность постигнуть истину, пусть и не абсолютную, а какие – то её аспекты. Так египетские жрецы спровоцировали изучение человеческого тела, отправляя культовые действия по переходу человека в "мир иной" согласно древнеегипетским представлениям. Не это ли толчок к появлению медицины? А изучение жрецами невидимой сущности человека – "ка, (психическая энергия)" изучаемая психологами, психиатрами, медиками? Гипноз в древности с успехом и широко использовали шаманы: от лечения людей до их зомбирования (как и колдуны вуду). Можно также утверждать о том, что гипноз выполнял и социальную роль: использовался как способ закрепления социальных норм. А современное манипулирование сознанием и поведением людей или нейролингвистическое программирование? Современная наука изучает также ауру человека (эффет Кирлиана, опыты Короткова), сновидения в качестве резервов человеческого организма. Разве всё это не из магического арсенала? Магии принадлежат открытие воздействия психики на физическое тело человека. Этот принцип в современной медицине получил название холистического подхода в медицине. Отношение к слову у магов, священный звук Ом в Ведах и лечение музыкой в древности – всё это нашло отражение в нейролингвистическом программировании.

А разве не очевиден тот факт, что например, психология многое взяла из магии: приёмы, применяемые колдунами и гипнотизёрами. В Украине нет статистических данных о знахарях "Уголовная ответственность за незаконную лечебную деятельность", автор книги А. А. Байда называет только число целителей 420 тыс. Исследования показывают отсутствие систематизированных научных представлений о таком явлении как "современная лечебная магия" у медицинских работников и населения в целом. На деле это оборачивается мошенничеством к которому прибегают современные маги занимаясь исцелениями доверчивой публики. Обращение к магии это также и вызов современной традиционной медицине и здравоохранению с их неэкологичностью, коммерциализацией, игнорированием личностного подхода.

Альтернативная медицина не относится так непримиримо к магии, как официальная. Она использует как наработки народной медицины, так и приёмы из арсенала магии. Возможно, она станет мостиком между официальной медициной и знахарством. Но для этого медикам надо иметь трезвый и научный взгляд на такое явление как лечебная магия.

ПОНЯТТЯ КОНФЛІКТУ В ПРАГМА-ДІАЛЕКТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ АРГУМЕНТАЦІЇ

Впродовж усієї історії розвитку людства, конфлікт виступав рушійною силою – його абсолютно справедливо визнають одним з основних важелів метаморфоз у соціумі – від економічної до культурної сфери. Тому не є дивним, що дослідження цього явища завжди залишалися актуальними для науковців. Різноманітність конфліктологічних досліджень дозволяє охопити широкий спектр дисциплін (хоча, в свою чергу, це призводить до складнощів навіть у визначенні поняття "конфлікт" як такого). В рамках логічних студій конфлікт аналізується, в першу чергу, як явище комунікації, він виступає моментом діалогічності спілкування; найпростіше його визначити як зіткнення протилежних точок зору. Як відомо, конфлікти можливо класифікувати за кількістю учасників, поділяючи на :

- моносуб'єктні;
- біполярні;
- полісуб'єктні.

Моносуб'єктними вважають внутрішньо особистісні конфлікти, біполярними – конфлікти з двома учасниками, що мають протилежні точки зору, а полісуб'єктними – із трьома і більше учасниками, що мають різноманітні точки зору (останні можуть в дечому співпадати/різнитися). Найбільше уваги в межах логічних досліджень приділяється саме біполярним конфліктам – за допомогою цілої низки методів та підходів. Так, А. Т. Ішмуратов вважає конфліктом порушення нормативності спілкування, що призводить до непорозуміння між учасниками дискусії. Тобто, конфлікт визначається як явище негативне, результат порушення певних правил комунікації.

Схожу точку зору можливо реконструювати у дослідженнях Л. Вітгенштайна, який вважав мовний акт грою, у сенсі цілісного конструкту із встановленими правилами. Як тільки певне правило порушувалося, виникав конфлікт, що й потребував вирішення. Інший погляд присутній у Ю. Габермаса, який стверджував, що конфлікти треба не стільки вирішувати, скільки взагалі їм запобігати. Постулюючи ідею раціональності спілкування, Габермас акцентував увагу на тому, що дискусія залишається раціональною лише допоки не присутній конфлікт між його учасниками. Як тільки він виникає, вони повинні застосувати аргументативні практики задля того, щоб не вийти за межі раціональності. Та постає слушне запитання – чи можна оцінювати конфлікт тільки як негативне явище, порушення комунікації?

Відповідь на нього можна знайти в рамках досліджень прагма-діалектичного підходу Ф. ван Емерена, П. Хотлосера, Р. Гроотендорста. Комбінуючи логічні і риторичні напрацювання, було розроблено таку теорію аргументації, що розглядає останню як цілісну дискурсивну прак-

тику. Вона займає проміжне місце між логічним підходом до аналізу аргументації, що спирається на правильність її форми, та риторичним, що спрямований, в першу чергу, на переконання опонента, почасти нехтуючи логічністю дискусії. Прагма-діалектика обґрунтовує ідеї нормативності аргументації, використовуючи поняття критичної дискусії. У роботі "Аргументація і розумність. Про підтримку майстерного балансу в стратегічному маневруванні" автори підходу пишуть, що "у прагма-діалектичному аналізі аргументативний дискурс "реконструюється" як спроба вирішення розбіжностей. Така конструкція набуває форму аналітичного погляду на процес вирішення розбіжностей, тобто представляє дискурс в термінах критичної дискусії. Аналітичний підхід формує базис для критичної оцінки. Він передбачає прояснення предмету розбіжностей і позицій учасників дискусії" [Еемерен Ф. ван, Хотлоссер П. Аргументация и разумность. О поддержании искусного баланса в стратегическом маневрировании // Мысль : ежегодник С.-Петербургского философского общества. – СПб., 2006. – № 6 (Аргументация). – С. 7–8]. Основною характеристикою такої дискусії залишається ідеал раціональності, що ґрунтується на бажанні учасників досягти певної згоди. Тобто, якщо вважати конфлікт явищем зіткнення протилежних, або навіть просто несхожих, то стає очевидним – він є вже не порушенням комунікації, а її рушійною силою. Розбіжність точок зору учасників дискусії створюють поле аргументативного дискурсу, де кожен намагається довести власну точку, переконуючи опонента. Звісно, потрібно розуміти, що тут обов'язковим є момент раціональності – конфлікт спрямований у конструктивне русло, має конкретну мету, учасники повинні послуговуватися набором правилом. Цим, до речі, також зручний прагма-діалектичний підхід – його автори пропонують десять конкретних правил критичної дискусії, які дозволяють не порушити цілісності та, що головне, правильності аргументації.

Окрім того, виділяють чотири стадії критичної дискусії: "на 1) стадії конфронтації учасники з'ясовують, у чому розходяться їхні думки. На 2) стадії відкриття дискусії розподіляються ролі її учасників: протагоніста і антагоніста, узгоджуються вихідні дані й регламент. Третя стадія – власне 3) стадія аргументації – обґрунтування протагоністом своєї точки зору (тези) і критика тези антагоністом. Нарешті, на 4) заключній стадії учасники підводять підсумки дискусії, з'ясовуючи, наскільки вдалося подолати розбіжність" [Зайцев Д. Выразайтесь ясно, говорите искренне и по существу : рецензия // Отечественные записки. – 2004. – № 3. – С. 343–345]. Немає сенсу щось доводити, якщо не виникає потреби, тобто не присутня певна контраргументація, а, отже, конфлікт тут є умовою розвитку критичної дискусії. Він виникає перед першою стадією – коли учасники дискусії відчують розбіжність власних поглядів і формують поле дискурсу. Подальший процес є раціональним способом вирішення конфлікту за допомогою аргументації. Власне, тут помітні кореляції із ідеями Габермаса, але якщо він апелює до ідеї "краще запобігти, аніж вирішувати", то в межах прагма-діалектичного підходу маємо протилежну си-

туацію – конфлікт обов'язковий задля подальшої комунікації. Окрім того, треба розуміти, що запропоновані авторами правила критичної дискусії потрібні ще й для того, щоб не перетворити конфлікт із вихідної позиції у порушення комунікації, таким чином позбавляючи її раціональності.

Ю. О. Рапома, студ., КНУТШ, Київ

РЕЦЕПЦІЯ ФІЛОСОФІЇ ПЛАТОНА У ВІТЧИЗНЯНИЙ ДУХОВНО-АКАДЕМІЧНИЙ ФІЛОСОФІЇ (П. Д. ЮРКЕВИЧ)

Коли постає питання про рецепцію ідей Платона в традиції вітчизняної філософії, очевидним стає те, що у першій половині XIX століття платонізм набуває все більш чітких форм, особливо в той час, коли відбувається "зустріч" двох ліній платонічного філософування. З одного боку, йдеться про платонізм святоотцівської течії, який, починаючи з XVII століття розчинився в богословсько-філософській культурі Київської духовної школи, а згодом перенісся і на Московську філософську культуру, що найбільш повно було відображено в російському духовно-академічному філософуванні XIX століття і був представлений в духовній релігійно-видавничій діяльності. З другого боку, початок XIX століття ознаменувалося розквітом епохи філософського романтизму та потужним впливом Німецької класичної філософії. Поширеною є думка, що романтизм "уособлює зв'язок неоплатонізму з німецьким духом" [Философский словарь. – М. : Иностранная литература, 1961. – С. 515], тому можна припустити, що й вітчизняний романтизм найтіснішим чином пов'язаний з платонізмом.

Опис та аналіз традиції вітчизняного платонізму є складним за формою та об'ємом завданням історико-філософського дослідження. Про це свідчить навіть побіжний історико-філософський аналіз філософсько-естетичної творчості таких мислителів, як Г. Сковорода, С. Гілярова, П. Юркевича та інших. Проте, за максимального спрощення завдання дослідження, можна сміливо стверджувати про те, що П. Юркевич в Україні та Вол. Соловйов в Росії у XIX столітті є найбільш блискучими верхівками вітчизняного платонізму.

П. Юркевича можна по праву назвати одним з найвідоміших вітчизняних філософів-платоників. Він був професором Київської Духовної академії та філософським учителем Вол. Соловйова [Див.: *Абрамов А. И. Философское творчество П. Д. Юркевича и его влияние на развитие русской философской мысли конца XIX – начала XX веков // Из истории религиозной философии в России XIX – начала XX вв. – М., 1990; Абрамов А. И. Проблемы реализма, метафизики и платонизма в философском творчестве П. Д. Юркевича // Спадщина Памфіла Юркевича: світовий і вітчизняний контекст. – К., 1995; Абрамов А. И. О философском реализме П. Д. Юркевича // Философия реализма. – СПб., 1997]. Філософська система Вол. Соловйова ґрунтувалася на численних впли-*

вах, тому виокремити вплив саме П. Юркевича вважається завданням складним. Безсумнівно впливом П. Юркевича можна вважати задум "внести вічний зміст християнства до нової, відповідної йому, тобто безумовної форми" [Соловьев В. С. Письма. – Т. II. – М., 1909. – С. 89].

Відмітною рисою філософування П. Юркевича був історизм; філософ у своїх лекціях та творах провадив думку про те, що при вивченні філософії дослідник має справу не лише з частковими явищами духовного життя людства, однак і з цілісним станом духу в дану конкретну історичну епоху. Крім того, П. Юркевич був великим майстром синтезу. Про це свідчить промова, яку він виголосив на урочистих зборах Імператорського Московського університету 12 січня 1866 року (її згодом опублікували в "Московських університетських відомостях" під назвою "Розум за вченням Платона та досвід за вченням Канта"). У цій промові він здійснив спробу філософського синтезу філософських вчень Платона й Канта, які, на його думку, є фундаментом загальноєвропейської філософської думки в її сучасному стані і майбутньому розвитку. Істина вчення Канта про досвід можлива лише внаслідок істини вчення Платона про розум. Співставлення та філософський аналіз філософських систем Платона і Канта, який здійснив П. Юркевич у своїй промові, можна вважати одним з найглибших за змістом та вишуканих за формою викладення думки у вітчизняній історико-філософській науці: "*Платон*. Пізнання істини можливе для чистого розуму. *Кант*. Пізнання істини неможливе ані для чистого розуму, ані для розуму, обтяженого досвідами... Це дивовижне вчення примирює Платона з Протагором та Ляйбніца з Давідом Юмом, і воно і складає душу нашої науки і нашої культури" [Юркевич П. Д. Философские произведения. – М. : Правда, 1990. – С. 496–497].

Більш детально філософські вчення Канта та Платона були викладені в трактаті "Ідея" [Юркевич П. Д. Идея // Философские произведения. – М. : Правда, 1990. – С. 9–69]. Одним з висновків цього твору була думка про те, що філософія як цілісне світоспоглядання є справою всього людства, а не справою окремої людини. Людство, як правило, не живе ніколи відсторонено-логічним спогляданням. Духовне життя людства має особливість розкривати свій зміст у всій повноті і цілісності складових елементів. Тому немає особливої необхідності, за П. Юркевичем, в тому, аби всяке добре переконання доводити з загальних теоретичних або логічних засновків. Цей вітчизняний філософ-платонік був переконаний в тому, що не можна висновувати духовне начало з матеріального, оскільки саме матеріальне начало лише у взаємодії з духовним набуває форми, що знайомі нам з досвіду. У своєму трактаті "Ідея" П. Юркевич відзначив, що Платон вбачав присутність ідей винятково у загальних властивостях речей, і він визначає ідею як сутність, "загальну однойменній множинності". Платон у трактаті "Держава" описує, як в ідеальному суспільстві ідея нівелює людину. Філософ застосовує поняття "ідеї" на загальному рівні, а не стосовно кожної окремої складової нашого світу. Таким чином, виходить, що речі відповідають своїй ідеї, відповідно значення речі самої в собі лишається невизначеним.

У Юркевича ідея постає лише як дещо мислиме, вона виступає зразком дійсності, проте не є самою дійсністю. Ідея – це просто норма, як вважає Юркевич, ідея "не є силою". Ми вбачаємо в ідеї не лише зовнішні ознаки конкретної речі, а й її внутрішній розвиток, який ґрунтується на певних законах, заданих для цієї речі. Буття живих істот не можна вичерпувати тим, що ми в них пізнаємо, через те, що ідеї – це ціла система, низка загальних основ і вивести з них індивідуальне буття світу, розуму і душі ми не можемо. В основі ідеї окрім істини закладені краса і добро, тобто наш дух відводить місце для розумових, моральнісних та естетичних прагнень. Юркевич визначає знання як добродійність, а останню, як красу. Звідси випливає, що філософувати – означає пошук істини, чинення добра, та насолода спогляданням краси.

В. А. Титаренко, канд. філос. наук, асист., КНУТШ
aristotel@list.ru

ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ФІЛОСОФСЬКОЇ СПАДЩИНИ "РАНЬОГО" ГЕГЕЛЯ

В ранній період творчості Георг Вільгельм Фрідріх Гегель пише корпус невеликих текстів, які поєднані спільною проблематикою: "Народна релігія і християнство", "Життя Ісуса", "Позитивність християнської релігії", "Дух християнства та його доля", "Фрагмент системи", "Різниця між системами Фіхте і Шеллінга" та ін. Більшість ранніх праць носять переважно фрагментарний характер і були представлені філософському заголові вже після смерті Гегеля. Дані тексти відображають розвиток думки видатного мислителя від початку його творчої діяльності і до періоду "Феноменології Духу".

Дослідницька оцінка гегелівської творчості зазначеного періоду не є однозначною. Мислителі розділилися у відповіді на питання: щодо головної наскрізної проблеми періоду, щодо системності і порядку зазначених текстів, а також з приводу оцінки їх подальшого впливу на розвиток філософської системи Гегеля в періоди "Феноменології духу" та "Енциклопедії філософських наук".

Перше зазначене питання, а саме питання наскрізної проблеми періоду, знаходить свою відповідь у працях двох відомих західних гегелезнавців В. Дільтея та Д. Лукача. В. Дільтей наголошує на тому, що Гегель в цей період повністю знаходиться під владою християнських переконань, а його думка рухається від кантіанського раціоналізму до "містичного пантеїзму". Просуваючись цим шляхом, Гегель намагається віднайти відповіді на питання, які б допомогли серед величезної кількості передумов перетворення раннього християнства на позитивну релігію, віднайти шлях, повернення до первинного змісту і ролі цієї релігії. Д. Лукач, навпаки, вважав, що праці молодого Гегеля спрямовані проти християнства, а головним завданням його творчості була спроба вирі-

шити головні соціально-політичні проблеми тогочасного суспільства. Позицію Д. Лукача вважає більш обґрунтованою і очевидною видатний радянський дослідник німецької класичної філософії А. Гулига, який, стосовно розбіжностей у позиціях В. Дільтея та Д. Лукача зазначає, що безумовним надбанням Дьордя Лукача є більш уважне прочитання і глибоке витлумачення ряду літературних досвідів майбутнього великого діалектика. А. Гулига наголошує, що за теологічною оболонкою ранніх Гегелевих праць, Д. Лукач побачив соціально критичний зміст, прагнення осмислити проблеми буржуазного суспільства і сучасної політичної боротьби. Але, водночас із схвальною оцінкою позиції Д. Лукача, Гулига, вбачає у його підході, так само як і у підході В. Дільтея, однобічність і, підводячи підсумок стосовно зазначеної дослідницької розбіжності між двома видатними гегелізнавцями, зазначає, що істина – посередині: не у спрощеннях (протилежних за своїм спрямуванням) В. Дільтея та Д. Лукача, а в складному русі гегелівської думки, котра у своїх пошуках зверталася до протилежних концепцій.

Вітчизняний дослідник німецької класичної філософії Ю. В. Кушаков, у своїй передмові до українського видання праці В. Дільтея "Історія молодого Гегеля", дослідивши розбіжність позицій Д. Лукача та В. Дільтея, а також оцінку цієї розбіжності в радянській філософській традиції зазначає, що "Цей закид Дільтею Д. Лукача й А. Гулиги, що примкнув до нього, неспроможний. Не рятує справи й, начебто пом'якшуюче його звинувачення у спрощенні, однобічності обох, В. Дільтея і Д. Лукача, яке додав А. Гулига. Є однобічність і однобічність... Лукач однобічніший за Дільтея. Адже йдеться не просто про окремі фактори, які зумовлювали формування філософських поглядів Гегеля, а про найвагоміший – *домінантний*. А таким домінуючим фактором у філософському розвитку молодого Гегеля все-таки були: теологія, богослов'я, релігія і релігійність" [Кушаков Ю. В. Несподіваний Гегель (Вільгельм Дільтей та його праця "Історія молодого Гегеля") // Дільтей В. Історія молодого Гегеля / пер. з нім. О. Литвиненко ; наук. ред., звірка та уточ. пер., вступ. ст., прим. Ю. Кушакова. – К. : ВПЦ "Три крапки", 2008]. Такої самої точки зору дотримується і видатний німецько-американський теолог і філософ П. Тілліх, коли у своєму дослідженні питань походження діалектичного методу Гегеля він називає досліджувані праці мислителя ранніми теологічними творами. Виходячи із розгортання вищенаведеного дискурсу, стає зрозумілим, що ця проблема є ще далеко не остаточно вирішеною, але також зрозуміло, що тенденції сучасності більш схилиються до тлумачення текстів Гегеля раннього періоду у теологічному, філософсько-богословському та релігійному ключі.

Стосовно другої розбіжності, яка полягає у різноманітності інтерпретації системності викладення Гегелем своїх поглядів, то в цьому питанні головним аргументом опонентів є порядок, в якому слід досліджувати текстуальні фрагменти мислителя. В. Дільтей у праці "Історія молодого Гегеля" обґрунтовує позицію, що зазначений порядок формується вихо-

дячи із реконструкції початкового задуму мислителя – вирішення проблеми народної релігії та можливості християнства здобути цей статус. Мислителі опозиційної Дільтеевської традиції вважають, що необхідно про-суватися за хронологією появи текстуальних фрагментів. Дослідницяка позиція В. Дільтея, на думку автора, є більш аргументованою, оскільки не може бути жодних сумнівів, що фрагменти єдиного задуму могли з'являтися і не у певному визначеному часовому порядку. Опоненти В. Дільтея апелюють більшою мірою до місцями різючої ідейної розбіжності між текстами, оскільки, не дивлячись на спільну проблематику, тексти відрізняються між собою відношенням Гегеля до сутності фено-мену релігії, її ролі та значення для індивіда, суспільства і держави.

Третє питання, що стосується впливу ранньої творчості Гегеля на розвиток і формування його "зрілої" філософської системи, поєднує вже згаданих опонентів у визнанні надзвичайної значущості цього періоду. У працях франкфуртського періоду А. Гулига віднаходить зародки діалек-тичного методу, а В. Дільтей демонструє, яким чином ідеї молодого Ге-геля органічно формують підвалини його зрілої філософської системи.

Л. В. Чупрій, канд. філос. наук, доц., докторант, НІСД, Київ

ГУМАНІТАРНА АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

На сучасному етапі розвитку Української держави дуже актуальним є питання захисту національних інтересів України через реалізацію **стра-тегічних пріоритетів політики національної безпеки**, спрямованих на досягнення стабільності та консолідації українського суспільства. Ос-новними завданнями системи **національної безпеки** України є досягнен-ня **національної єдності** шляхом подолання як об'єктивних, так і штуч-них суперечностей соціокультурного, конфесійного, етнічного, мовного, міжрегіонального та регіонального характеру на основі безумовного до-держання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина.

У цьому контексті є дуже важливим визначення і врахування гуманіта-рних аспектів забезпечення національної безпеки. У сучасному науковому дискурсі гуманітарні аспекти безпеки визнаються як проблеми збере-ження людської особистості за руйнації традиційних культурних норм і цінностей і водночас важлива умова збереження самобутності народу.

Саме певний набір світоглядно-ціннісних орієнтацій є соціокультур-ною основою сфери забезпечення безпеки суспільства і лежить в основі формування загальнонаціональної ідентичності, як одного з основних консолідуючих та інтегруючих суспільство чинників.

Самоідентифікація українського народу є неможливою без універса-льної ціннісної системи, що спирається на вищі духовні та моральні за-сади. Саме духовні цінності, функціонуючи як специфічні сенсоутворю-ючі джерела існування людини та серцевина механізму самоорганізації

безпеки суспільства набувають значення важливого чинника соціально-політичної стабільності держави та стають провідними критеріями її сталого просування.

З метою збереження духовно-релігійної, культурної та громадянської самоідентифікації українського народу, формування національної самосвідомості українського суспільства потрібно підвищувати *ефективність гуманітарної політики держави*.

У своїх виступах на засіданнях Громадської гуманітарної ради Президент України Віктор Янукович чітко визначив основні аспекти гуманітарної політики, відмічаючи, що в першу чергу потрібно прагнути до економічної підтримки культурної індустрії (видавничої справи, кінематографа, засобів масової інформації) та ефективного захисту культурної спадщини – як матеріальної, так і духовної.

Президент також підкреслив, що Україна не може стояти осторонь таких світових тенденцій, як глобалізація та інтенсивний розвиток інформаційних технологій. Тому гуманітарна політика держави має бути зорієнтованою як на внутрішній простір, так і на зовнішнє сприйняття. Однак розвиток культурної індустрії не повинен означати заміну естетичних цінностей на комерційні, а національної культури – на масову культуру.

Аналізуючи шляхи реалізації гуманітарної політики української держави, ми повинні в першу чергу реалізувати такі напрями:

- формування національної самосвідомості українського суспільства через підтримку національної культури (зокрема через всебічний розвиток української мови та підтримку мов національних меншин);
- розвиток вітчизняного мистецтва, кіноіндустрії, книгодрукування тощо;
- формування історичної пам'яті, збереження і популяризацію історико-культурної спадщини;
- активізація інноваційних процесів в освітній, науково-технологічній галузях;
- захист національного інформаційного простору;
- створення умов для гармонізації релігійно-конфесійних відносин.

Одним із напрямків реалізації гуманітарної політики держави є *дослідження і покращення стану збереження і популяризації історико-культурної спадщини*. Наша держава є однією із провідних країн Європи за кількістю об'єктів історико-культурної спадщини (близько 140000 – це майже в 2,5 рази більше, ніж у Польщі). Але на жаль цей потужний культурний потенціал не використовується повною мірою, в зв'язку з наявністю ряду значних проблем в даній галузі. На сьогодні слід відмітити досить низький рівень державного менеджменту у сфері охорони та збереження культурних об'єктів, у просуванні культурно-рекреаційного бренду національної спадщини. Причиною тому слугує інерція адміністративного управління, брак актуальних інформаційних й інтелектуальних технологій і в значній мірі недостатність відповідного фінансування галузі. Внаслідок браку коштів реставрація та ремонт пам'яток проводились в недостатніх обсягах, тому нині до 50–70 % об'єктів істо-

ричної культурної спадщини в багатьох регіонах України мають незадовільний технічний стан, до 10 % – аварійні. Приблизно 300 пам'яток національного значення потребують ремонтно-реставраційних або консерваційних робіт. З двадцяти тисяч пам'яток архітектури та містобудування кожна десята пам'ятка потребує негайного втручання реставраторів. Близько мільйона одиниць зберігання музейних цінностей на сьогодні також потребують реставраційних робіт

Досить серйозні проблеми слід відмітити також в сфері виробництва та популяризації вітчизняного культурного продукту. Занепадає вітчизняна кіноіндустрія, зменшуються тиражі українських книг. Якщо у 2008 році було видано 1,25 книги на одного українця, у 2009 році – 1,05, то у 2010–2011 роках близько 1 книги на мешканця України. Для порівняння – в Росії на 1 мешканця припадає 4–5 примірників книг, у Білорусі 6–7, в країнах Євросоюзу він коливається в межах 5–8 примірників. Це серйозні загрози в культурній сфері, вирішенню яких потрібно приділити значну увагу.

П. О. Якуша, студ., КНУТШ, Київ
yashyk@ua.fm

РОЗГОРТАННЯ СФЕРИ ПРЕДМЕТНОСТІ В ГУСЕРЛЕВІЙ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ

Визначальний спектр проблем, які постали перед Гусерлем періоду "Ідей до чистої феноменології і феноменологічної філософії", можна звести до питання, яким чином ми позбавляємося соліпсизму пізнання, якщо приймаємо за точку обґрунтування аналіз іманентних переживань редукованої свідомості.

Кантівська традиція поширювала завдання пізнати феномени на прояснення того, як даність свідомості корелюється з предметом пізнання. Для Канта було важливим зведення до єдності чуттєвого досвіду та апіорних форм розсуду: "яким чином висновується, що суб'єктивні умови мислення повинні мати об'єктивну значимість, тобто стають умовами можливості пізнання *предметів*" [Кант *И.* Критика чистого розуму // Соч. : в 8 т. – М. : Чоро, 1994. – Т. 3. – С. 120]. Натомість Гусерль, продовжуючи розробку трансцендентальної теорії предмета, вдається до опису самої структури свідомості, яка інтенційно схоплюючи феномени, має справу із структурою переживань, що містять опредметнену форму-зміст явищ. Отже, йдеться про ототожнення феноменів зі предметністю свідомості, даними якої вони виступають. Редукція, котру Гусерль розуміє як метод вивільнення сенсу феноменів від їх буттєвого наповнення, створює особливий регіон свідомості, де ми вже переживаємо не факти, а сутності, звільнившись від хибно витлумаченої природної дійсності та оволодівши спектром іманентного буття свідомості.

Формальна онтологія, таким чином, постає як опредметнена сфера свідомості. Проте в даному випадку слід розрізняти наповнену інтенцію і

пусту інтенцію, яку Гусерль називає сигнітивною. Ми можемо лише передбачувати, мати на увазі деяку предметність, яка ще не є предметом безпосереднього досвіду: предмет ще не отримав свого споглядального наповнення, відповідно, не виявляє себе як феномен, такий, що модусі демонструє себе в своєму способі даності. Предмет пустої інтенції визначається лише інтенційно, в якості значення, котрому не відповідає конкретна споглядальна даність. Можна сказати, що предметність завжди виступає корелятом будь-якої можливої інтенції. Не лише інтенційність є невід'ємною особливістю свідомості, а й предметність, що задається в інтенційній спрямованості, звідси Гусерлеве трактування інтенційних актів як ноетико-ноематичних структур і висновування складників інтенційного переживання: матерії та форми. Гусерлю, насамперед, ідеться про царину рецептивності, де предмети існують як "ідентичні єдності" [Гусерль Е. Досвід і судження. Дослідження генеалогії логіки / пер. з нім. В. Кебуладзе. – К. : ППС-2002, 2009. – С. 154].

Ще Ґ. Шпет підкреслював необхідність прояснення статусу Я з огляду на теоретичну недозволенність прийняття закономірності природної кореляції речі та ідеї; ця корелятивність, з огляду на неадекватність деяких прикінцевих суджень про об'єктні речі (такі, що опозиціонують у пізнанні свідомості), сама по собі є проблемою. Виникає, знову ж таки, питання активного і пасивного синтезу, що неодмінно пов'язаний зі сприйняттям: в першому випадку з інтенційним сенсо переживань, в другому – з деякою формою "утримування" даних в габітуальності речей. У випадку активної ґенези Я функціонує як продуктивно конституювальне завдяки специфічним актам, до яких залічують, зокрема, звершення практичного розуму. Унаочнюючи для сенсу предмети, котрі є даними в способі усвідомлення (початкова даність), Я від початку конституює нові предмети, що виступають потім як актуальні продукти свідомості. Синтетична предметність, зазначає Гусерль, завжди дається в категоріальному спогляданні: "трансцендентальному конституюванню предметів такого типу, що співвіднесені з різноманітними видами інтерсуб'єктивної активності (наприклад, предметів культури), має передувати конституювання деякої трансцендентальної інтерсуб'єктивності..." [Гуссерль Э. Картезианские размышления. – СПб. : Наука, 2006. – С. 165]. При цьому варто підкреслити неодмінний сенсовий фон такого конституювання предметностей. Проте слід указати на певне проблематичне коло даної теми. Гусерль пояснює, що активність завжди співвимірна з пасивністю, в котрій дещо вже задане. Цим дещо є речі звичного світу, які існують для свідомості в якості своєї вихідної позиції, як "вони самі" в синтезі пасивного досвіду. Вони є матерією для синтетичних дій активного синтезу. Для прикладу, книга є завжди винятково матеріальною річчю, що залишиться в стані непрактичної формалізації, якщо активність не надасть їй статусу *духовної* предметності. Тут додається ще одна парадоксальність: чи необхідно редукувати, скажімо, феноменологічне вчення Гусерля, знайомлячись із "Картезіанськими медитаціями"?

Як тільки річ стає опредметненим змістом переживань, активний синтез уможливорює її форму і матерію, вивисуючи до меж трансцендентальності. Пасивний синтез, як синтез форми, наділений певною історією (пригадування схопленої речі), тому саме внаслідок цієї суттєвої ґенези его розпізнає в досвіді щось як річ. Пасивний синтез, таким чином, огортає Я предметною сферою: все, що діє на Я, сприймається як предмет, субстрат предикатів. Ґенеза конституювання має за основу певну форму предмета як просторової речі та, одночасно, за Гусерлем є динамічним процесом убачання матеріальних конструкцій. Однак ця динаміка є завжди кількісною, якісних сенсових характеристик речі набувають лише за умови занурення Я в соціальність (яку Гусерль намагається ототожнити з практичним розумом), хоча трансцендентальні умови соціальності залишаються поза описом. В протилежному випадку сфера чистого трансцендентального его залишається формально-пустою. Саме в цьому пункті виникає питання про асоціацію як принцип пасивної ґенези. Гусерль підкреслює, що "універсальний принцип пасивної ґенези для конституції всіх тих предметів, котрі в кінцевому результаті передують активним утворенням є принцип асоціації" [Там же. – С. 168], тому асоціація уявляється принципом, що вказує на підпорядкування конституції чистого его інтенційним законам. Це постає як *вроджене априорі*. Будь-який факт асоціюється до комплексу фактів. Кант, розглядаючи здатність репродуктивного виображення, веде мову про емпіричні закони, що є законами асоціації. Принцип асоціації в Канта постає виключно як сфера психології. Гусерль, навпаки, наполягає на їх значущості як априорі, закликаючи відкинути психологізм. Як бачимо, його вимога цілком слушна.

ЗМІСТ

Секція "Державне управління"

Підсекція "Теоретико-методологічні засади державного управління"

Батрименко О. В. Азіатська модель бюрократії	3
Березенська О. М. Політичний лобізм в органах державного управління	4
Бійовський М. Р., Котенко А. О. Трансформація поняття інформаційної сфери: філософсько-методологічні причини та політико-правові наслідки	7
Дем'яненко Ж. В. Особливості формування морально-етичних якостей державного службовця	9
Зубчик О. А. Реформа як інструмент державного управління чи засіб маніпуляції	10
Канавець М. В. Шляхи реалізації антикорупційної політики в Україні.....	12
Колобов Ю. В. Співвідношення політичної та адміністративної складової в системі державної служби	15
Коломієць Є. В. Особливості взаємодії органів державної влади та громадськості в Україні.....	17
Косенко Д. В. Раціоналізація державного управління в комунікативній теорії Ю. Габермаса.....	19

Краснокутський О. В. Сутність ідеології державотворення як соціального феномена	21
Куліш І. М. Демографічна складова підвищення конкурентоспроможності територій	23
Липчук О. І. Особливості бюрократизму в сучасному державному управлінні та проблема подолання його негативних сторін	26
Лікарчук Н. В. Основні моделі адміністративно-територіальних системи	28
Олабин О. В. Державне управління в умовах демократичного транзиту	30
Петренко І. І. Суб'єкти експертно-аналітичної діяльності	31
Самофалова О. Ю. Специфіка суб'єктів правозахисної діяльності у пострадянських державах	34
Сіданіч Н. А. Етика державної служби: досвід США	36
Скіць С. В. Чинники ефективності управлінської функції інституту президентства	38
Туркіна І. Є. Організаційні основи форм державного управління в галузі функціонування правосуддя	40
Штельмашенко А. Д. Бренд держави: теоретичний та прикладний аспект	42
Шульга М. А. Геоекономічна складова державного управління в умовах глобалізації	44
Юрченко А. В. Популізм як феномен сучасного соціально-політичного управління	46

Підсекція
"Теорія та історія державної служби в Україні"

Коновалова М. В.

Умови інноваційної трансформації професійної культури
державних службовців 48

Луцький О. Ю.

Деякі аспекти розуміння
іміджу державної служби 50

Мамчур Г. В.

Особливості державної служби
у Київській Русі..... 52

Матвеева Т. А.

Центральні органи влади Гетьманщини
після національно-визвольної війни 1648–1654 рр. 54

Неліпа Д. В.

Конфлікт інтересів
як перешкода ефективному функціонуванню
системи державної служби 56

Круглі столи

Круглий стіл
"Ідентичність особистості у сучасному світі:
історія, доля, творчість"

Воропаєва Т. С.

Теоретико-емпіричне дослідження
динаміки формування колективної ідентичності
громадян України (1991–2011 рр.) 59

Круглий стіл
"Л. Вітгенштейн та сучасна філософія"

Gamero I. G.

It is possible a transcendental Wittgensteinian philosophy?
(Habermas and Apel approach) 61

Gloy K. The project of an intercultural philosophy.....	63
Klijnstra H. Fieldwork. Notes on Wittgenstein's conception of the "world picture"	64
Kozik I. Two ways of division ordinary and non ordinary language	65
Koslowski P. Risk-taking as a value and risk-avoidance as a value the ethics of risk-management and the financial industry	67
Laktionova A. Philosophical anthropology: irreducibility to empirical anthropologies	67
Лобовиков В. О. Два мира, два языка, две семантики, двузначная алгебра этики и "кочерга Витгенштейна" (попытка удовлетворить просьбу Витгенштейна привести ему пример этического принципа)	70
Rohozha M. M. L. Wittgenstein on the status of ethics.....	72

Круглий стіл "Складнісне мислення: засади та застосування"

Ершова-Бабенко И. В. Междисциплинарные аспекты рассмотрения сложного и сложности в философии и науке XX–XXI веков	74
Ершова-Бабенко И. В., Кучер М. Н., Микулак Н. М. Рассмотрение принципов психосинергетики в философии образования и менеджмента	75
Нестерова М. А. Системное мышление в постнеклассическом менеджменте	77
Ратников В. С. О типологии сложности и её тематическом многообразии	79

Круглий стіл "Українознавчий зміст творчої спадщини І. Огієнко"

Антонюк Т. Д.

І. Огієнко – фундатор національної вищої школи в Україні 80

Бойко С. М.

Використання творчої спадщини І. Огієнка
у проведенні міжнародних конкурсів з українознавства
для студентів та молодих учених 82

Воропаєва Т. С.

Значення наукової спадщини І. Огієнка
для відновлення давньої семантики назви "Україна" 84

Ємець Т. М.

Діяльне українознавство Івана Огієнка 87

Кагамлик С.

Українська церковна еліта в творчості І. Огієнка
і перспективи сучасних досліджень 89

Сорочук Л. В.

Праця Івана Огієнка в царині етнокультури
(до 130-річчя від дня народження) 91

Додаткові матеріали

Басій Б. М.

Соціологія музики Т. Адорно: pro et contra 93

Заболотских К. И.

Проблема одиночества в философии П. Лаина Энтральго 95

Коломієць В. В.

Проблема свободи у Шеллінга 97

Колюх В. В.

Політичні цілі демократичних виборів 99

Литвин Е. С.

Лечебная магия в прошлом и настоящем 101

Незабитовський Г. В.

Поняття конфлікту
в прагма-діалектичній концепції аргументації 103

Работа Ю. О.

Рецепція філософії Платона
у вітчизняній духовно-академічній філософії (П. Д. Юркевич)..... 105

Титаренко В. А.

До питання дослідницьких інтерпретацій
філософської спадщини "раннього" Гегеля..... 107

Чупрій Л. В.

Гуманітарна аспекти забезпечення
політики національної безпеки Української держави 109

Якуша П. О.

Розгортання сфери предметності
в гусерлевій феноменології 111

Наукове видання

ДНІ НАУКИ

ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2012

**МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
(18–19 квітня 2012 року)**

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА 10

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"
Виконавець Д. Ананьївський

Формат 60x84^{1/16}. Ум. друк. арк. 6,97. Наклад 80. Зам. № 212-5999.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Фл7.
Підписано до друку 30.03.12

Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
6-р Т. Шевченка, 14, м. Київ, 01601
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc@univ.kiev.ua
WWW: <http://vpc.univ.kiev.ua>
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02